

سپا جو سينگار

سوپراج هاسارام آڏواڻي

۱۳۱۲ھ/۱۹۹۲ع

سنڌي ادبي بورڊ
ڄام شورو/حيدرآباد سنڌ
پاڪستان

سپا جو سينگار

سوپراج هاسارام آڏواڻي

۱۳۱۲ھ/۱۹۹۲ع

سنڌي ادبي بورڊ
ڄام شورو حيدرآباد سنڌ
پاڪستان

سڀ حق ۽ واسطا قائم

تعداد ۲۰۰۰	سال ۱۹۵۸ع	ڇاپو پهريون
تعداد ۲۰۰۰	سال ۱۹۷۱ع	ڇاپو ٻيو
تعداد ۲۰۰۰	سال ۱۹۹۲ع	ڇاپو ٽيو

Sindhi Adabi Board
Kitab Ghar, Hyderabad

Price 50 X 14 14 14

ملڻ جو هنڌ:

سنڌي ادبي بورڊ جو بڪ اسٽال
 جنرل پوسٽ آفيس باڪس نمبر ۱۲
 حيدرآباد سنڌ

هيءُ ڪتاب مئنيجر پريس رستم علي سولنگي، سنڌي ادبي بورڊ جي
 آفيسٽ پريس تي ڇپيو ۽ پروفيسر محمد بچل ”محبوب سروري“
 سيڪريٽري سنڌي ادبي بورڊ ڇپائي پڌرو ڪيو.

نئين ايديشن لاءِ به اکر

قابل احترام چيئرمين سنڌي ادبي بورڊ قبله مخدوم محمد زمان ”طالب الموليٰ“ طرفان ڏنل اصولي فيصلي تحت بورڊ نون ڪتابن سان گڏوگڏ اڳ ڇپيل ڪتاب جيڪي هن وقت اڻ لپ آهن، انهن جا ٻيهر وڌيڪ ايڊيشن شايع ڪجن جيئن عام پڙهندڙن کي سندن ذوق مطابق مواد مهيا ٿي سگهي.

انهي فيصلي تحت سال ۹۱-۱۹۹۲ع لاءِ بورڊ طرفان اڳ ڇپيل ڪتابن مان جيڪي هن وقت اڻ لپ آهن انهن مان ۵۵ ڪارائتن ڪتابن جي چونڊ ڪئي وئي جيڪي ترجيحي بنيادن تي شايع ڪيا ويندا ۽ ڪتاب ”سپل جو سينگار“ جو هي ٽيون ڇاپو پڙهندڙن جي خدمت ۾ پيش ڪري رهيا آهيون.

جيئن ته زيرنظر ڪتاب جي افاديت ۽ گهرج هن جي ٽئين ايڊيشن جي اشاعت مان لڳائي سگهجي ٿي. جيئن ته هن ڪتاب جا ترجما دنيا جي سڀني سڌريل ٻولين ۾ شايع ٿي چڪا آهن جنهن جو هي سنڌي ترجمو سنڌ جي ليکڪ سرگواسي سويراج هاسارام ڪيو. هي ڪتاب آسان، عام فهم، دلچسپ ۽ مختصر هئڻ سبب شاگردن خواه عام پڙهندڙن کي گهڻو پسند ايندو ۽ پڙهندڙ منجهانئس فيض حاصل ڪندا.

سنڌي ادبي بورڊ جي اها روايت رهي آهي ته اهڙن سنن ۽
 اڻ لپ ڪتابن جا نوان ڇاپا شايع ڪري پڙهندڙن تائين پهچائي.
 ”سڀا جو سينگار“ جا ٻه ڇاپا بورڊ هن کان اڳ شايع ڪيا هئا
 جيڪي ختم ٿي ويا. ان لاءِ بورڊ ڪتاب جي اهميت کي نظر ۾
 رکندي هن ڪتاب جو هي ٽيون ڇاپو شايع ڪري رهيو آهي
 جنهن مان عام پڙهندڙ مستفيض ٿيندا.

پروفيسر محبوب سروري
 سيڪريٽري
 سنڌي ادبي بورڊ

ڄام شورو سنڌ
 ۱۲- شوال ۱۴۱۲ھ
 ۱۶- اپريل ۱۹۹۲ع

تتڪرو

مضمون	صفحو
پيش لفظ	۱۱
دبباڇو	۲۱
آرلپ	۲۷

باب پهريون

جيڪي ليل ۽ نذر آهن، پر ڏاهن ۽ سچن مان
 سنگت ۽ دوستي رکڻ ڪري پنهنجا مطلب
 حاصل ڪن ٿا، تن جي بيان ۾

۱

باب ٻيو

دوستن جي وچ ۾ وڇوڙي وجهڻ بابت

۱۴۱

باب ٽيون

جنگ جي بيان ۾

۸۴

باب چوٿون

جنگ کان اڳي يا پوءِ دشمن سان ميلاپ
 ڪيئن ڪجي، تنهن جي بيان ۾

۱۴۹

پنوتري

صفحہ	لمبر	آکائي
۱	۱. کانء، ڪچون ۽ هرڻ	
۲	۲. شينهن، مسافر ۽ سونو ڪنگڻ	
۱۳	۳. گدڙ، هرڻ ۽ کانء	
۱۴	۴. ڪجهه، ٻلي ۽ ٻيا ٻڪري	
۳۲	۵. لويي گدڙ ۽ ڪمان جو زھ	
۳۶	۶. هاڻي ۽ گدڙ	

باب ٻيو

۴۱	۷. ٻه ڍڳا، ٻه گدڙ ۽ هڪڙو شينهن
۴۵	۸. ڀولڙو ۽ ڪارائي
۴۶	۹. ڪڏهن، ڪٿو ۽ ڪٿي
۵۹	۱۰. ٻوڙهي زال، راج ڪنور ۽ واهاريءَ جو پٽ
۶۷	۱۱. سيتا، رار ۽ رار جون پينرون
۶۹	۱۲. کانء ۽ لانگ
۷۱	۱۳. سهو ۽ شينهن
۷۷	۱۴. استاد ۽ شاگرد

باب ٽيون

۸۴	۱۵. قاز، ٻڪهه ۽ ڪاٺڪٽو
۸۷	۱۶. ٻڪري ۽ هڪڙو بالدر

- ۸۸ ۱۷. گلده، هرڼ ۽ هاري
 ۹۸ ۱۸. هنس، کانء ۽ واتهو
 ۱۰۰ ۱۹. صوفي، ڪمينو ۽ ڏوڏياڻي
 ۱۱۱ ۲۰. راءِ مدن پال، سندس وزير ۽ چار چاري
 ۱۲۴ ۲۱. بيربل لوڪر، ۽ سندس ڌڻي
 ۱۳۴ ۲۲. پٽ ۽ هاڙي وارا پانيڻ

باب چوٿون

- ۱۴۹ ۲۳. تاز ۽ ڪانڪٽو، بادشاهه ۽ سندس وزير
 ۱۵۰ ۲۴. ۲. تاز ۽ هڪڙو ڪچڙن
 ۱۵۱ ۲۵. بکھ، نور ۽ نانگ
 ۱۵۴ ۲۶. ۲. ۲. جوکي ۽ ڪنو
 ۱۵۶ ۲۷. بکھ ۽ ڪينڪر
 ۱۵۹ ۲۸. مزور ۽ گهه جو دلو
 ۱۶۱ ۲۹. هڪڙو ملتالي، سندس پکري ۽ چار لوڻيا
 ۱۶۳ ۳۰. نانگ ۽ ڏيڏر
 ۱۶۷ ۳۱. برهمڻ، سندس ٻار ۽ نور

شاعر طرفان بہ لفظ

ڪتابي ادب جي حفاظت ۽ بقا جو دارومدار ڪتابن جي عام موجودگيءَ تي آهي. ڪي ڪي مذهبي ڪتاب ٻر زبانهن ياد به ڪرايا ويندا آهن. ۽ الهن جي بروقت حفاظت جو اهو به هڪ طريقو آهي. پر ڪتاب مذهبي هجڻ يا خالص علمي ۽ ادبي هڪ دٻو جيڪڏهن ڇپيا ۽ پوءِ ائين ڪم ٿي ويا، جو عام پڙهندڙن کي وقت سر انهن جو ملڻ ناممڪن ٿي پوي، ته چئبو ته اهي ڪتاب ۽ منجهن جيڪو ادبي سرمايو موجود هو، سو هميشه لاه چڻ فنا ٿي ويو.

زندهه ٻوليون پنهنجي ادبي سرمايي کي ڪڏهن به ائين بيه رديءَ مان فنا ٿيڻ نه ڏينديون آهن. سندن ادبي شاهڪارن جا نوان نوان ڇاپا باقاعديءَ مان نهايت آب تاب سان هميشه نڪرندا ئي رهندا آهن. انسوس آهي، جو اسان جي سنڌي عالمن ۽ اديبن، ادبي جماعتن ۽ علمي ادارن، ان طرح اڄ ڏينهن تائين ايترو ڌيان نه ڀري ڏنو آهي، جيڪو ڪن ڏين گهرو هو. نتيجو هي نڪتو آهي، جو اڄ سوڻ اهڙن بيمثل سنڌي ڪتابن جا نالا وٺي سگهجن ٿا، جيڪي ڪنهن به قيمت تي پڙهندڙن کي هٿ نٿا اچي سگهن، ۽ ائين ٻيو پائنجي، چڻ اهي ڪتاب سنڌي ٻوليءَ ۾ ڪڏهن لکيا ئي ڪونه ويا هئا. ظاهر آهي ته پنهنجي هن عظيم ادبي ورثي ڏانهن ايتري

مردم مھري، ۽ ان کان ايتري غفلت ۽ لاپرواھي نہ ڪڏھن معافيءَ لائق ٿي سگھي ٿي، ۽ نہ وري ان جي ڪڏھن ڪا مناسب پورائي ٿي اسان کان ٿي سگھندي. پنھنجن وڏن جي ميڙيل-چولڊيل اسلمہ ماڻڪن کي ائين ھٿن جي وٿين مان واريءَ وانگر جيڪڏھن ھميشه وڃايندا ٿي رھندا سھن، تہ آخر ۾ سواءِ خالي ھٿن جي باقي اسان وٽ ڇا وڃي بچندو، سا ڳالھ سڀڪو سمجھي سگھي ٿو.

سنڌي ادبي بورڊ انھن ڳالھين کي محسوس ڪندي، ھڪ بنيادي مقصد پنھنجي سامھون ھيءُ بہ رکيو آھي تہ پنھنجي ٻوليءَ جا پراڻا ڇپيل ڪتاب جنھن عزت ۽ احترام جي لائق آھن، تنھن عزت ۽ احترام سان ٻيھر ڇپائي شايع ڪيا وڃن تہ جيئن سنڌي ادب ۾ انھن ڪتابن جي ھڪ دائمي حيثيت باقي رھي سگھي. انھيءَ مقصد جي پوئواريءَ ۾ بورڊ طرفان تيرھن ڪتاب: گل شڪر، حيات النبي، سير ڪوھستان، بلوڪوڪسر، گل ڦل، جھان آرا، سون وريون دليون، راسيلاس، سنڌي ٻوليءَ جي تاريخ، ھدايت الانشاءِ گل، ايسپ جون آکاڻيون ۽ زينت اگني ٿي ڇپجي پڌرا ٿي چڪا آھن ۽ ھاڻي ساڳئي سلسلي جو ھي چوڏھون ڪتاب خدمت ۾ پيش ٿي رھيو آھي.

ھن ڪتاب جو تعارف مفصل طرح ”پيش لفظ“ ۾ ڏنل آھي، ھتي ان کي دھرائڻ جي ضرورت ڪاھي، فقط ايترو چوڻ ضروري سمجھجي ٿو تہ ”ايسپ جي آکاڻين“ وانگر ھي اسان جي ملڪ جون تيار ٿيل عوامي آکاڻيون اڳيئي خاص وعام ۾ مقبول آھن ۽ اسان جي نئين ٽھي اڳ بہ انھن کي پنھنجي

وڏن وڏان پڌندي رهي ٿي: اسان کي يقين آهي ته هاڻي
الهن کي هيئن ڀڳجاء، هڪ دلچسپ قصي جي صورت ۾ ڏسي،
اسان جا ٻالڪ توڙي ٻوڙا زياده خوش ٿيندا، ۽ طبيعت جي
تازگي حاصل ڪندا.

ٿيڻ ته ائين گهرو هو ته هوڙا لافاني ڪتاب ترث شايع
ٿيندا رهن ۽ العاسي، لئبرري ۽ نصابي طور خوب پکڙن، مگر
اسان جي پبلشرن ۽ تعليمي اختياريءَ وارن جي غفلت ۽
عدم توجهي سبب، افسوس جو اسان جي عام پڙهندڙن کي
ورهن جا ورهه، الهن جي مطالعي کان محروم رهڻو پوي ٿو.
سنڌي ادبي بورڊ هن افسوسناڪ ڪوتاهيءَ کي شروع
کان ئي محسوس ڪري، پنهنجي پروگرام جو هڪ شعبو خاص
اهڙن معياري، مگر ناياب ڪتابن جي ازسرلو طباعت ۽ اشاعت
۾ مصروف رکيو آهي. نهايت خوشيءَ جي ڳالهه آهي ته الهيءَ
پروگرام ماتحت ڇپيل ڪتابن مان ڪن جا ته ٻيا ۽ ٿيان
ايديشن به بورڊ کي سال-ٻن جي عرصي ۾ وري وري شايع
ڪرڻا پيا آهن-جنهن مان عوام طرفان بورڊ جي هن ڪوشش
جي قدردانيءَ جو ثبوت ملي ٿو. مناسب سمجهجي ٿو ته هتي
بورڊ جي انهيءَ پروگرام جي سلسلي ۾ هڪ خاص چيز جو
ذڪر ڪجي: بورڊ اهي ناياب ڪتاب محض جيئن جو ٿيڻ
ڇپائي ڪوڏ ٿو پڌرا ڪري، بلڪ انهن کي لائق اديبن هٿان
لئين سر مڌاري، ۽ طباعت ۽ ڪتابي اشاعت جي جديد تقاضائن
موجب حتي الامكان ٺاهي سينگاري، پوءِ شايع ٿو ڪري-
ايتريقدر، جو ڪتابن جي هنن نون ڇاپن جي افاديت ۽

(۱۰)

اهميت ٿي خاص پنهنجي ٿيو وڃي ٿي. بورڊ جو هيءُ پروگرام
ڪافي وسيع آهي ۽ ان مانجھت سر دست اٽڪل ۲۵ سؤ قديم
خواه جديد - مگر ناياب ٿيل - ڪتاب شايع ڪرڻا آهن. اسيد
آهي ته سنڌي ادب جا بهي خواه بورڊ جي هنن ڪوششن کي
هٿائيندا ۽ هن نيڪ مقصد جي تڪميل لاءِ بورڊ کي پنهنجي
گرائنڊر مشورن سان هميشه لواڙيندا رهندا.

سيڪريٽري
سنڌي ادبي بورڊ.

حيدرآباد سنڌ
۳- نومبر، ۱۹۵۸ع

پيش لفظ

دنيا ۾ جيڪي به آکاڻين جا ڪتاب آهن، تن مان ٻه سڀ کان وڌيڪ مشهور آهن: هڪڙو ”انوار سهيلي“ ۽ ٻيو ”ايسپ جون آکاڻيون“ (جنهن کي اردوءَ وارا ”حڪايات لقمان“ سڏيندا آهن). مگر انهن ٻنهي ۾ به ”انوار سهيلي“ وڌيڪ مشهور آهي ۽ دنيا جي ڪابه سڌريل زبان مشڪل ملندي، جنهن ۾ هن جو ترجمو ٿيل نه هجي؛ ۽ اڪثر اهو ڪتاب ڪورس تي رکيل هوندو آهي، ڇاڪاڻ ته هن ۾ عام فھر آکاڻين جي وسيلي ڪافي سماجي مسئلا حل ڪيل آهن.

هي آکاڻيون اسان جون پنهنجيون آهن، ڇاڪاڻ ته انهن جو بنيادي ڪتاب اٽڪل ٻه سؤ ورهيه عيسوي سنه کان اڳ ڪشمير ۾ ٺاهيو ويو، سندس اصل ڪاهي ته بلڪل هٿ ڪانه ٿي اچي، پر هٿ آيل معلومات مان سمجهجي ٿو، ته سندس نالو ”ڪليو دمنون“ هو، ۽ سندس مصنف ”وشنو شرما“ هو.

هي آکاڻيون سموريون مصنف جون پنهنجيون ٺاهيل نه آهن، بلڪ منجهانئن ڪي ان وقت جي عام مشهور آکاڻين تان ورتل آهن؛ ڪي مهاڀارت، رامائڻ، سيجن واکيه سمورتي، شنڪر سنگيت، ڇاڻڪيه ستيڪا ۽ ٻين ڪتابن تان معمولي تبديلين سان؛ ۽ ڪي مصنف پنهنجي دماغ مان ٻه ڪيڊيون آهن.

سمجھجي ٿو، ته ڪجهه عرصي بعد الهيءَ ڪتاب تان وري هڪ ٻيو ڪتاب ”پنچ تنتر“ به تصنيف ڪيو ويو، اصل ڪاٻي ته الهي جي به هٿ ڪانه ٿي اچي، پر جيڪي ڪاپيون هٿ اچن ٿيون، سي اصل سان گهڻي قدر ملن ٿيون. انهن کي ڏسي سنه ۱۸۵۹ع ۾ هڪ جرمن محقق ”پينفي“ هڪ تحقيقي ڪتاب شايع ڪيو. ۱۹۱۴ع ۾ ٻئي جرمن محقق ڊاڪٽر هرٽل ”ڊاس پنچ تنتر“ ڪتاب لکيو ۽ امريڪي پروفيسر ”ايڊگرٽن“ به اهڙو تحقيقي ڪتاب لکيو.

پنچ تنتر جا ٽي باب ”ارھت ڪٿا منجري“ ۽ ”ڪٿا سرت ساگر“ ۾ به آيل آهن ۽ لائين صدي عيسويءَ جي وچ ڌاري بنگال جي طرف هڪ راجا ڌول چندر جي درٻاريءَ نارائن پٽ هڪ ڪتاب ”هتو آبديش“ نالي تيار ڪيو، جنهن ۾ ”پنچ تنتر“ مان گهڻي قدر ۽ ڪجهه وري ”ليني سار“ ۽ ٻين ڪتابن تان مدد ورتل آهي. هيءُ ڪتاب مختصر ۽ عام فهم هجڻ سبب گهڻو مقبول ٿيو.

ڇهين صدي عيسويءَ ۾ مشهور عادل بادشاهه نوشيروان جي ڪن تي هن بي بها ڪتاب جي پئڪ پيئي، ۽ ان جي هٿ ڪرڻ جو نهايت شوق ٿيس، پر انهيءَ زماني ۾ نڪي اڇوڪي زماني وانگر ڪتاب عام هئا، لکي انهن جا مالڪ ڪين هئا ڪان سواءِ ٻين کي پڙهائڻ چاهيندا هئا، ان ڪري نوشيروان هڪ ايراني فيلسوف کي انهي مهم لاءِ مقرر ڪيو. هن حڪيم جو نالو ”پڙويه“ يا ”پڙويه“ هو، پر جيئن ته پارسي زبان کان سواءِ ٻين زبانن ۾ اها ٽن لفظن واري

ي (ژ) ٿئي ٿي ڪانه، ان ڪري سنڌيءَ وارا ان کي ”ز“ جو اچار ڏيندا آهن ۽ عربي وارا ”ز“ جو ۽ وري عربيءَ ۾ ”پ“ به ڪانه ٿئي، ان جو اچار ڪڏهن ”ف“ ڪن ڪڏهن ”ب“؛ تنهنڪري هن حڪيم جو عربيءَ ۾ نالو ”برزويه“ مشهور ٿي ويو.

ان وقت جا سفر ڏاڍا اڙانگا هوندا هئا، حڪيم برزويه گهڻن ڏاکڻن بعد هندستان پهچي، ان جي ڳولا ڪرڻ شروع ڪئي؛ نيٺ هڪ راجا جي خزالي ۾ ان جو پتو پيو ۽ ڪجهه طرح خزانچيءَ سان دوستي رکي، سندس ترجمو ڪري ورتائين.

لوشيروان سندس هن ڪارنامي تان اهڙو خوش ٿيو، جو عام درٻار ۾ سندس استقبال ڪري، تاج ڍڪائي، پاڻ سان گڏ تخت تي ويهاريائين؛ ۽ سندس وزير وزير جمهور کي به ترجمي جي تڪميل لاءِ حڪم ڏنائين. اهڙيءَ طرح هيءُ اسلھ ماڻڪ ايراني خزالي ۾ به داخل ٿيو ۽ اڳتي هلي ٻئي لُٽ جي مال سان گڏ مسلمانن کي هٿ آيو.

سنه ۵۷۰ع ۾ هڪ ايراني پادري ”بود“ ڪنهن طرح هي ڪتاب هٿ ڪري، پراڻي ”سرياني“ (يهودي) زبان ۾ ترجمو ڪيو، ان ۾ پنج تنتر وارا پنج ٿي باب آهن، ۽ ٻيا به پنج باب آهن، پر حڪيم برزويه جو منجهس ذڪر ئي ڪونه آهي. جڏهن عباسي خليفن جي وقت ۾ مغرب خواه مشرق جا سڌا ڪتاب عربيءَ ۾ ترجمو ٿيڻ لڳا، تڏهن سنه ۷۵۰ع ۾ خليفن منصور جي حڪم سان درٻار جي مير منشي ”عبدالله بن

مفقع“ هن ڪتاب جو بہ عربي ترجمو ڪيو. منجهس چوڏهن باب آکاڻين جا ۽ چار باب ٻيا بہ وڌائين (۱) مقدمه ڪتاب- ترجمه علي بن شاد فارسي (۲) برزويه جي ڪتاب اُن جو واقعو (۳) ڪتاب جو متن، ترجمو مفقع (۴) حڪيم برزويه جو باب ترجمو، اوزر جمهر. سندس نالو ”الکليل والدمنه“ رکيائين، جي ٻيئي هڪ وڏي آکاڻي جي گڏون جا لالا آهن، جيڪي ان آکاڻي جا ڪردار آهن؛ ۽ هتو آهڻيش ۾ ”ڪرتڪ“ ۽ ”دوتڪ“ جي نالن مان آيل آهن.

اصل پهلوئي ترجمو بہ سنسڪرت ڪتابن والگر صفا اڻ لپ ٿي چڪو آهي؛ ڇاڪاڻ ته پهلوئي ٻولي خود بہ لئينءِ فارسيءَ سبب سرده زبانن ۾ داخل ٿي چڪي آهي، باقي عربن پنهنجي زبان کي دنيا جي عظيم زنده زبانن مان بنائي ڇڏيو؛ ان ڪري اهو عربي ترجمو هروقت ملي ٿو. ۽ دنيا هن ڪتاب لاءِ عربيءَ جي ئي ممنون آهي، جنهن تان ئي ڪهڙين ٻولين ۾ اهو فيض پکڙيل آهي.

ڏهين صديءَ عيسويءَ ۾ ايراني بادشاهه ابوالحسن نصر بن احمد هن کي وري بہ جديد فارسيءَ ۾ ترجمو ڪرايو، ان تان مشهور شاعر ”رودڪي“ هن کي نظم ۾ بہ آندو، پر هينئر اهي ٻئي ترجما بہ اڻ لپ آهن.

ڏهين صدي عيسويءَ ۾ علامه بيروني پنهنجي ”ڪتاب الهند“ ۾ لکيو ته مون کي ارادو آهي ته آءٌ هن ڪتاب جو وري ترجمو ڪريان؛ ڇاڪاڻ جو مفقع هن ۾ ماڻهن جي عقيدتي

ضميف ڪرڻ لاءِ ڄاڻي ٻجهي ڪي ڳالهيون وڌايون آهن،
پر هو اهو ارادو ڀرو ڪري نه سگهيو.

فردوسيءَ جي شاهنامي ۾ به هن ڪتاب جي گهڻي تعريف
ٿيل هئي، شايد انهي ڪري سلطان محمد غزنويءَ جي ڀوڻي
بهرام شاه جي حڪم سان ٻارهين صدي عيسويءَ ۾
”نصرالله بن محمد“ به هن جو ترجمو ڪيو؛ جو عام ته لاهي،
پر ڪن ڪتبخانن ۾ ملي ٿو. هن ۾ اول تهديد آهي، ۽
ڪجهه آکاڻيون آهن، پوءِ حڪيم برزويه جو باب آهي ۽
ان بعد چوڏهن باب ڏنل آهن. پر هو پاڻ به لکي ٿو، ته
اصل ڪتاب ۾ ڏهه باب هئا. چار پوءِ ايرانيين شامل ڪيا آهن.

پندرهن صدي عيسوي جي پڇاڙيءَ ۾ خراسان جي بادشاهه
مرزا سلطان حسين بيگڙي جي هڪ سردار احمد سهيل جي
فرمانش سان ملا حسين واعظ ڪاشفيءَ، مقفع ۽ نصرالله جي
ڪتابن مان اخذ ڪري، هڪ نئون ترجمو ٺاهيو، جنهن جو
نالو سردار سهيل جي خوش ڪرڻ لاءِ ”انوار سهيلي“ يعني
”سهيل جا نور“ رکيو. هن ۾ وري ڪجهه شروعاتي حصو
پاڻ به وڌايائين، هن ڪتاب ۾ دانشمند برهمڻ جو نالو ”بيد پاء“
ڄاڻايل آهي، جو سمجهجي ٿو ته اصل ۾ ”وديپتي“ هوندو.
هي ڪتاب ئي آهي، جو هن وقت دنيا ۾ تمام گهڻو پکڙيل آهي.
هن ڪتاب تان ترڪيءَ ۾ ”همايون ناسو“ شايع ٿيو،
۱۸۱۶ع ۾ ”بيرن سلوائس ڊي ساسي“ مقفع وارو ڪتاب هڪ
عالم ان فرينچ مقدمه سان شايع ڪيو، هن کي ”هادري بود“
جي ڪيل آڳاٽي سربالي ترجمي جو علم ڪونه هو، ان ڪري

هن "برزويه" ۽ "اود" کي هڪ ئي شخص سمجهيو. ۱۸۵۴ع
 ۾ "ايسٽ وڪ" انگريزي ترجمو شايع ڪيو. ۱۸۷۸ع ۾
 واليسٽن پيو انگريزي ترجمو شايع ڪيو ۽ اسپيني ترجمو به
 شايع ٿيو.

۱۸۳۶ع ۾ "ناسخ" جي شاگرد فقير محمد "گوياء"
 سندس اردو ترجمو "بستان حڪمت" نالي سان شايع ڪيو ۽
 وري ۱۸۸۰ع ۾ مومن جي شاگرد عمر علي خان وحشي،
 شهزاده محمد گڙھ، ٺٽون ترجمو ڪري، ان جو نالو "ستاره هند"
 عرف تاريخي نالو "ضياء حڪمت" رکيو. هي ٻئي ترجما عام
 ملن ٿا، پر "بستان حڪمت" هندستان ۾ ڇپيل آهي، جنهن ڪري
 پاڪستان ۾ گهٽ ملي ٿو. باقي "ستاره هند" لاهور جي
 بن-ٽن فرمن ڇپايو آهي ۽ "الوار سهيلي" جي نالي سان به
 عام ملي ٿو.

تازو لاهور مان ٺٽون سليس اردو ترجمو "حكايات بيهاء"
 شايع ٿيل آهي، جو مرزا محمد رشيد ايم-اي جو لکيل آهي؛
 مگر جيئن ته اهو خاص شاگردن لاءِ لکيل آهي، ان ڪري
 ٻولي نهايت سليس اٿس ۽ ڪجهه آکاڻيون ٻارن لاءِ ناموزون
 هجڻ سبب ڪڍي ڇڏيون اٿس.

"الوار سهيلي" ۾ عربي لفظ گهڻا هئا، ان ڪري اڪبر
 بادشاهه جي حڪم سان ڪجهه ڪات ڪوٽ ڪري، ابوالفضل
 ڪتاب "عيار دانش" تيار ڪيو، جنهن جو اردو ترجمو ۱۸۰۳ع
 ۾ فورٽ ولبر ڪاليج ۾، حفيظ الدين احمد هٿان "خرد افروز"

جي نالي ۾ شايع ٿيو. جنهن تي وري ۱۵۱۸ع ۾
 ”ڪاظم علي جوان“ نظر نالي ڪئي.

سنه ۱۹۱۴ع ڌاري سنڌ جي مشهور جفاڪش اديب ۽ عالم،
 مرحوم محمد بخش واصف، انوار سهيلي جي اڌ جو ترجمو
 ”گلزار چنبيلي“ جي نالي سان تيار ڪيو ۽ پاڻ ئي ڇپايو.
 پر سندس ترجمو هو مشڪل ۽ پارسي نما، سو جيڪي ٿي
 پڙهي سگهيا، تن آردوءَ ۾ به پڙهيو هو، پر جيڪي اردو نه
 ڄاڻندا هئا، تن لاءِ هي پڙهڻ به ڏاڍو مشڪل هو؛ ان ڪري
 تمام ٿورو هٿ لڳو. ۽ نتيجو اهو اڪتو، جو اٺن-ڏهن سالن
 بعد سندس ٻچيل ڪاپيون مسٽر ٺاڪرداس ٿڌائيءَ کي سسٽيون
 ڏيئي، مرحوم واصف صاحب پنهنجو هٿ آڇو ڪيو.

مسٽر ٺاڪرداس الهن مان ڪجهه زوريءَ ”چندراولي“
 ناول جي ٻئي حصي مان گڏي هلايون، پر ليٽ ڪڪ ٿي
 سندس پهريون ڀڻو ڦاڙي، ”سليس سنڌيءَ ۾ لکيل“ جو ليبل
 ڇپائي لڳائي هلايو، تڏهن مس مس ڪن ورهين ۾ جنه چئيس
 ۽ پوءِ وري اهو ڪتاب به اڻ لپ ٿي ويو. تان جو جڏهن
 سنڌ يونيورسٽي ٽائمر ٿيڻ تي سنڌي زبان کي فروغ حاصل ٿيو،
 تڏهن هيءُ ڪتاب به ڪورس تي رکيو ويو. مترجم جي
 اجازت سان کيس محمد يوسف برادرش تاجران ڪتب حيدرآباد سنڌ
 ڇپايو ۽ هينئر ان جو به ٻيو يعني ٽيون ڇاپو ڇپيو آهي.

الهيءَ مقبوليت کي ڏسي باقي رهيل حصو ماستر احمد خان
 آصف ٽڪنديءَ ۾ ترجمو ڪيو، ۽ ان جو نالو وري به

واصف صاحب جي ڪتاب جو استعمال ڪيائين يعني ”گلزار چنبيلي
حصو ٻيو“ مگر ان جي تڪبدي سلوئي ناهي، ان ڪري سندس
عبارت سورڳو بي مزي ٿي ويئي آهي.

تازو بمبئيءَ ۾ هندستان ماهيه مالا وارن پاران ڪتاب
”پنچ تنتر“ جو مڪمل سنڌي ترجمو شايع ٿيو آهي؛ مگر
افسوس، جو ٻولي اهڙي ته ڏکي ۽ سنسڪرت آسيز آهي؛
جو اهو عام سنڌي مسلمان لاءِ مطالع ڪرڻ ته مشڪل آهي؛
پر ٿوري علم وارو هندو به ان کي ڏکيو پڙهي سگهندو.

مرحوم وافي صاحب جو ترجمو مشڪل، آصف صاحب
جو اڍلڪيءَ تڪبديءَ ۾ ۽ هندستان وارن جو تھان ئي
مشڪل؛ اهي سڀ ڳالهون ڏسڻ بعد محسوس ٿئي ٿو ته
الوار سهيلي ۽ پنچ تنتر جي مڪمل ترجمي جي ضرورت سنڌي
زبان ۾ ساڳيءَ طرح قائم آهي ۽ اميد ڪجي ٿي ته اها ضرورت
به نيٺ سنڌي ادبي بورڊ ئي پوري ڪندو.

ٻئي طرف وري ”هتوآپديش“ جو فارسي ترجمو مفتي تاج الدين
”مفرح القلوب“ جي نالي سان ڪيو، ان تان اردو ترجمو به
۱۸۰۲ع ۾ فورٽ ولبر ڪاليج طرفان ”اخلاق هندي“ جي
نالي سان ”مير علي بهادر حسينيءَ“ کان لکائي شايع ڪرايو ويو.
”هتوآپديش“ جي ڪنهن هندي ترجمي تان منشي هاسارار
سنڌيءَ ۾ ترجمو ڪرڻ شروع ڪيو، پر سال ۱۸۸۲ع ۾
نامڪمل ڇڏي وفات ڪري ويو؛ جو وري ۱۸۹۴ع ۾
سندس فرزند سوپراج ان کي نه فقط مڪمل ڪيو، بلڪ
پنچ تنتر مان بنيادي چوڏهن هدايتون به ترجمو ڪري ان ۾

شامل ڪيائين؛ جنهنڪري سندس افاديت وڌي ويئي. هن صاحب انهيءَ جو نالو ”سڀا جو سينگار“ يعني ”ڪچهريءَ جي سولهن“ رکي، سنڌ سرڪار جي حوالي ڪيو؛ جنهن کيس پسند ڪري سهڻي اهمنام سان شايع ڪرايو. سليس، عام فهم، دلچسپ ۽ مختصر هجڻ سبب هي ڪتاب شاگردن خواه عوام کي گهڻو پسند آيو ۽ گهڻي پڙهندڙن منجهانئس فيض حاصل ڪيو.

پر پوءِ جڏهن سرڪاري بوڪ ڊپو، فرض ناشناس تعليمي آفيسرن هٿان، وڃي خالڪي ڪتب فروشن جي ور چڙهيو، تڏهن ٻين ڪيترن ئي بهترين ڪتابن سان گڏ هيءُ عوام پسند ڪتاب به ان لپ ٿي ويو.

سنڌي ادبي بورڊ جي بنيادي مقصدن مان هڪ اهو به هو، ته سٺا ان لپ ڪتاب وري شايع ڪجن، ان ڪري هن انهي جون بيهڪ جون نشاليون ۽ پٿرائون درست ڪري ۽ ٻيا مناسب ستارا ڪري، کيس شايع ڪيو، ته شاگرد ۽ عوام منجهانئس فائدو حاصل ڪن.

حيدرآباد سنڌ

۲۳- آڪٽوبر ۱۹۵۶ع

پبليڪيشن اسسٽنٽ

سنڌي ادبي بورڊ

ديباچو

هن ڪتاب ۾ جيڪي آکاڻيون آهن، سي اصلي سنسڪرت ۾ آهن، جنهن مان پوءِ ٻين سڀني ٻولين ۾ ترجمو ٿيون آهن. اهڙيون ڪي ورلي آکاڻيون هونديون، جي مشهوريءَ ۾ هنن مان ست ٻوليون؛ ڇاڪاڻ ته، دنيا ۾ اهڙي سڌريل ٻولي آهيئي ڪانه، جنهن ۾ هنن جو ترجمو نه آهي.

هنن آکاڻين جو بنياد سرستو هيٺ ڏيکاريلن ۱۱ فہمائشن تي ٻڌل آهي، جي بادشاهن کي خزالي کان به وڌيڪ ڪمائتيون آهن. هرڪ فہمائش جي ثبوتيءَ ۾ ڪيترائي قصا ۽ نقل آهن، پر اهي سڀ هن ڪتاب ۾ اچي نه سگهيا آهن؛ ڇاڪاڻ ته جنهن ڪتاب تان هي ترجمو ڪيو ويو آهي، تنهن ۾ خود سڀئي ڏنل نه آهن.

منهنجو هن لکڻ مان خاص مطلب نه رڳو فہمائشن ڏيکارڻ جو آهي، پر هيءُ به ڏيکارڻو اٿس، ته آکاڻيون مڙهي آکاڻيون آهن، پر هنن آکاڻين جي سراسري هن ڳالهه ۾ آهي، ته تواريخن وانگر هلندڙ آهن، ۽ وچ ۾ طرحين طرحين پنڪتي خواهه راج ڀيتيءَ جا اتفاق ۽ ڳالهون اچن ٿيون؛ جي آکاڻين کي مزد ٿيون وٺائين، ۽ بعضي بعضي ته نهايت چڱو نات ٻرج ڏيکارين ٿيون.

فهماڻشون

(۱) بادشاهه کي ٻين ماڻهن جي چوڻ تي لڳي، پنهنجن گهرو لوڪرن ڇاڪرڻ کي ڪڏهن به ڪڍي ڦٽو ڪرڻ نه گهرجي، ڇاڪاڻ ته جيڪو بادشاهن وٽ حاضر رهندو آهي، تنهن کي انهنڌڙن ۽ حاسدن جي ڪمي ڪانهي. جڏهن هو ڏسندا آهن، ته بادشاهه جو مٿس پيار آهي؛ تڏهن جي ٿي سگهندو اٿن، ته هزارين هڏيون ٺاهي به هن کي ڏئي وٽ پچڙي ڪرڻ کان ڪين رهندا آهن.

(۲) بادشاهن کي گهرجي، ته خوشامدڙين ۽ ڪلاخورن کي هاڻ وٽ پيهڻ به نه ڏين؛ ڇاڪاڻ ته هي ماڻهو سدائين ڦٽاڙي وجهڻ جا وجهه ڳوليندا آهن. اهڙا ماڻهو انساني سڀا لاءِ آزار ٿي پون، تنهن کان بهتر آهي ته هنن کي هن پرڻويءَ تان تڙي ڪڍجي.

(۳) بادشاهه کي گهرجي ته جيترو ٿي سگهي، اوترو پنهنجن وزيرن ۽ اسيرن کي هڪ ٻين مان سلوڪ نه رکي؛ انهيءَ مطلب لاءِ ته هو هاڻ به هڪ مٿ ٿي، راج جي ڀلي ۽ خير لاءِ پورهيو ڪن.

(۴) پنهنجن دشمنن جي تابعداريءَ تي بادشاهه کي گهرجي، ته ڪڏهن به ڀروسو نه رکي. هو جيترو گهڻو ڀاءُ ڏيکاريندا ۽ خدمتڪاريءَ جون ڊگهيون باسون ٻاسيندا، اوترو ئي ڪيڏ بهازين ۽ حرفتن جو منجهان ڊپ رکڻ گهرجي. ويريءَ جي ڀريت تي ڪو ڀروسو ڪونهي. هو جڏهن ڀرتي والنگيان

منهن ڪئي اچي، تڏهن ٿاري ڇڏجيس؛ ڇاڪاڻ ته موھڻي سينگار ڪندي آھي ئي رڳو ناس ڪرڻ جي ارادي سان.

(۵) جيڪڏهن ڪنهن ماڻهوءَ کي ڪا به وسيلو جنهن لاءِ هن دل جان سان ڪوشش ڪئي هجي، پراپت ٿئي، ته هن کي گهرجي، ته ان کي سڀالي؛ ڇاڪاڻ ته ڏهاڙي پنهنجن ارادن موجب فائدن جا وجهه ٺٽا ملن. جيڪي اسان کي هڪڙو مليو آهي، تنهن کي جيڪڏهن اسين نه سنڀالينداسون، اسان وٽ ان جي وڃائڻ جي دڪ کان سواءِ ٻيو ڪي به ڪين وڃي رهندو. جو تير هڪڙو اڇلايوسون، سو موٽي هٿ ڪري ڪين سگهنداسون، توڻي ڪري هاڻ ماري پتون ڪريون.

(۶) ڪم ڪار ۾ ڪڏهن به ٽڪڙو ٿيڻ نه گهرجي، پر آئلنڊو جيڪي ڪرڻو هجيون، تنهن کي تعميل ۾ آڻڻ کان اڳ لازم اٿئون، ته ان کي توريون ۽ تپاسيون. جيڪي ڪم ٽڪڙ ۽ اوچتيءَ ابهرائيءَ سان ڪجن ٿا، تن جو نتيجو ڪهڻو ڪري نقصان وارو ٿئي ٿو.

(۷) ماڻهوءَ کي گهرجي، ته چڱيءَ صلاح ۽ سياڻپ کي ڪڏهن به اختيار نه ڄاڻي. جيڪڏهن هاڻ کي دشمنن جي هٿ کان ڇٽائڻ لاءِ انهن سان صلح ڪرڻ جو ڪپ ٿئيس، ته آهو بنان دير انهن سان ڪري.

(۸) کوٽڻ جي سنگت کان پاسو ڪرڻ کپي، ۽ هنن جون مليون ڳالهيون ڪڏهن به نه ٻڌڻ گهرجن، ڇاڪاڻ ته جڏهن هنن جي سيني ۾ وير جي وڻڻ ڌار ان ٻيو ڪي به ڪينهي، تڏهن ڀريت جو ڦل منجهان ڪڏهن به ڪين هوندو.

(۹) دياوان ٿجي. ڪڏهن به لوڪرن يا رعيت کي، جن ٻيلائيءَ کان ڪو ڏوهه ڪيو هجي، بادشاهه کان سزا نه ڏيارجي؛ ڇاڪاڻ ته دياوان پرش ۾ رٿويءَ تي اهڙو آهي. جهڙو بهشت ۾ فرشتو. اسان کي انسانن جي ٻيلائي ڳڻڻ گهرجي؛ ۽ وڏيءَ دل ۽ نيڪ نيتيءَ سان هنن جا عيب ڏکڻ گهرجن. رعيت سدائين ڏوهه ڪيا آهن ۽ بادشاهن سدائين بخشيا آهن؛ نه ٻيا، پر اهڙا ڏوهه، جي انساني سپاءَ جي عام پٿرن کان رعيت ڪيا آهن.

(۱۰) ڪڏهن به ڪنهن جو هاجو يا ايذا نه چاهجي. هٿون جيڪي ٻجي سگهي، اوترو پنهنجي ٻاڙوسيءَ جو ڀلو ڪجي. جيڪڏهن ڀلو ڪبو، ته ڀلو ٿيندو؛ ۽ جي ٻرو ڪبو، ته ٻرو آڏو ايندو.

(۱۱) بادشاهه کي اهڙيءَ شئي لاءِ مٿا هڻڻ ئي نه گهرجن، جا سندس قدر کان گهٽ هجي؛ يا اهڙيءَ ڳالهه لاءِ، جا سندس سپاءَ ۽ ٻڌ جي آيتز هجي. ڪيترائي ماڻهو آهن، جي پنهنجا ڪم ڇڏيو، ٻراون ڪمن ۾ ٿپو پون؛ جن مان ايٺ ڪي به ڪين ڪسي. ڪانءِ به تتر وانگر آڏاڻن لاءِ مٿا پٽيا، پر آهو آڏاڻن اهڙو هو، جو آهو ته هٿ ڪين آيس، آڻندو پنهنجو به وساري ڇڏيائين.

(۱۲) ڌيرج وان ۽ ميلاڀيءَ سپاءَ وارو ٿيڻ کپي. سپا منجهه ڌيرج اهڙو آهي، جهڙو ڪاڌي ۾ لوڻ. جهڙيءَ ريت لوڻ کائڻ اصل کي سواد ۽ رس ڏئي ٿو، تهڙيءَ ريت ڌيرج ماڻهوءَ کي سنوڪ ڏئي ٿو. رڪ جي ترار به اهڙي تسڪي ٿئي

ٿئي، جهڙي ڌيرج جي ترار ٿئي ٿي. آها اهڙي آهي، جو
اجيت سٺائڻ کي به مات ڪيو ڇڏي.

(۱۳) بادشاهن کي گهرجي، ته پنهنجا وزير نمڪ حلال
کولي رکن. ۽ ڪڏهن به پنهنجن سياڻن ۾ لڄن ۽ ٺوڳين کي
اچڻ نه ڏين. وزير جيڪڏهن سياڻا ۽ سچار هوندا، ته راج
سلامت رهندو، ۽ بادشاهه جا راز ڪڏهن ٻڌرا نه ٿيندا.

(۱۴) دنيا جي اتفاقن کان بي آرام نه ٿجي. هڪڙيءَ ڳالهه
۽ سچيءَ همت وارو ماڻهو مائٽيڪيءَ دليريءَ سان سڀ ڌڪ
سهي ٿو، ۽ ايشور جي دٻا جو ڀروسو رکي ٿو؛ باقي مورڪ
کي روئشي ۽ خوشيءَ کان سواءِ ٻيو ڪي به ڪين ٿو آڇهي.
سٽن فهمائڻن لاءِ جڳائيندڙ جاءِ ڪتاب جي اندر آڙپ ۾
ٿيڻ ڪپندي هئي؛ پر هاڻي جڏهن سڄو ڪتاب ڇاپجي تيار
ٿيو آهي، تڏهن هن هنڌ لکڻ ڌاران ٻي ڪا واٽ ٿي نٿي سگهي.
نڌان آءُ پنهنجي ٻريتم سسٽر جهاسراءِ منگھومل گلراجاڻيءَ
جو گهڻو شڪر گذار آهيان، جنهن سهرڀالي ڪري نقل ٿيڻ سهل
هن ڪتاب ۾ ضروري درستين ڪرڻ جي تصديق سموري
هاڻ ٿي ڪنئي هئي.

م. م. ه. آڏواڻي.

ڪراچي

تاريخ ۱۸ - جولاءِ ۱۸۹۴ع

آرڊپ

هندستان ۾، گنگالديءَ جي ڪنڌيءَ تي ماڻڪپور شهر ۾
چندرسين راجا راج ڪندو هو. هڪڙي ڏينهن راجا ڪچهريءَ
۾ ويٺو هو، ته ٻن سندن مانهون بي ادبيءَ سان اچي بيٺا.
هڪڙو شخص هنن کي ڏسي چوڻ لڳو ”سچ آهي، جنهن کي
علم نه آهي، سو انڌي جي آچار آهي. جيتوڻيڪ هو اکين
سان ڏسي سگهي ٿو، ته اندر جو سوجهرو نه اٿس. علم اها
شئي آهي، جنهن جي سوجهري سان وڏا وڏا مشڪل ڪم
سهنجا ٿيو پون؛ ۽ هن دنيا ۾ شاهوڪار به اهو آهي،
جنهن کي علم جو ڌن آهي؛ ڇاڪاڻ ته اهو ڌن اهڙي قسم
جو نه آهي، جو ان کي چور چورائي سگهي، يا ان تي ڪو
دعويٰ ڪري سگهي؛ ۽ لڪي اهڙو آهي، جو ڪنهن کي
ڪل هوي ته ڪٿي لڪل آهي. اٿندو جيترو خرچ ڪجي،
اوترو وڌي، ۽ ڪنهن به طرح گهٽ ٿئي نه سگهي. علم
امله ماڻڪ آهي، ماڻهن جو سينگار آهي؛ ۽ مسافرن جو رفيق
آهي. پڙهيل شخص بادشاهن جي درٻارين ۽ بزرگن جي
ڪچهرين ۾ گهڻو آدرينءَ لهي سگهن ٿا. دنيا ۾ علم ۽ بهادري
ٻئي تمام ضرورائون ڳالهون آهن؛ پر ٻنهي مان به علم
وڌيڪ ضرورائو ليکجي ٿو، ڇو ته ڇوڪر توڻي وڏو، جي
سکي، ته ٻنهي کي ٻيو سولهه؛ ۽ سڀ ماڻهو الهيءَ جي ساراهه
۽ واکاڻ ٻيا ڪن؛ ۽ جي ٻيهر رد قرار ڪئي جنگ تي سنڀري؛

تہ سڀ ماڻهو ستائش ڪلن ۽ چوڻ تي اجهو ٻاهريو آڻيو آهي. تنهنڪري علم پرائڻ ۾ ڊر ڪرڻ هرگز نه گهرجي؛ ۽ اهڙو خيال به دل تي نه آڻجي، ته ٿوري جيئن واسطي محنت ايتري ڇاڪاڻ ڪجي؛ ۽ نڪي هيءُ خيال ڪرڻ گهرجي، ته هاڻي اسين جوان آهيون، علم حاصل ڪرڻ لاءِ ڪهڙي ڏينهن اڳتي هيا آهن، بالفعل ته هن دنيا جا مزا مائي وٺون؛ مگر ياد رکڻ گهرجي ته ڪڇيءَ ۾ پرايل علم وڌيڪ اثر وارو ٿئي ٿو. تنهن ۾ توهان تي فرض آهي، ته پنهنجن ٻارن کي ننڍپڻ ۾ ئي علم سيکاريو، ته انهن جي دل تي آو ائين ڄمي وڃي، جيئن پهرين تي لیکو.

جڏهن راجا هيءَ ڳالهه ٻڌي، تڏهن ڪنڌ هيٺ ڪري چوڻ لڳو ”افسوس صد افسوس! منهنجي پٽن ۾ هڪڙي جواني، ٻي ماڻه، ٽي مغروري، ۽ چوٿين بي علميت آهي سڀ اچي کڏيون آهن!“

تنهن تي، ان مجلس ۾ پئي شخص چيو، ”اي راجا! ڏٺي اوهان جي پٽن ۾ سگهه وجهندو، ۽ اميد آهي ته هو علم ۽ هنر وارا ٿي پوندا. افسوس ڪاڻ اڃا پيو آهي، ڇاڪاڻ ته جيئن ڏٺيءَ جي خواهش هوندي، تيئن ئي ٿيندو.“

تڏهن راجا چيو ”جيڪي چوڻ ٿو، سو سڀ سچ آهي؛ پر ڏٺيءَ انسان کي عضوا ۽ سمجهه ڏني آهي، تڏهن گهرجي، ته انهن جي اڀاءُ سان علم حاصل ڪري وٺي. انسان جي ڪمن کي پورو ڪرڻ وارو خدا آهي، پر تڏهن به چيو اٿن، ته هيٺ مردان مدد خدا: ڪوشش ڪندو ته وڃي ٻار پوندو؛

جيئن ته ڪو سٺي جو ٿاڻو به هائيرادو ٺهي نٿو هجي، اهو به تڏهن ٿو جهڙي، جڏهن ڪنڀار سٺيءَ کي ڳوهي، چڪ تي رکي، پنهنجي هٿن سان ان کي جوڙي ٿو بيهاري.

ائين چئي وري راجا چوڻ لڳو ”پرتمو! اوهان به ڪو اهڙو ڏاهو عقلمند آهئ، جو منهنجي پٽن کي علم سيکاري ۽ سنئينءَ وات تي آئي؟ مثل مشهور آهي، ته جهڙيءَ طرح ڌاريا وڻ به سرڪندڙ جي اوسي پاسي اڀرڻ ڪري سرها ۽ سڳندا ٿين ٿا، تهڙيءَ طرح نادان ماڻهو به ڏاهن جي صحبت ۾ گهڙي سڀاڻا ۽ عقل وارا ٿي پون ٿا.“

تڏهن وڻو شرمان نالي هڪڙو پنڊت، جو ان مجلس ۾ ويٺو هو، سو چوڻ لڳو ”اي راجا! آءٌ تنهنجن پٽن کي جهل جي ڪُن مان ڪڍي علم جي پيڙيءَ ۾ چاڙهي سگهان ٿو. هڪيءَ جي پٺيان ڪو محنت ڪندو آهي، ته ان کي به پاڙهي وجهندو آهي. هي ته راجا جا پٽ آهن. ڏٺي ڪندو، ته پورن ڇهن مهينن ۾ هنن کي سيکاري قابل ڪندس.“

اها ڳالهه ٻڌي راجا ڏاڍو خوش ٿيو، ۽ چيائين ”سچ آهي، جهڙيءَ طرح ڪيڻئون گل جي سنگت ۾ راجائن جي ڇت تي چڙهندو آهي، تهڙيءَ طرح منهنجا پٽ به تنهنجي صحبت ۾ رهي، عقل جي درجي کي پهچندا.“ ائين چئي پنهنجن پٽن کي ان پنڊت جي حوالي ڪيائين.

پنڊت هنن ڪسي وٺي آئي پنهنجي گهر ويهاريو، ۽ نصيحت ڪرڻ لڳن: ”ٻڌو، راج ڪنوروا عقلمندن جو وقت لڪڻ پڙهڻ ۽ علم حاصل ڪرڻ ۾ گذرندو آهي، ۽ نادانن

وقت الٺي بهر اڃاين ڳالهين ڪرڻ، ۽ ڪر موڙڻ يا لنڊ ڪرڻ،
 ۽ ٻاڙوسين مان وڙهڻ ۾ وڃي ٿو؛ ۽ هر ڪو پنهنجي پنهنجي
 ولهر ۽ ڦلڏي ۾ خوش ٿو رهي. هاڻي مان اوهان جي
 خوشيءَ ۽ فائدي لاءِ ڪي ڳالهيون اوهان کي ٻڌايان ٿو،
 جن جي ٻڌڻ کان اميد آهي ته اوهان جو عقل ۽ هوش وڌندو.
 تڏهين راجا جي پٽن چيو ”اسين ڪن ڏيئي اهي ڳالهيون
 ٻڌنداسون؛ اوهين مهرباني ڪري اسان کي ٻڌايو.“

باب پهريون

[جيڪي نذر ۽ نهل آهن، پر ڏاهن ۽ سچن سان
سنگت ۽ دوستي رکڻ ڪري پنهنجا مطلب حاصل
ڪن ٿا، تن جي بيان ۾.]

۱- کانءُ، ڪڇوڻ ۽ هرڻ

پنڊت چوڻ لڳو ته ”گوداوريءَ نديءَ جي
ڪنڌيءَ تي هڪڙو وڏو ڪيسو ڦٽل جو وڻ هو، جنهن
تي آسپاس وارا پکي اچي رات جو بسرام ڪندا هئا.
هڪڙي ڏينهن، پرھ ڦٽل سان، ان وڻ تان هڪڙو
کانءُ اک کليل شرط چاڻو ڏسي، جو ڪو ماري
پنهنجي ڪلهي تي چار ڪنيو ٿو اچي، تڏهين ڊڄي دل
۾ چوڻ لڳو، ته اڄ صبح مرداني جو چنڊال جو منهن
ڏٺو اٿم! نهڄاڻا چاڻي. ائين چئي ان شڪاريءَ کي
نظر ۾ رکيائين، ته وڌيڪ چاڻو ڏسي، جو هن
شڪاريءَ اوڏو اچي، ٿورا چانور پنهنجي جهوليءَ مان
ڪڍي، ان وڻ جي هيٺان چٽيا ۽ پنهنجي ڪلهي
تان چار لاهي، انهن تي وچائي، پاڻ پري هڪڙي
ڪنڊ ۾ وڃي لڪي ويٺو.

ايتري ۾ چتر گريو نالي پکي، ڪهوترن جو بادشاه
۾ اڏامندو اچي اتي سهڙيو. ڪهوتر، جي اصلي ان وڻ تي

ويٺا هئا، سي جان هيٺ ڪري نهارين، ته ڏسن ته مارا!
چانورن جا داڻا پٽ تي پکڙيا پيا آهن، ۽ هيرڪيا ته
وڃي چڱون.

پر چترگريو انهن نادانن جو اهو ارادو ڏسي چوڻ
لڳن، ته ”اي ڀائرو! ڀلا اوهين ٿورو خيال ته ڪريو،
ته هن جهنگ ۾ اهي چانور ڪٿان آيا هوندا؟
جيڪڏهن هتان مسافرن لاءِ رستو هجي ها، ته هوند
قبول ڪجي، ته انهن جي کائڻ پيئڻ ڪري ڪيريا
هوندا، پر اهڙي ته ڳالهه ئي ڪانهي. تنهنڪري شڪ
نٿو جو سبب آهي ته انهن چانورن ۾ دغا هوندي.
جيڪڏهن اوهين انهن جي چڱڻ واسطي هيٺ لهندا،
ته اوهان جو حال به هن لوپيءَ مسافر جهڙو ٿيندو،
جو سوني ڪنگڻ جي لالچ رکي، ڏيڻ ۾ ڦاسي شينهن
جي ور وڃي چڙهيو هو.

تڏهن ڪبوترن پڇيو ته ”اها ڳالهه ڪيئن آهي؟“

۲- شينهن، مسافر، ۽ سونو ڪنگڻ

چترگريو چيو، ته ”هڪڙي ڏينهن آءٌ ڏکڻ ڏانهن
ڪنهن چوڪي واسطي ويس، ته اتي ڏٺو، ته هڪڙو
ڀرو شينهن سمائڻ لايو، هڪڙي تلاءَ جي ڪنڌيءَ تي
ويٺو آهي ۽ جيڪو مسافر اتان لانگهائو ٿيو ٿي،
تنهن کي چيائين ٿي، ته مون وٽ هڪڙو سونو ڪنگڻ
آهي، سو خدا جي واٽ ۾ جيڪو وٺندو، تنهن کي
ڏيندس. پر ڀڳوان ان وٽ ڪوبه اوڏو نه ٿي ويو.

اتفاقاً هڪڙي مسافر کي ڪٿي ٿي ڪٿي، جو هير کي
 ٿو ته اهو ڪنگڻ شينهن کان وٺان، ۽ دل ۾ خيال
 ڪيائين ته ههڙو مال مفت موٽي ڪٿون هٿ لڳندم؟
 ۽ ڀانيائين ته اڄ ڀاڳ وريم ٿو، جو ههڙي سُئي
 ملير ٿي! ائين سمجهي پهم ڪيائين، ته شينهن وٽ
 وڃان، پر همت ساري نه سگهيو ۽ خوف کان انديشو
 ڪري چيائين، ته جيتوڻي هو سونو ڪنگڻ آچي ٿو،
 ته به هڪدم دشمن جي مٺي ٻالهائڻ تي اعتبار ڪرڻ
 نه گهرجي، ڇاڪاڻ ته ڪنگڻ وٺڻ جي ڪوشش سان
 خوف به گڏيل آهي، ۽ چيو اٿن، ته زهر باوجود
 ڪٽيريءَ به ماڪيءَ سان گڏيل هجي، ته به قاتل
 آهي، تيئن اها ڀلائي به سالم نه آهي، جنهن ۾ برائي
 گڏيل هجي.

پوءِ موٽي دل ۾ هيءُ ويچار ڪيائين، ته جتي
 ’خزانو آهي، تي نانگ به گهڻو ڪري رهي ٿو ۽
 جتي گل آهي، تي سائس ڪندو به آهي‘. مطلب ته
 ڏن جي لالچيءَ کي جتي ڪٿي ڏپ آهي، پر هاڻي
 جيڪڏهن رڳو ڀڳو ائين ڊڄي بيهي رهندس، ته مٿي
 ٻلي ڪٺا ڪين ماري ندي. ماڻهو ڏن جي ملڻ واسطي
 ڪيتريون محنتون ۽ ڪهڙا ڪهڙا ڏاڪڙا پاڻ تي
 سهن ٿا، ۽ چوڻيءَ ۾ پڻ آهي ته ’ڏک کان سواءِ سڪا
 نٿو ملي‘.

نيٺ ٺهراءَ ڪري چيائين ”اي شينهن، آها شئي جا خيرات ڪندين، سا ڪٿي آهي؟ مون کي ڏيکار ته سهي.“

شينهن چنبو ڊگهو ڪري اهو ڪنگڻ ڪڍي ڏيکاريس. تنهن تي هن وانهڙوءَ چيو، ”تون شينهن گوشت کائيندڙ، ۽ آڏو ماڻهو تنهنجو شڪار، تنهنڪري ڪيئن منهنجو ڀروسو تو تي ڄمي، جو آڏو تو وٽ اچان؟“

شينهن ورائي ڏنيس ”تو کي خبر ڪانهي ته مون ڪيترن ڏينهن کان گوشت کائڻ ڇڏي ڏنو آهي. جيڪڏهن مون کي ماس کائڻ جي طمع هجي ته هرڻ ۽ ڦاڙها جهنگ ۾ کڻا آهن ڇا؟ ۽ جي تو کي کائڻ جي خواهش هجي، ته تون به ڪو مون کان پري آهين ڇا؟ پر مون اهو پڪو پرن ڪيو آهي ته گوشت کي ويجهوئي وڃڻو نه آهي، ۽ هي ڪنگڻ جو مون کي ڪنهن به ڪم نٿو اچي، سو ڪنهن غريب کي خيرات ڪري ڇڏيان ته اجر ٿئي. تنهن ۾ تون ڊپ ڊاڱ ڪونه ڪر، نرسنسي هليو اچ. جهڙو پيارو مون کي پنهنجو سام آهي، تهڙو پرائو به اٿم.“

تڏهن مسافر پڇيس، ”هتان ڪئين وانهڙو لنگهيا هوندا، تن مان ڪنهن کي ڇو نٿي ڏنءَ؟“

شينهن ورندي ڏنيس، ته ”واه سائين واه! شاهوڪار کي ڏيڻ مان مون کي ڪهڙو ثواب؟ چڱي ڀلي کي

• باب پهريون

دوا ډېن مان، يا ډاول کي ماني کارائڼ مان به کڏهين
کو ټواب ٿيو آهي؟

مسافر هيءُ ڳالهه، ٻڌي وسهي ويو ۽ چوڻ لږس،
”چگړو پلا ڏينم.“ تڏهين شينهن چيس، ”پهريائين هن
تلاءَ مان لږي ڏيئي پوتر ٿي اچ، ته پوءِ ڏيانء.“

تنهن تي هو پورڙو مسافر ڪاهي تلاءَ ۾ گهڙيو،
۽ گهڙڻ شرط ٻئي پير ڌڻ ۾ ڦاسي پيس. جڏهين شينهن
ڏٺو ته هاڻي مسافر سوگهو آهي، تڏهين ڏانهنس
هري هري وک وجهڻ لڳو.

مسافر پڇيس، ”چوڻو اچين؟“
شينهن جواب ڏنس، ”اچان ٿو توکي ڌڻ مان ڇڏائڻ.“
ائين چئي هن کي آپري کڇيءَ کان ورتائين. تڏهين
ويچارو مسافر پنهنجي ڪرم تي هٿ هڻي چوڻ لڳو،
”سچ آهي، ذاتي سڃاڻ ڪنهن جو منجهن جو نه آهي!“
ايترو چئي سام ڏنائين.

مٿين ڳالهه پوري ڪري جتر گريو ڪبو ترن کي
چيو، ”اي ڀائرو! جيڪڏهين اوهين به لالچ رکي
وڻ تان هيٺ لهندؤ، ته هن مسافر وانگيان پنهنجو
سام ڏيندؤ. ٻيو، اي دوستو! مون هيترن ڏينهن ۾
هن وڻ هيٺ کڏهين به ڪو داڻو پيل نه ڏٺو.
سڀاڻن چيو آهي، ته ٿوري ڪاڻ، پڙهيل هٿ، چئي وان
استري، قدردان ٿئي، سوچيل ڳالهه، ۽ جو ڪم
ڏاهن جي صلاح ساز، ٿيو هجي، انهن چهن ئي ڳالهين

مان ڪڏهن خرابي ڪين ٿيندي، تنهنڪري جيڪڏهن
اوهين پنهنجي ڀلائي گهرو ٿا ته انهن دائن جي ٻچر
ڪٿي ڇڏيو.

تڏهن انهن منجهان هڪڙي نادان ڪبو تر چيو،
”جيڪڏهن اسين اهڙيون ڳالهيون ٻڌي ڊڄنداسون، ته
ڪاٿون ڪاٿينداسون؟ شڪ نه آهي، ته بڪ جي وگهي
مري وڃون، تنهنڪري آءٌ ته انهن دائن کي ڪڏهن
ڪين ڇڏيندس.“ ائين چئي هيٺ لٿو، ته پٺيانس ٻيا
به سڀ لٿا.

چترگريو، جو ڏاڍو سياڻو ۽ سمجهو هو، ۽ جنهن
کي ڪا به ڳالهه مشڪل ڪين لڳندي هئي، جو
سڀڪنهن کي نصيحت ڪندو هو، تنهن هيءُ رنگ
ڏسي دل ۾ ويچار ڪيو ته هاڻي سنگت ته ڇڏي وڃي!
سنڌيءَ واري چيو آهي ته ”جا ڪهڻ سنئين، سا وهانو
سنئين.“ هاڻي جيڪي ٿيڻو هجي سو ڀلي ٿئي، پر آءٌ
سنگت کي ڪين ڇڏيندس. ائين چئي هو به هيٺ لهي
ٻين سان رفيق ٿيو.

جڏهن ماريءَ ڏٺو ته هاڻي سڀ پکي چار به اچي
رهيا آهن، تڏهن وٺي چار کي چڪائين، ته جي جتي
مي تتي، سڀ سوگها ٿي پيا.

هي پنهنجو حال ڏسي جنهن هوڏيءَ ۽ نادان ڪبو تر
جي چوڻ تي لٿا هئا، تنهن کي سڀني ڀون ڀون ڪري
اچي ورتو ۽ طعنن ۽ تنڪن سان اهڙو ڦڪو ۽ ٻڇڙو

کيائونس، جو اها نه جاء مليس، جتي ڪري منهن لڪائي. سڀاڻن چيو آهي، ته جيڪڏهن ڏهن ماڻهن تي ڪا آفت اچي ڪڙڪي، ته ڪنهن ماڻهوءَ کي انهن مان اگرو ٿيڻ نه گهرجي چوڻ، جي اها آفت ٿري ويئي، ته هرڪو چوندو ته آءٌ به انهيءَ جي ٿارڻ ۾ همدرا هوس، پر جي نه ٿري، ته سڀئي ان هڪڙي ئي کي پيا مهنن سان ساڙيندا.

چتر گريو تڏهين چيو، اي يارو! ڏوھ ڪنهن کي چوڻا ڏيو؟ ”بندي جي من ۾ هڪڙي، صاحب جي من ۾ ٻي.“ ڏوھ ڪنهن جو به ڪونهي، جيڪا ٿيئي هئي سا ٿي. ڪڏهن چڱي ڪم منجهان به بچڙو نتيجو نڪرندو آهي، جيئن ته، ماءُ ٻيءَ کان وڌيڪ سچن پنهنجي اولاد جو ڪوبه ڪونهي، پر بعضي اهڙي مهل ٿيندي آهي، جواهي به ٿري پنهنجي اولاد جا ويري ٿي بيهندا آهن، تنهنڪري اي دوستو! هل نه مڃايو، پر اهڙو ڪو گهات گهڙيو، جنهنڪري سڀني جو چونڪارو ٿي. جيڪڏهن ڪنهن تي ڪا اوچتي آفت اچي پوندي آهي، پوءِ جي هو ڏک ڪندو آهي ته ان کي مرد ڪين ڪوٺيو آهي. مرد اهو آهي، جنهن کي جيڪڏهن ڪابه مشڪلات اچي پوي، ته دلجاء سان ان جي ٿارڻ لاءِ تجويز ڪري.

سڀاڻن جو چيو آهي، ته ماڻهوءَ ۾ هي ڇهه ڳالهيون ضرور هئڻ گهرجن: (۱) جيڪڏهن اوچتيءَ آوه ۾ اچي،

تہ وائڙو نہ ٿئي، (۲) ڪو وڏو ماڻهو وٽس اچي تہ ان جو آدرپاءُ ڪري، (۳) مجلس ۾ جاڳالهه ڪري، ماڳي ٻوڙي چترائيءَ سان ڪري، (۴) جڏهين جنگ تي سنڀري وڃي، تڏهين پوئتي نہ هڻي، (۵) پاڻ کي جهان جي ڪلا غيبت کان بچائي، (۶) علم سکڻ ۾ دل لائي. ۽ هي چھ ڳالهون ماڻهوءَ ۾ هئڻ نہ گهرجن:

(۱) گهڻو سهڻ، (۲) ڀڳوان جي پيڄن ۾ آرس ڪرڻ، (۳) سڀڪنهن ڪم ۾ ڊڄڻ، (۴) ڪاوڙ ڪرڻ، (۵) پاڙيوارن کي پاڻ کان گهٽ سمجهڻ، (۶) ڪنهن جي ڪلا ڪرڻ ۽ ان تي ٽوڪ هڻڻ.

تنهن ۾، اي ڀائرو! منهنجي صلاح آهي تہ چارڪي ڪئي اڏامون، پر اهو ڪم گهڻن کان ٿي سگهندو، نہ هڪڙي کان، جيئن تہ گاهه جي هڪڙي ڪڪ سان ماڪوڙي بہ سوکهي ٿي نہ سگهي، پر جي اهڙا ڏم-ويھ ڪڪ گڏي ٿوڙي وٺي هاڻيءَ کي ٻڌجي، تہ اهو بہ قابو ٿي پوي: ۽ سنڌيءَ واري ۾ چيو آهي تہ ”گهڻن ڪنڻي ڇهر ڪچي پوي“ تنهنڪري، پاڻ ۾ ٻڌي ڪري چارڪي اڏامون تہ چڱو.

هيءَ صلاح سڀني ڪيوترن کي وٺي، ۽ چارڪي اٿي اڏاڻا. ماريءَ جڏهين ڏٺو تہ مارا منهنجو چارئي ڪئي پيڄن ٿا، تڏهين ڪاهي پٺيان پين. پر نيٺ جڏهين اهي پکي سندس نظر کان لنگهي ويا، تڏهين ويچارو نراس ٿي پويان پير ڪري موٽيو.

کبوترن، هن کي هتندو ڏسي، خوش ٿي چيو ”اي بادشاهه! شڪاريءَ ته اسان جي گوشت کائڻ جي آس ڦٽي ڪئي، هاڻي چؤ ته چا ڪجي.“ تڏهين چترگريو چيو ”اي ادا! دنيا ۾ هڪڙا ماءُ پيءُ ڏک پائي آهن، چا کون ته او دل کان پنهنجي اولاد کي گهرندا آهن، ٻيا دوست به ٿيا آهي، جيڪي ڪنهن سانگي سان ڏک پائي اچيو ٿين، پر هن مهل آهي ڪٿان اچن. تنهن ڪندي به منهنجو هڪڙو دوست، هرنگ نالي ڪٺو، گندڪ نديءَ جي ڪنڌيءَ تي بچتر جهنگ ۾ رهندو آهي، جيڪڏهن آني آن وٽ هلي ٿا سهڙون، ته پوءِ اميد آهي ته هو اسان جو چار ڪٽر بندو.“

اها ڳالهه ٻڌي سڀ کبوتر ان ڪٺي جي گهر ڏانهن ڪاهي آڏاٽا. ڪٺي جڏهين هنن کي پريان ايندو ڏٺو، تڏهين ٻپ کان وڃي هڪڙي ٻڙ ۾ لڪي ويهي رهيو. پر پوءِ جڏهين پنهنجي دوست جو آواز سڃاڻائين، تڏهين چوڻ لڳو. ”واه! مان ڪو وڏي ڀاڳ وارو ٿو ڏسجان، جو اڄ منهنجو دوست چترگريو منهنجي گهر آيو آهي!“

مٿي جڏهين ٻاهر نڪري گهڻا کبوتر هڪڙي چار ۾ ڦاٿل ڏٺائين، تڏهين عجب ڪاٺي پڇڻ لڳو ”اي دوست! هي چا آهي، سڀ هن چار ۾ ڪيئن ڦاسي آيا آهيو؟“

چترگريو چيس: ”اي ادا! ڪهڙي ڳالهه ڪريان، هي سڀ پنهنجو ڪيتو ٿا لوڙيون، تون اسان جو ڦورو ڪين ڦولھ.“

تڏهين ڪڇو ڇوڻ لڳو ”سچ آهي سڀ جيئن ٿيو آهي، تيئن ئي ٿئي ٿو. سڪ توڙي دڪ، خوشي توڙي رنج، سڀ ڪنهن کي پنهنجي ثواب ۽ ڪٺاھ مارو ملي ٿو.“

ائين چئي، چترگريو جي پاسي وارو چار ڪٽڻ لڳو. تڏهين چترگريو چيس ”ائين ڪرڻ نه گهرجي، پهريائين منهنجي سنگتين جي پاسي وارو چار ڪٽر.“

هرنگ تڏهين ڇوڻ لڳو ”هاڻي منهنجي ڏندن ۾ ايترو ست ڪونه رهيو آهي، جو هرڪنهن جو چار جدا جدا ڪريان.“

چترگريو وري به چيس، ته پهريائين هنن جو ڪٽر. تنهن تي هرنگ چيو ”ڀاڻ کي بند ۾ رکي، سنگتين کي ڇڏائڻ به ڪا مناسب ڳالهه آهي؟ سياڻن جي چوڻي آهي، ته ڏن ۽ دوستن کي ڪنهن اوکي ويل ٿارڻ واسطي رکبو آهي، يعني جان اهڙي پياري شئي آهي، جنهن جي سنڀالڻ واسطي ڏن ۽ دوست پيئي رکبا آهن ۽ پوءِ چون انهي جان کي پهريائين بچائجي؟“

تڏهين چترگريو چيو، ”اي يارا! ها ڳالهه سڄي آهي، پر مون کان پنهنجي دوستن جو درد سٺو نٿو وڃي. سياڻا چئي ويا آهن، ته همدرد ماڻهو آهو آهي،

جو پنهنجي مال ۽ جان مان به نٿو ٿري. جتي ڏسي ته انهن ٻنهي جي خرچن مان ٻين جو ڀلو ٿي ٿو اچي. پوءِ آءٌ به ائين چوند، ڪريان؟ هي سڀئي ذات جماعت ۾ مون جهڙا آهن، پوءِ منهنجي مڪڻ مان هنن کي ڪهڙو فائدو ٿيو، جيڪڏهن آءٌ رڳو پڳو پنهنجي مطلب ڏي پيو ڏسندس؟ ري ڏني ري ورتي هي سڀ منهنجي خدمت ۾ رهن ٿا، ۽ مون کي پنهنجو پريو مڙس ڪري مڃين ٿا، پوءِ جيڪڏهن منهنجي جان وڃي، ۽ هنن جو چوٽڪارو ٿئي، ته به مون کي قبول آهي، چو ته هن دنيا ۾ نيڪيءَ کان سواءِ ٻيو نيٺ ڇا وڃي رهندو، حياتيءَ تي ته پوري هڪڙي دم جو به پروسو ڪونهي.

هيءُ ڳالهه ٻڌي هرنگ ڏاڍو تپرس ۾ پيو ۽ چوڻ لڳو، اي يار! توکي شاباس آهي، جو پنهنجن سنگتين تي هيترو سام ڏين ٿو!

آخر هرنگ سڳنهن جو چار جدا جدا ڪٽريو ۽ گهڻو آدرپاءُ ڪيائين ۽ چتر گريو ڏي منهن ڪري چيائين ”اي يار! ارهين چار ۾ ڦاس جو ڪو الڪو ڪونه ڪجوه، چو ته سختيون توڙي نرميون سڳنهن تي ٿينديون پيون اچن.“

تڏهين چتر گريو چيو، ”اي ڀائرو! سياڻا ڪين هئائون جيڪڏهن هجئون ها، ته هوند ماريءَ جي ور قيام نه چڙهون ها.“ تنهن تي هرنگ چيو، ”ائين نه آهي،

ڪڪ هٿ لڪ پيو آهي، ڀڳوان جي ڳجهن ۾
هن هيٺيءَ ٻڌ جو ڇا وٽ آهي، جو دخل ڪري سگهي!
هي فقط ڏينهن ڏينهن جو ڦير آهي.

ائين چئي هرنگ هنن کي ڪارائي پياري خوش
ڪري ڪڍيو، ۽ پاڻ پنهنجي ڀر ۾ پيهي ويو. هو
ڪانءُ جو پينپرڪي جو ماريءَ جو منهن ڏسي، ان
کي ڌڪاري، ڪبوترن جي پٺيان لڳو آيو هو، سو
هيءَ سڄي سرگذشت ڏسي حيران ٿي چوڻ لڳو ”ڏسو
ته سهي، دوستيءَ ۽ محبت مان ڪيترو نه فائدو
ملي ٿو!“ ۽ هرنگ جي ڀر وٽ اچي هري هري
چوڻ لڳس، ”اي هرنگ! آءُ گهڻائي ملڪ گهڻيو
آهيان، پر تو جهڙو سچو دوست ڪٿي ڪونه ڏٺو.
هاڻي منهنجو هڪڙو عرض آهي، جيڪڏهن قبول ڪرين،
ته جوان؟“

هرنگ هيءَ ڳالهه ٻڌي پڇيس، ”تون ڪير آهين؟
۽ ڪٿان ٿو اچين؟“

هن ورائي ڏني ته ”لڳهڻنگ نالي ڪانءُ آهيان،
۽ توسان يارائي پائڻ جو ارادو ڪري آيو آهيان.“
ڪٿي چيس، ”خيال ڪر: تون ڪانءُ ۽ آءُ
ڪٿو، تنهنجي ۽ منهنجي دوستي ڀلا ڪيئن ٺهندي؟
ٻڌو ڪين اٿيئي:

ڪند هر جنس باهم جنس پرواز:

ڪبوتر با ڪبوتر باز با باز.

تنهنڪري بهتر آهي ته وڃي ڪنهن ڪانءَ سان يارائي رک، ڇاڪاڻ ته جيڪڏهن آءٌ توسان يارائي پائيندس ته آءٌ به هن گذر ۽ هرڻ جي يارائيءَ وانگي ٿيندي.“

تڏهن ڪانءَ پڇيس ته ”اها ڳالهه ڪيئن آهي؟“

۳۔ گذر، هرڻ ۽ ڪانءَ

ڪئي جيو، ”مون ٻڌو آهي، ته اڀرندي ڏانهن گنگا نديءَ جي ڪنڌيءَ تي، چنپاوتي نالي هڪڙو شهر آهي. ان جي ويجهڙائيءَ ۾ هڪڙو وڏو ۽ گهاٽو جهنگ آهي. اتي هڪڙو ڪانءُ ۽ هرڻ به ڏاڍا گهڻا ۽ گهاٽا يار رهندا هئا. هرڻ ڏاڍو ٿلهو ۽ مٿارو هوندو هو، تنهن ۾ هڪڙي گذر اچي اک رکي ۽ دل ۾ چيائين ته واه جو هيءَ هرڻ آهي! هن سان ڪا ڪيڏ ڪري سندس گوشت جو سواد وٺجي.“

اها نيت رکي هري هري ڪري هرڻ وٽ آيو ۽ چيائينس، ”رام رام، اي هرڻ! چڱو ڀلو ته آهين؟“
هرڻ پڇيس ”تون ڪير آهين؟“

هن جواب ڏنو ”مان گذر آهيان، ۽ منهنجو نالو چدرٻٽ آهي، ۽ هن ”جهنگ ۾ ڪيترن ڏينهن کان ويڳاڻو گهمندو وٽان ۽ جي جيئرو ته به مٿن جي قطار ۾ آهيان. هاڻي جڏهن توسان اچي اتفاق سان ملاقات ٿي اٿم، تڏهن پٺيان ٿو ته گویا ساھ ئي مون ۾ هينئر پيو آهي.“

ايتري ۾ رات اچي پيئي. تڏهين هرڻ پنهنجي
مڪان جي واٽ ورتي، ۽ گذر ۾ سندس پٺيان ڪاهجي
پيو. هرڻ جڏهين پنهنجي مڪان تي اچي پهتو، تڏهين
سندس جهوني يار، سڻڀڙ ڪانءُ جو اتي هڪڙي وڻ
تي گذاريندو هو، پڇيس ”اي يار! خبر ڪر، هيءُ
ٻيو توهان ڪير آهي؟“

چيائينس، ”هيءُ گذر آهي، ۽ ڏاڍو نيڪ ڏسڻ ۾
اچي ٿو، مون سان يارائي رکڻ جي خواهش اٿس.“
تڏهين ڪانءُ چيس، جنهن سان اڳي ڄاڻ پڄاڻ
نه هجي، تنهن جيءُ ڳالهه تي جهٽ پٽ ڀروسو نه ڪجي
۽ نڪي تنهن کي پنهنجيءَ جاءِ ۾ ٽڪڻ ڏجي؛ پر تو
شايد ڳجهه پڪيءَ جي ڳالهه ڪين ٻڌي آهي.“
هرڻ پڇيس ته ”اها ڳالهه ڪيئن آهي؟“

۴- ڳجهه، ٻلي، ۽ ٻيا پڪي

ڪانءُ چيو، ”مون ٻڌو آهي ته ڀاڳيڙي نديءَ
جي ڪنڌيءَ تي هڪڙو وڏو آتاهون جبل آهي،
جنهن کي گرد ڪوٽ ڪري سڏيندا آهن. اتي هڪڙو
ڊگهو ڪيسو قلن جو وڻ هو، جنهن تي هڪڙي ٻلي
۽ هيٺي ڳجهه گهڻن ڏينهن کان رهندي هئي، جنهن جي
ڪنهن ۽ بت ۾ ايترو به ست نه رهيو هو، جو ڪنهن
پاسي اڏامي کانڻ پيئڻ واسطي چڙي سگهي، ۽ ڪنهن
شئي جي درڪار ٿيندي هيس، ته ان وڻ تي ٻيا ٽڪنڊڙ

پکي پنهجنن چهنن ۾ چوکوکڻي آئي ڏيندا هئس.
اهڙي طرح کجه جو پيو گذران ٿيندو هو.

هڪڙي ڏينهن هڪڙي ٻلي آئي آئي، انهيءَ ارادي سان، ته جيڪي پکين جا ٻچا ملي سگهن، سي کان.
ٻچن هن کي ڏسي ايتريقدر هل مچايو، جو کجه ويچاري، جا وڏين جي ڪري گهڻو ڏسي ڪين سگهندي هئي،
سا ٻاهر نڪتي ۽ پڇيائين ته ”تون ڪير آهين؟“

ٻلي هن جي شڪل ڏسي ڏني، ۽ دل ۾ چوڻ لڳي ته ”هيءَ الاجي ڪهڙي بلا آهي؟ شڪار ته رهيو پنهجي ماڳ پر آتلندو پاڻ ئي شڪار ٿيان.
واه به ڪانهيم جو پڇي چٽان، تنهنڪري بهتر آهي ته اوڏڙو وڃي ڪي اهڙيون مٺيون ڳالهيون ٻڌايانس، جو
”لعل به لپي ته پرڻ به رهجي اچي.“

نيم هري هري ڪري وٽس آئي، ۽ ايندي شرط اچي سلام ڪيائينس. کجه پڇيس، ”تون ڪير آهين؟“

جواب ڏنائين، مان غريب محتاج ٻلي آهيان.
کجه چيس، ”جيڪڏهن سڄ پڄ تون ٻلي آهين، ته هتان ٿري پاسو ڪر، نه ته آڏو يڪدم توکي ماري ڇڏيندس.“

ٻليءَ چيو، ”غريب پرور! هڪڙي ڳالهه ڪريان ٿي، هوءَ جي مون کي مارڻ جي لائق سمجهو، ته به پري نه آهيان.“

تڏهين ڪجهه پڇيس ته ”اها ڪهڙي ڳالهه آهي؟“

جيائين ”ڄڳو يا بچڙو شخص ڳالهائڻ ٻولھائڻ، ۽ هات چلت مان معلوم ڪري وٺبو آهي. ٻلي سڄ پڄ پکين کي شڪار ڪندڙ آهي، پر رڳو پڳو اها ڳالهه ڳنڍ ٻڌي، مون غريب کي ناحق ماري وجهو، ته به اوهان جي اختيار آهي. ان مان اوهان جي پئسورائي مستثنى ٻڌري ٿي هوندي. پر شايد مون جيڪو پنهنجي دل جو ٺهراءُ ڪيو آهي تنهن جو توهان کي سماءُ ٿي ڪونهي؟“

آءٌ اشناس ڪرڻ کان اڳي ڪو ڪم نه ڪندي آهيان، گوشت کائڻ کان ته مون پٽيءَ هٿ ڌوئي ڇڏيو آهي، بلڪ پنهنجو ۽ پرائو سامهه هڪ جهڙو ڪري ڄاڻندي آهيان، ۽ هتي هاڻي جو آئي هيان، سو رڳو اوهان جي ديدار لاءِ ڇاڪاڻ ته اچڻ کان اڳي اوهان جي واکاڻ ڪن چئن پکين کان ٻڌيم، جي گنگانديءَ ڏي ويا ٿي، ۽ خيال ڪيم ته اوهان بزرگن جي قدمبوسي حاصل ڪرڻ کان منهنجا پاپ نورت ٿيندا، پر ارمان آهي، جو اوهين اٽلندو منهنجي مارڻ لاءِ سنڀرو ٿيون!

وڻ کي ماڻهو ڪهاڙو کڻي اچي ڪپندا آهن، باوجود ڪپڻ جي ته به جيستائين بيٺو هوندو آهي، تيستائين پنهنجي ڇانو ڪپندڙ کان ڪڏهين به ڏور ڪن ڪندو آهي. آءٌ خاص اوهان جي درشن لاءِ هيٿرو

پنڌ هڻي آئي آهيان، ۽ توهين ڀانيون پيون ته ماري
وجھونس. مهماندار تي فرض آهي ته ٿوري ۾ ٿورو،
ته به مهمان سان چار مٺيون ڳالهيون ڪري ۽ جي
سري مگھيس ته ٿورو ٿڌو پاڻي به پياريس، پر اوهان
وٽ اٿلندو ڪوڙيون ڳالهيون، ۽ وڌ گھٽ لفظ پيا
ٻڌجن! جيڪي سياڻا آهن، سي هنرمند توڙي بي هنر
ٻنهي تي هڪ جهڙي نظر رکندا آهن، جيئن سڄ
پنهنجو سوجهرو غريب توڙي شاهوڪار ٻنهي جي گهر
تي هڪ جهڙو ڪندو آهي.

هي ڳالهيون ٻڌي گجھ، جي من کي البت سائت
آئي، ۽ چوڻ لڳي، ”منهنجو چيو چايو تون دل ۾
نه ڪڇ، چو ته مون رڳو ننڍڙن ٻچن جي پرگهور
ٿي ڪئي.“

ٻلي تڏهين پيئي هٿ ڳوڏن تي هڻي چوڻ لڳي،
”توبه، توبه! هيءَ ڳالهه جيڪر پيو ڪو ڪري ها،
ته مان هوند پاڻ کي اتي گھات ڪريان ها. مون
گھڻا ڪتاب پڙهيا آهن، ۽ گھڻن ودياوانن ۽ پنڊتن،
۽ ڌرماتمانن کان ٻڌو آهي، ته ڪنهن جي دل رنجائڻ
وڏو پاپ آهي. جيڪو ڪنهن کي ماري سندس ماس
کاڌي ٿو، تنهن کي رڳو ايسٽائين سواد اچي ٿو،
جيستائين اهو لقمو سندس وات ۾ آهي. جڏهين نڙيءَ
کان لنگهي هيٺ ٿيو، تڏهين ڪاڏي ويو اهو سواد،
۽ ڪاڏي ويو آهو جي، جنهن کي مارباڻين! اهڙو

ڪاٺڻ ٿي ڪٺ پيو، جنهن جي لاءِ سڀاڻي ڏٺيءَ وٽ
حساب ڏيڻو پوي. سچ، مرڻو ته سڀ ڪنهن کي آهي
پر ڇو نه جيستائين ٿي سگهي تيستائين ڪنهن کي
نه مارجي؟

هنن ٺسگيءَ ڀرين ڳالهين ڳجهه جي دل آڦي باقي
اهڙي ڪنٺي ڪئي، جو هن بيوس ٿي ڀليءَ کي آڻي
ٺڪڻ ڏٺو. ٻن-ٽن ڏينهن کان پوءِ هري هري وڃي
ڀلي ٻه-چار ٻچا ڪٺي آئي. انهن جو آواز ٻڌي ڳجهه ٻڄيس،
”هنن کي ڇو آندو اٿئي؟“

ورائي ڏنائينس، ”سائين! منهنجا ٻه-ٽي هنن
جيڏا ٻچا آهن، جن کي ڪيترن ڏينهن کان مون نه
ڏٺو آهي، ۽ هاڻي انهن ڏي ايترو من پيو چڪيم،
جو ياد ڪيو پيئي رٿان، ۽ هنن ٻچن کي جو مون
هتي آندو آهي سو محض انهيءَ لاءِ، ته هنن کي ڏسي
پنهنجي من کي ڀرپاڻان.“

ڳجهه سمجهيو ته ويڇاري ڀلي مسچ ٿي چوي،
پر ڀليءَ کي ته هو من ۾ ڪوٽ، تنهن ته ٻچن کي
آڻي ڪاٺي ڪپائي ڇڏيو. انهيءَ طرح هڪ-ٻه ڀيري
سان آڻيندي ۽ ڪاٺيندي ويئي، تان جو هڪڙو نالي
کي به نه ڇڏيائين، نيٺ جتان اصل آڻي هئي،
اوڏانهن هلي ويئي.

سانجهيءَ جو جڏهن سڀ پکي اچي پنهنجي پنهنجي
آڪيري ۾ گڏ ٿيا، تڏهن جان ڪري ڏسن، ته سندن

ٻچا نه هيٺ نه مٿي. گهڻي ڳولا ٿولا ڪري جڏهين
 ٿڪا، تڏهين اوچتو وڃي نظر ٻين ڪن هڏين تي،
 جي هيٺ پٽ تي ۽ ڪجهه وٽ پيون هيون، ۽ يقين
 ٿين، ته ڪجهه انهن کي کاڌو آهي. پوءِ اچي آندي
 جي چر لڳين، سو آڻي ڪام ڪري اچي ڪجهه کي
 ٺونگي مٿان ٺونگو هڻي، اتي جو اتي ماري
 اجهائي رکيائون.“

اها ڳالهه پوري ڪري ڪانءُ چيو، ”اي هرڻ!
 ڌارين کي پنهنجي گهر جي واٽ ڏيکارڻ مان نتيجو اهو
 آهي جو ٻڌءُ.“

تڏهن گذر ڏمجي چوڻ لڳو، ”اڙي ڪانءُ!
 تنهنجو نالو سو سڏي آهي، پر ٻڌ ته ايتري به نه اٿي
 جو سمجهين ڪري، ته دوستي ڪو ماءُ جي پٽان
 وٺي ڪونه ٿو اچي. پهريائين جڏهين هرڻ ۽ تنهنجي
 پاڻ ۾ دوستي ٿي هئي، تڏهين ته نڪو تون هن کي
 سڃاڻندو هئين، ۽ نڪي هو توکي پوءِ جيئن ڏينون
 ويا پوندا، تيئن اوهان جي دوستي ويڻي وڌندي.
 جيڪي چڱا ماڻهو آهن، سي سڀني کي پنهنجو دوست
 ڪري سمجهندا آهن، ۽ اهو ڪم ٻڄڻ جو آهي،
 جو ڪنهن کي دوست ڪري ڄاڻن، ۽ ڪنهن کي
 دشمن. اسين سڀ هڪڙي خالقي جا خلائل آهيون،
 تنهن ۾ جهڙو هرڻ پنهنجو دوست آهي، تهڙو
 تون به آهين.“

تنهن تي هرڻ چيو ”اي سڀڏا! اسين سڀ پاڻ ۾ پيائڻ آهيون. جيڪڏهن گذرڻ کي هروڀرو اسان جي سنگت ۾ اچي گڏجڻ جي خواهش ٿي آهي ته سانگي ڪونهي، اچي گڏجي.“ اها ڳالهه ٻڌي کانءُ چيو ”جيڪڏهن يار جي ۾ اچي اها مرضي ٿي آهي، ته چڱو ڀلا.“ ايتري ۾ اچي پرڻ ڦٽي، ۽ ٿيئي يار پنهنجي قوت گذران جي ڳولا ۾ نڪتا. انهيءَ طرح ڏهاڙي صبح جو هرڪو پنهنجي سر ويندو هو، ۽ رات جو اچي ٿيئي هڪ مڪان تي گڏجي ٽڪندا هئا.

هڪڙي ڏينهن ڪميٽو گذرڻ جو هميشه هرڻ جي گوشت جي سڌ پيو رکندو هو، سو جئون جي هڪڙي تازي ۽ سائي چهج پئي، جنهن ۾ ڪنهن ماريءَ هرڻ ڦاسائڻ واسطي چار ٽنگي ڇڏيو هو، ڏسي ڊوڙي آيو، ۽ هرڻ کي اشارو ڏيئي پاسيرو ڪري چيائين، ”اي يار! ڪيترا ڏينهن ٿيا آهن، جو تو رڳو سڪو گاهه پئي چريو آهي، ڏک به گهڻو ٿي پئي ٿيو اٿس، پر ڇا ڪريان. نيٺ اڄ هڪڙي هري پري پئي تولا ۽ ڏسي آيو آهيان، جا اهڙي نوڪلي آهي جو بي ڊو ٿي هلي منجهس چڙ، ۽ پنهنجي گهڻن ڏينهن جي سڪايل دل کي خوش ڪر.“

ڍڪيءَ جو ٻيئي يار گڏجي هليا. جڏهن ان ٻيءَ کي ويجهو اچي پهتا، تڏهن گذرڻ چيس، ”آجها - هو ۽ ٻئي، وڃي کائي ڍو ڪر.“

هرڼ مت جو موڙهل ڀنيءَ کي ڏسندي ٿي اتاولو ٿي
 ڊوڙيو ۽ ايندي شرط بي ڊهو چيڙڻ لڳو، چرندي
 چرندي اوچتو چار ۾ ڦاسي پيو. تڏهين ڪميٽو گڏڙ
 خوش ٿي ٺينگ ٿيا ڏيڻ لڳو. هرڼ سمجهيو ته
 جيڪس ويچاري کي منهنجي ڦاسن جو ارمان ٿيو آهي،
 تنهنڪري ٿو لڳجي، پر ائين نه ڄاڻائين، ته بڪايل
 فقير خونچو ڏسي ٿو ٿري، ۽ چيائينس، ”اي يارا
 چوٽو ارمان ڪائين؟ توکي خبر نه آهي ته تنهنجا ڏند
 ترار کان به ٽڪا آهن، ۽ هن چار جي نوڙيءَ کي
 ڪٿري سگهين ٿو؟“

گڏڙ چيس، ته ”اي پيارا يارا چشمن مان حاضر
 آهيان، پر اڄ مون ورت رکيو آهي، ۽ هيءَ چاري
 چم جي آهي، جي مان ذات سان چڻهندوسانس ته منهنجو
 ورت پڇي هوندو. مهر بلني ڪري اچي ڪي رڪم
 صبح ٿيڻ ڏي، پوءِ جيڪو منهنجي ذات جو وڙ هوندو،
 سو تنهنجي خدمت ۾ ڪندس.“

رات ته بيٺي پير گذري ويئي. جڏهين پڻپرڪو ٿيو،
 تڏهين هٽي هرڼ کي رات جو نه آيل ڏسي ويچاري
 سڀڻ کي دل ۾ اچي بدسوڻ جاڳيو، ته نهڄاڻا هن کي
 ڇا ٿيو، ۽ هي ڪاڏي ويو؟ ائين ڪري هيڏانهن
 هوڏانهن نهارڻ لڳس، تان جو وڃي نظر پيس ته
 هڪڙي هنڌ چار ۾ ڦاٿو پيو آهي، ۽ ڏسندي سون
 پئي هٿ ڪرمن تي هڻي چيائين ”ڙي مورڪ!-
 مون توکي اڳيئي ٻڌايو هو ته اهو گڏڙ حرفتي ۽

آهي، سچ آهي، ته جو پنهنجي ٻار جو چوڻ نٿو مڃي
سو ڪاٻارجي ٿو. هاڻي اهو تنهنجو ٻار ڪٿي آهي؟
هرڻ چيس، ”منهنجي گوشت جو بڪايل ٻار اتي
ڪٿي ويٺو هوندو.“ تڏهن کان چيو، ”خير، جيڪي
ٿيڻو هو سو ٿي چڪو، ڏڌو کير وري ٿيڻ ڪين
هوندو. پر هاڻي منهنجي صلاح وٺ. تون ساھ گهٽي
پئجي ره، جڏهن آءُ هڪل ڪريان، تڏهن اٿي پڄج.“
هرڻ آها ڳالهه مڃي ائين ڪيو. آخر ماري جڏهن
پنهنجي چار وٽ آيو ۽ ڏٺائين ته هڪڙو ٿلهو مٿارو
هرڻ آهي، پر ڇا جو مثل آهي چار ۾ ڦاٿو پيو آهي، تڏهن
گهڻو افسوس کائي دل ۾ چيائين ته جيڪڏهن ههڙو
هرڻ جيئرو ڄاڳندو هت لڳيم ها، ته جيڪر الاجي
ڇا ڪريان ها!

نيٺ هري هري هن جي سڀسي چار مان ڪڍي
ڪري پري اڇلايائينس، ۽ پنهنجو چار ويڙهن لڳو.
ايتري ۾ ڪانءُ ٿان ٿان ڪئي، ۽ هرڻ اٿي پڳو،
ائين جيئن تير وڃي ڪمان مان.

جڏهن ماريءَ ڏٺو ته مارا! هرڻ جيئرو هو، جو
پڳو ٿو وڃي، تڏهن وجهندي ئي هٿ هڪڙي ڏنڊي
۾ پٺيانس اهڙي زور مان اڇلايائين، جو ان وڃي گذر
جي ڪاٻار ۾ ٺڪاڻ ڪيو.

تڏهن ڪانءُ هرڻ کي چيو، ”اي يار! دشمن ۽
مڇر ٻنهي جي چال هڪ جهڙي آهي. مڇر به پهريائين

پير تي اچي ويهندو، پوءِ پټي ٿي، پوءِ ڪن وٽ،
۽ آهستي آهستي ڪندي جيڪڏهن ڪولڱ اگهاڙو
ڏسندو ته آڻي، يا ڪپڙي ۾ ڪو ٽنگ ڏسندو ته
آڻي ويهي چڪ هئي پڄندو آهي. ٽيئن دشمن به جي
پڄي نه سگهندو ته پهريائين اچي پيرن تي ڪيرندو،
پوءِ مٿيون مٿيون ڳالهون ڪندو، پوءِ ڪن پائي
ٿيندو ۽ آخر جڏهن وجهه ملندس، تڏهن پنهنجو مطلب
پورو ڪري پڄندو.

”تنهنڪري“ هر ٺڪ ڇيو ”منهنجي دل ٿي
شاهدي ڏئي، ته تون به هن گدڙ وانگي منهنجي
رت جو آڇايل آهين؟“

ڪانءِ ڇيو ”اي هر ٺڪ، تنهنجي رت پيشه، يا ماس
ڪاٺ مان منهنجي عمر وڌي ڪين پوندي. تون
جي سچ ڪري ڄاڻين، ته آڱر ڳو تنهنجي محبت جو
بکيو آهيان، اهڙي محبت، جهڙي چتر ڳريو ۽ تنهنجي
وچ ۾ آهي، ڇو ته، تو جهڙو وفادار يار ڪٿي به
ڪونه ڏٺم. چڱن سان دوستي رکڻ بهتر هن لاءِ آهي
ته هو درياھ جهڙي خاصيت رکن ٿا، جهڙيءَ طرح
هو اونهو آهي، تهڙيءَ طرح هي گنڀير آهن، جهڙي
ريت درياھ ۾ ڪو باھ وجهي، ته به درياھ ڪوسو
نه ٿئي، تهڙيءَ ريت چڱن سان ڪو بچڙائي ڪري،
ته به او هرگز دل ۾ نه ڪن. آڱر تنهنجي چال کان
گهڻو واقف آهيان. تون نيڪ نيت آهين ۽ تنهنجي
چڱن لڄڻ منهنجي دل موھي وڌي آهي.“

ڪٿي چيو ”مون توکي ڪيترا ڀيرا چيو آهي،
 ته آءُ توهان دوستي ڪين رکندس. منهنجي ۽ تنهنجي
 يارائي پاڻ ۾ اهڙي لهي، جهڙي باه ۽ پاڻيءَ جي.
 جيستائين باه پاڻيءَ کان جدا آهي، تيستائين ڪوبه
 ڊپ ڪونه اٿس، پر جي ٻئي گڏجي پون، ته باه
 اڻڇو وسائي پوي. تنهنڪري توتي ڪهڙي هت
 آهي؟ جهڙو ٻاهر جو ڪارو آهين، تهڙو ڪهڙو شڪ
 آهي، ته اندر جو به هوندين؟ مان تنهنجو ڪاڇ، تون
 مون کي جيڪر ڪٿي به ڏسين ته آتي نه ڇڏين، پوءِ
 ڇو ته منهنجي ۽ تنهنجي يارائي پاڻ ۾ ڪيئن لهي؟“
 ڪانءُ چيس ”پر هاڻي ته مون ڀرن ڪيو آهي،
 ته جيڪڏهن تون مون کي پنهنجو يار نٿو ڪرين،
 ته آءُ به بڪون ۽ لنگهن ڪڍي تنهنجي در تي ساھ
 ڏيندس، تون ڀلو شخص آهين، ۽ جيڪڏهن اسان
 ٻنهي جي پریت پاڻ ۾ ٿي، ته آميد آهي ڪڏهن به
 تفاوت ڪين پوندو.“

بچڙن جي دوستي اهڙي آهي، جهڙو چينيءَ جو
 باس، اڃان ٿورڙي ٺوڪر اچيس ته چيهون چيهون
 ٿي پوي، مگر چڱن جي دوستي اهڙي آهي، جهڙو
 ڪجهي جو ٿانءُ، جهڙي تهڙي ڌڪ سان ته ڀڄيئي
 ڪين. ڇو پايا اڪثر ڪاڻن پيئڻ جي لالچ تي اچي
 پنهنجا ٿين ٿا. نادان طمع ۽ حرص کان دوستيءَ ۾
 داخل ٿيندا آهن، مگر سياڻا رڳو چڱمڙسيءَ تي ڦاسن
 ٿا. آءُ ڪيترو به ملڪ ڪهڻيس، ته به تو جهڙو سچو

يار ڪٿي به ڪونه ڏٺو، تنهنڪري منهنجي خواهش آهي، ته تون مون کي پنهنجو يار ڪر.

هنن ٻالھين تي ريجھي، ڪٿو پنهنجي پير کان ٻاهر نڪتو ۽ پاڪر پائي گھڙي پيار سان هن جي مهماني ڪيائين.

ٿورا گھڻا ڏينهن نبريا، ته ڪانءِ چيس، ”اي يارا هاڻي هن هنڌ ڪائڻ پيئڻ جي ڪا شئي ڪا به هٿ اچي نٿي سگھي، جيڪڏهن ڪا اچي ٿي ته اها به گھڙي ڏاکڙي سان، تنهنڪري مرضي اٿس، ته هتان لڏي وڃي ڪنهن ٻئي هنڌ رهان؟“

هرنگ چيو، ”اي دوست، ڏسڻ وائسڻ کان اڳي ڪيئن وڃي ٿو ٻئي هنڌ رهين. سڀاڻن جو ڪم آهي، ته جيڪڏهن ڪنهن ٻئي مڪان ۾ رهڻ جي خواهش ڪن، ته پهريائين نئون مڪان ڳولي هٿ ڪن، تنهن کان پوءِ اصلوڪي جاءِ ڇڏين، جي نه ته اتيئي ڏکيو سگھيو پيا شان مان جي رات گذارين.“

ڪانءِ چيو، ”هڪڙو هنڌ منهنجو ڏال آهي، ۽ اتي رهڻ جو مون پنهنجي دل ۾ پڪو پٽه ڪيو آهي.“

ڪٿي پڇيس، ”اهو ڪٿي آهي؟“

جواب ڏنائينس، ته ”گندڪارن جهنگ، جنهن منجهان ڪاويري ندي پنهنجو رستو وٺيو وهي ٿي، اتي مٿرڪ نالي ڪڇون، منهنجو قديم يار، ٻارهن ورهين کان ٽڪندو آهي. جيڪڏهن اتي ان وٽ

وڃي سهڙندس ته جيڪي مون کي گهر ٻو، سو هو موجود ڪري پيو ڏيندم.

تڏهن ڪٿي چيس ”جيڪڏهن تنهنجو هروڀرو اچي ارادو ٿيو آهي، ته هي گهر ڇڏي وڃان، ته آءٌ به هڪلو هتي ڪين ٿڪندس، توهان گڏجي هلندس، ڇاڪاڻ ته سڀاڻي چيو آهي، ته جنهن ملڪ ۾ قدردان ٿئي، عالم دوست، عاقل ۽ دوراندیش ۾ نياڻ ڪندڙ حاڪم، ۽ هوشيار طبيب نه آهن، اتي رهڻ نه گهرجي.“

اڳي پڻ منهنجو جهونو ڀاءُ چتر گرو، ڪبو ترن جو بادشاهه هتان هليو ويو ۽ آءٌ هڪلو ٿي هتي رهجي ويس. تنهن کان پوءِ تون منهنجو ڀاءُ ٿين، سو تون به هاڻي وڃڻ جون وايون پيو ڪرين. پوءِ اهڙيءَ هڪلائيءَ ۾ آءٌ ڪيئن گذاريندس؟ تنهنڪري جيڪڏهن تحقيق تون هتان وڃين ٿو، ته مون کي به ساڻ وٺي هل.

ڪانءُ هيءَ ڳالهه ٻڌي ڪٿي کي به پاڻ سان وٺي ان نديءَ تي آيو. ڪڇون ٻنهي کي پريون ايندو ڏسي گهڻو خوش ٿيو، ۽ ٿورو اڳڀرو وڏي ملاقات ڪري هنن کان خير عافيت پڇيائين. ڪانءُ خير عافيت ورائي، تڏهن ڪڇونءَ پڇيس، ”هي پيو توهان گڏ ڪير آهي؟“

ڪانءُ ورائي ڏني ”هي هر ٺڪ ڪيو آهي، جنهن جي واکاڻ، جيڪڏهن منهنجي هڪ هڪ وار کي زبان هجي،

تہ ہ پوري ٿي نہ سگهي۔“ تڏهين ڪڇونءِ اڳي کان
 بہ وڌيڪ اڪير سان، هنن کي پئي پيري پاڪر پاتو
 ۽ گهڻي خوشيءَ سان هنن کي آڌر ڀاءُ ڪيائين ۽
 پڇيائين، ”خبر ڪريو يارو، توهان پنهنجي پراڻي جاءِ
 ڇو ڇڏي، ۽ هتي وڏي جهنگ ۾ ڇو آيا آهيو؟“

هرنڪ ڪٿي ورائي ڏني ”چندر نالي هڪڙي جبل
 جي هيٺان چنڀاپوري وسيءَ ۾، جتي گهڻو ڪري چوراڪرن
 جو ڪيءَ جي گهر ۾ آڏو پنهنجو پير جوڙي رهندو هوس. اهو
 جوکي ڏهاڙي شهر مان بيڪ ڪري ڪڇو پڪو ان
 آڻي تنهن مان ڪي ڪجهه کائي باقي ڪوئيءَ ۾
 پڇنديءَ تي رکندو هو. آڏو پنهنجي پير مان منهن
 ڪڍي اهو ڏسي ڇڏيندو هوس. پوءِ جڏهين وجه ملندو
 هوس، تڏهين جيڪي وٺندو هوس، سو ان مان کائي،
 باقي هيڏانهن هوڏانهن هاري ويري ڇڏيندو هوس، ۽
 ڪاڏي بہ ڪين ويندو هوس. انهيءَ ريت پنهنجي
 عمر جا ڏينهن پئي اتي ڪاٽيم. هڪڙي ڏينهن
 چوراڪرن لٽ هٿ ۾ کڻي منهنجي ڀر تي ٽوڪڻ لڳو.

انهيءَ مهل هڪڙو بيٺاڪرن نالي جوکي سندس
 جهونو يار بہ آتي آيو. پر هو لٽ ٽوڪڻ جي ڌيان ۾
 اهڙو لڳي ويو هو، جو هن ڏانهن نهار يائين بہ ڪين،
 تڏهين بيٺاڪرن چيس ”اي دوست! آڏو تنهنجي ملاقات
 لاءِ آيو آهيان، تون مون کي ڊيچارڻ لاءِ لٽ هٿ ۾
 کنيو بيٺو آهين؟“

چوراڪرن جي جوءُ اهو حال ڏسي مڙس کي چيو ته ”اڄ بيٺاڪرن گهڻن ڏينهن کان پوءِ آيو آهي، تنهن سان ته پهريائين گڏج، ۽ خبر چار ته هڪٻئي کي ڏيو وٺو.“

تڏهن چوراڪرن چيو، ته هن ڀر ۾ هڪڙو ڪٺو آهي، جو جيڪا ڪاٺ پيئڻ جي شئي پڇنڊيءَ تي رکڻ ٿو، سا ٽپو ڏيو ڪاٺي، باقي ڪٽرو مڙو ڪيو چڙي.“

اها ڳالهه ٻڌي بيٺاڪرن پڇيو، ته اها پڇنڊي ڪٿي آهي؟

تڏهن هن کي وٺي وڃي اها پڇنڊي ڏيکارڻ لڳو، اها پڇنڊي ڏسندي ئي بيٺاڪرن چيو ته ”هيءُ ايترو مٿي آهي، جو ٻليءَ جي به جاءِ نه آهي جو هن تي چڙهي، پوءِ ڪٺي جو چاوت آهي، جو هن تي ٽپو ڏيندو هوندو! پر شايد ڪٺي وٽ ڀر ۾ ڪا ماليات ٿي ڏسجي، جنهن جي زور تي ايترو ڪٽڙي ٿو.“

نيٺ ٻنهي جو ڳڻ پنهنجي پنهنجي کيسي مان اچي مٿيءَ جي مٿ ڀري ڪڍي، ۽ ان سان ڌرتيءَ تي ليڪا ڪڍي نجومِيءَ وانگي ويهي جاچيو، ۽ معلوم ڪيائون ته درست هن ڪٺي جي ڀر ۾ ڌن لڪل آهي، جنهن جي زور تي هي ٽينگ ٽپا پيو ڏئي، چوٽه انهيءَ زور کان سواءِ جسمي زور ته ڪٺي ۾ ڌرو به ڪونهي!

ائين سمجهي، ڪوڏر هٿ ۾ کڻي، اچي منهنجي ڀر کي کوٽڻ بيٺا، ۽ جيڪو ڌن لڪل هو، سڀ ڪڍي

هٽ ڪيائون. اهو سڀ ڏن منهنجو ۽ منهنجي وڏن جو ميٽيل هو. نيٺ جڏهن ڏٺم، ته منهنجي سڄيءَ عمر جي ميٽري چونڊي، ائين لڳجي ويئي، تڏهن بت سموري سگه سار ڇڏي ڏني. پر اڃا به ڪي چار ڏينهن عمر جا هئا، جواڄ تائين تڳندو پيو اچان. هڪڙي پاسي مال ڦرجي ويس، ٻئي پاسي جوکين جي مهنن ساڙيم، تنهنڪري آها جاءِ ئي ڇڏي ڏنيم.

تڏهين ڪڇونءَ پڇيس ”هنن توکي ڪهڙا مهڻا ٿي ڏنا؟“ جواب ڏنائين، ”ڇيائون ٿي، جيڪڏهن هيترو مال ڪنهن سکر وٽ هجي ها، ته هو هوند ايترو ڪنجوس ۽ پرائي مال جو ٽاڪاڻو نه ٿي ها، پر هن مورڪ ۽ ڏاهريءَ ڪٿي پنهنجو زور مستئي ظاهر ڪري وڌو. سياڻا چئي ويا آهن، ته جيڪو ڏاڙو هڻي مال کڻو ڪري، يا جيڪو پنهنجن بازن جي پورهئي سان ڪمائي گڏ ڪري، سو جيڪڏهن نڪي پاڻ کائي، ۽ نڪي ٻئي کي ڪارائي، نڪي پنهنجي هٿ سان ڏئي، نڪي ٻئي کان ڏيارائي، تنهن جي گڏ ڪرڻ جي محنت اڃائي ٿي وڃي، ۽ ان کي شوم ۽ ڪمبخت ڪري ڪوٺيو آهي، ۽ انهيءَ جو صبح جي وقت نالو به نه ڪنهن آهي. پر جي نالو وٺڻ ۾ اچي، ته ان جي نالي سان موين جڻيون ٿينديون آهن.“ ۽ اهڙا ٻيا به گهڻا طعنا هڻي، منهنجو جيءُ اهڙو جلائي ڇڏيائون جو آءٌ هڪڙو دم به وڌيڪ آتي نڪي نه سگهيس.

تڏهن ڪڇونءِ چيس، ”اي يار! چڱو ٿيو، جو
 اها ماليات تنهنجي هٿن مان ڪسجي ويئي، نه ته
 جيڪر انهيءَ لاءِ توکي پنهنجو سام ڏيڻو پوي ها.
 شڪر ڪر، ته ٿورڙي ئي ۾ چئو آهين. حياتي آهي،
 ته ڏن گهڻوئي ٿي پوندو، پر ياد رکجي، ته ڏنو ٻيو
 آهي! جنهن وٽ ڏن هوندو، ۽ ان مان خرچ ڌرو
 به نه ڪندو، تنهن سان حال اهڙو ٿيندو، جهڙو
 توسان ٿيو آهي.“

تڏهن هرنگ چيو، ته ”هنن جو کين مون کي مهڻ
 ڏيڻ ۾ ڪا گهٽتائي ڪانه ڪئي هئي، جو تون ٿو هاڻي
 پورائي ڪرين! توکي سڌ نه آهي ڇا، ته پئسي وارو
 جتي وڃي ٿي جي ان سينڌوئي هجي، ته به آڌر پاءُ
 لهي ٿو؟ ۽ سڄو سڪڻو، جيتوڻي ڄاڻ پڄاڻ وارو هجي،
 ته به پچيس ئي ڪونه! پئسو اهڙي ته چڱي شئي آهي،
 جنهن جي ميڙڻ لاءِ سڀ ڪورات ڏينهن مٿا پيو هئي،
 پر مڙندو ڪيئن، جي رڳو پڳو اوهان جي چوڻ پٺاندو
 هڙ چوڙي ويهي؟ جي پئسي ميڙڻ جي چوس رکبي،
 ته هڪڙي پاسي خرچ گهٽائبو، ٻئي پاسي پڪي ڪندو
 ڏئي. دنيا ۾ ڏن جهڙي ٻي ڪابه پياري شئي نه آهي!
 ماءُ پيءُ جهڙوئي چئبو، بلڪ ان کان به وڌيڪ
 ڇاڪاڻ ته ڏن کان سواءِ ڪوبه مطلب پورو ٿي نٿو
 سگهي. نيٺ، اي دوست! جڏهن ڏٺم، ته منهنجو
 مال متاع سڀ جو کپي کڻي هڙهالو ڪري ويا، تڏهن

اتي وڌيڪ ٽڪن مناسب نه ڄاڻي، نڪري وڃي هڪڙي جهنگ ۾ ٿيس.

جيتوڻي سڀاڻن چيو آهي ته انسان کي ئي ڳالهائون لکائڻ گهرجن: (۱) پنهنجي ڌن جي هاڃ، (۲) پنهنجي زال جي بد چالي، (۳) پنهنجي دل جي ڪپڙي، تڏهن به اوهين منهنجا حال پائي آهيو، تنهنڪري اوهان کان ڌرو به ڪجهه ڪين رکيو اٿم. هاڻي شڪر ڪرتار جو، جنهن توهڙي يار سان آڻي ملايو اٿم. سچ آهي ته هيءُ جڳتر ڏک جو گهر آهي، پر ايشور جنهن تي ٻاجه ڪري ٿو، تنهن کي هي پنج ڳالهائون پراپت ٿين ٿيون: (۱) علم جو واڌارو، (۲) پيڳونٽ جي بندگي، (۳) دل جو سوجهرو، (۴) سچائي، (۵) چڱن سان پرڻ، تنهنڪري آءٌ نڀاڳن جو ڳڻن جي ظلم کان ڪو دلگير نه آهيان. سر سلامت رهيو، ۽ تودوست جي ملاقات ٿي، ته ڌن ڪهڙي شئي آهي. مايا تي ڪهڙو ڀروسو آهي، سچ به پاڇا، ڪڏهن اچي پيئي، ڪڏهن وڃي پيئي.

تڏهن ڪڇونءُ چيو، ته ”اي ادا! جيڪو پنهنجي ڌن مان خيرات ڪندو آهي، تنهن جو ڌن ڪٽندو ئي ڪين آهي. پر جيڪڏهن خرچ ۽ خيرات ڪندو ئي ڪين، رکو ويندو ميڙيندو، ته جيئن پاڻيءَ جو ميڙ غلبو ڪري، ڪهڙو به مضبوط بند هجي ته ان کي گهارو وجهي، چوم مان نڪري ٻاهر هوندو آهي،

تيئن ڏن به جمع ٿيڻ کان پوءِ جڻهه ڪري ميڙيندڙ جي هٿان نڪري ٻئي جي ور وڃي چڙهي ٿو.

تنهنڪري اي دوست! شوم شاهوڪار پنهنجي ڏن جو رکڻ واهي آهي ۽ نه مالڪ. اهڙي شوم کان بيمگاري ڀلو آهي، جنهن کي ٿورو توڙي گهڻو ملي ٿو، سو آڻي پنهنجي ٻچن سان ونڊي کائي، بي اونو ٿي نٻڌ ڪري ٿو. بخيل شاهوڪار رات ڏينهن پنهنجي ڏن جي موڙ ۾ ڦاٿل رهي ٿو، ۽ انهي پهر اهو ڊپ اٿس ته متان ڪو پئسن جي لالچ تي مون کي ماري وجهي. پر تو جيڪس هن لوييءَ گدڙ جي ڳالهه نه ٻڌي آهي؟

تڏهن هراڪ ٻڌيو، ته ”آها ڳالهه ڪيئن آهي؟“

۵- لويي گدڙ ۽ ڪمان جو زهر

ڪڇونءِ چوڻ لڳو، ”مان ڪپور نالي هڪڙو شهر هو، تنهن ۾ پرمان نالي هڪڙو حاڪم رهندو هو. هڪڙي ڏينهن اهو حاڪم گهوڙي تي چڙهي، ڪنهن جهنگ ۾ شڪار جي ڳولا لاءِ ويو، ۽ ويندي شرط هڻڻ ڏٺائين، تنهن کي ٺهه ٻه گهوڙي تان لهي سڱ سڻين ڪري، نشان چٽي تير ڪشيائين. هرڻ تير لڳندي ڪيري پيو، تنهن کي هو حاڪم ڪلهي تي کڻي گهوڙي ڏانهن هليو. انهي وچ ۾ جان ڏسي، ته هڪڙو سوئر به هليو ٿو وڃي. تڏهن هرڻ کي ڪلهي

تان لاهي پټ تي رکي هري هري سوتر ڏانهن
وڌيو. جڏهن ويجهو پيس، تڏهن ڪشي هڪڙو تير
هن کي به هڻي ڪڍيائين. سوتر به گهور ڪري موٽ کائي،
ان حاڪم کي يڪدم جهلي ماري وڌو، ۽ پاڻ به
آتي جو آتي مري ويو.

ٿوريءَ ويرم کان پوءِ هڪڙو لويي گدڙ آتي آيو،
۽ هيترو نارو شڪار ڏسي سرهو ٿي دل ۾ چوڻ لڳو ته
اڄوڪي ڏينهن جيترو شڪار اڳي ڪڏهن به ڪونه هئ
لڳم. هاڻي گهڻائي ڏينهن پيو کائيندس ۽ ڪباب لاءِ
به چڱو چڱو گوشت چونڊي مڪائي رکندس. اهو
ويچار ڪري پهريائين ڪمان جي زه کي ڇيڙڻ لڳو.
ڪمان ته هڻي چڙهيل، جهڙو اڃا زه ۾ چڪ هنيائين،
تهڙو ڪمان جو گوشو زور سان اٿلي، سندس چاتيءَ
۾ وجهي لڳو ۽ پاڻ اتي ئي ڪيري ساه ڏنائين.

هاڻي ڏس، ته جيڪڏهن گدڙ ايتري ڪنجوسي نه
ڪري ها، ۽ گوشت کي اڳتي لاءِ آڌو ڪري زه
۾ وات نه وجهي ها، ته جيڪر چو ائين مري ها؟
تنهنڪري ڏن ميڙڻ واري کي گهرجي، ته ٿورو
بچائي، ٻيو سڀ ڪاٽي ۽ خيرات ڪري. پر هاڻي
گذريل ڳالهه تي ارمان کائڻ اڃا پيو آهي، جيڪڏهن
وڃايل ڏن کي ڪڙهندين، ته شايد ان ڏک ۾ مري
ويندين، ۽ خلق به پاڻ تان ڪلائيندين، تنهنڪري ارمان
ڪونه ڪانه، جي سلسلاست آهي ته ڏن ججهو ٿي ٿي هوندو.

ڏک ڪرڻ مان ڪي ڪين وٺيند ٻن، اٺلندو پنهنجو
ماس ڪاريند ٻن. وڃايل ڌن ڪي اهڙو سمجھ، جهڙو
ڪپيل وار، يا ننهن، يا ڏند ڪي سمجھبو آهي. هڪڙي
پروردگار ڪي ياد ڪر، جو سڀ ڪنهن ڪي روزي ڏيندڙ
آهي. ڏس ته سهي، ته ٻار اڃا ماءُ جي پيٽ ۾ ئي آهي،
ته ان لاءِ قوت اڳيئي ٿو تيار ڪري، تنهن ۾ هي گهر
پنهنجو ڪري ڄاڻ ۽ اتي ئي گذار.

لڳهڻنگ کانءُ هي ڳالهيون ٻڌي سرهو ٿي
ڪڇڙيءَ جي واکاڻ ڪرڻ لڳو، ۽ چيائين ته، ”جهڙي
طرح هاڻيءَ ڪي ڏهن مان هاڻي ڪيندو آهي، تهڙي
طرح هن خاندان (هرنگ) ڪٿي ڪسي تنهنجائي هت
نصيب ٿيندا.“

اهي ڳالهيون ڪري کانءُ، ڪڇڙن ۽ ڪٺو،
ٿيئي يار پاڻ ۾ گڏجي هڪ هنڌ گذارڻ لڳا. هڪڙي
ڏينهن ڇا ڏسن، ته ڪو هرڻ ڏانهن ڊوڙندو
ٿو اچي، تنهن ڪي ڏسي ٿيئي آڻي پڳا. ڪڇڙن درياھ
۾ گهڙي ويو، ڪٺو پير ۾ پيهي ويو، ۽ کانءُ
آڏامي وٺ تي وڃي ويٺو. نيٺ جڏهن ڏٺائون، ته هرڻ
جي پٺيان ڪا به پهر ڪانه ٿي اچي، تڏهن کانءُ
هڪل ڪئي، جنهن تي ٿيئي يار اچي گڏ ٿيا. پوءِ
هرڻ کان پڇيائون ته، ”تنهنجي پٺيان ته ڪوبه ڪونه
ٿو ڏسجي، تون ڇاڪاڻ سهڪندو ٿو اچين؟“

هن جواب ڏنو، ”مون کي ڪن شڪارين اچي ورايو هو، تن جي ڊپ کان ڀڳو آهيان. هاڻي منهنجو ارادو آهي، ته باقي عمر جا چار ڏينهن اوھان جي سنگت ۾ گذاريان؟“

تڏهن ڪڇون ڪٽي ڏي نھارڻ لڳو. ڪٽي چيو، ”هاڻي جي تون ڊچي اسان وٽ اچي آيو آھين، ته خاطر جمع ڪر. اسين سڀ پاڻ ۾ نيڪ توڙي بد ٻنهي ۾ هڪٻين جا ساٿي آھيون؟“

اها ڳالهه ٻڌي هرڻ گھڻو خوش ٿيو ۽ اچي وٺ هٿ يارن سان گڏجي ويٺو. تڏهن ڪڇون ڪٽي چيس، ”اي يارا آهي شڪاري ڪير هئا ۽ ڏٺين ڪٿي؟“

هن ورائي ڏني، ”اهي راجا جا پٽ ملڪ جا حاڪم آهن، ۽ پنهنجي لشڪر سوڌو ڀاڳيرتي نديءَ جي ڪنڌيءَ تي اچي لٿا آهن. جي مون ٻڌو ته سڀاڻي هن تلاءَ ۾ مڇيءَ جو شڪار ڪرڻ ايندا.“

اها ڳالهه ٻڌندي ئي ڪڇون ڪي اچي ڊپ ورتو، ۽ ٻوڙ لڳو، ته سڀاڻي جي اچي مڇيون سڀ ماري کنيو ٿا وڃن، ته منهنجو هن تلاءَ ۾ گذران ڪيئن ٿي سگهندو؟ شايد آڌ بک جي وگهي مري ويندس، تنهنڪري چوڻ وڃي ڪو ٻيو تلاءَ وسايان؟“

ڪانءُ ۽ هرڻ کي اها ڳالهه وٺي، پر هرڻ ڪ خيال ڪري چيو ته ”خشڪيءَ تان هال هن کي ڏاڍو اٿانگو لڳندو، تنهن ۾ جيڪڏهن تهرڻ هجي وائڻ

مليس ته چڱو، نه ته اهڙو پڇتائيندو، جهڙو هن هاڻيءَ
گدڙ جي ڊول ۾ ڦاسي پڇتاڻيو هو.
تڏهن هنن پڇيو ته ”اها ڳالهه ڪيئن آهي؟“

۶- هاڻي ۽ گدڙ

هرنگ چيو ”ٻڌو اٿم ته ڊنڊڪارن نالي هڪڙو
جهنگ آهي، تنهن ۾ دولتڪ هڪڙو مست هاڻي
رهندو هو. ان کي ڏسي، ڪن گدڙن هيءُ ٻه ڪيو،
ته هن سان ڪو ڊول ڪري، سندس ماس مان ٻن-ٽن
مهينن تائين پيو کائجي.“

تڏهين انهن مان هڪڙي گدڙ چيو، ”اي يارو!
توهين ڇٽا آهيو، آءُ هن هاڻيءَ کي پاڻيهي سڀاڻ
سان ماري ڇڏيندس.“

ائين چئي ٺه ٻه آڻي هليو. جڏهين هاڻيءَ وٽ آيو،
تڏهين سلام ڪري ٻريون ادب سان بيهي رهيو. هن
پڇيس ”تون ڪير آهين، ۽ ڪٿان ٿو اچين؟“

عرض ڪيائين ته ”مون کي گدڙن ۽ ٻين مرن جي
بادشاهن توهان جي خدمت ۾ موڪليو آهي، ۽ نياپو
ڏنو اٿن، ته اسان جي مرضي آهي ته توهان کي هن
جهنگ جو شهنشاھ ڪريون، سو جيڪڏهن اوهان کي
قبول هجي، ته دير نه ڪريو، آڻي هلو، سڀ بادشاھ
جانورن سوڌا توهان لاءِ منتظر ويٺا آهن.“

هاڻي هيءَ ڳالهه ٻڌي بود ۾ اچي آئي هليو. گذر
حرفت ويڙهائي ڏنڊ جي واٽ ورتي، جتان گهڻي ڏهن
هئي ۽ پنهنجي بدن جي هلڪائيءَ جي سببان اوونگرڙو
ڏهن تان لنگهي وڃي پار بيٺو. پوءِ هاڻيءَ کي سڏ
ڪري چيائين ”هاڻي توهين نڪ سامهون هليا اچو،
پاڻي بلڪل ننڍو آهي.“

هاڻي ته تمام ڳورو هو، سو جهڙن هن پير رکيو،
تهڙو ڏهن ۾ گهي پيو. تڏهن پڇڻ لڳو، ”اي سنگتي!
هاڻي ڪيئن ڪريان؟“

گذر چيس، ته ”هاڻي منهنجي پڇ ڪي ڇڪي جهليو،
ته آڏو توهان کي انهيءَ ڏنڊ مان ڪڍي وٺان.“

تڏهين هاڻيءَ چيو، ”اي نادان! تنهنجي ڪا هتي
جاء آهي، جو مون کي ڪڍين؟“

گذر چيو ”سائين جيڪڏهن حڪم ڪري، ته آڏو
ٻين گذرن کي به گهرائي وٺا؟“

پوءِ جيئن ٻڌندو ماڻهو ٻوڙا جهلي، تيئن هاڻي به
اهڙو اچي ڦاٽو ۽ ورتو جو چيائين، ”ڇڏو ڀلا،
سڏي وٺين.“

گذر ڊوڙي هنن سڀني کي وٺي آيو، ۽ پاڻ هاڻيءَ
جي سامهون بيهي ٻين کي چيائين ته ٻڌيان بيهي ڇڪ
هڻي ماس کائوس.

”تنهن ۾،“ هرنگ چيو، ”جيڪڏهن ڪڇڙون
سڪي جي واٽ هلندو، ته جيئن هاڻي ڏهن مان هلي
پشيمان ٿيو هو، تيئن هي به ٿيندو.“

پر ڪڇڙونءَ جي دل کي اهڙي پڙتيا اچي ورتو هو،
جو هرنگ جو چوڻ ٻڌو اڻٻڌو ڪري، هرڻ ۽ ڪانءَ
جي صلاح وٺي، اهو تلاءُ ڇڏي اُٿي هليو. ۽ ڪانءُ
۽ هرڻ ۽ ڪٿو ٿيئي مندس پٺيان لڳا.

اڃا ڪوھ کن پنڌ جو مس ڪيائون، ته واٽ تي
ڇا ٿا ڏسن، جو هڪڙو شڪاري تيرڪمان هٿ ۾
کنيو ٿو اچي. تڏهن هرڪو اُٿي ڀڳو، هرڻ ڀڄي
ويو جهنگ ۾، ڪٿو ڀر ڏسي اُن ۾ ٻيهي ويو،
ڪانءُ وڻ تي وڃي ويٺو، باقي رهيو ڪڇڙون، تنهن
کي سڪيءَ تي ڀڄڻ جي واھ ٿي ڪانه ملي، ۽ هو
اُتي جو اُتي رهجي ويو. شڪاري اُن کي جهلي، هٿ پير
ٻڌي ڪمان جي ڪوشي ۾ لٽڪائي، ڪلهي تي رکي
اُٿي گهر ڏي هليو.

جڏهن ٺنهي يارن ڏٺو ته مارا! ويچارو ڪڇڙون
جهلجي پيو، تڏهن ٻيهي روئڻ پڻ لڳا، ڪٿو چيو،
”اي يارو! مون ته اوهان کي اڳي ئي ٻڌايو هو، ته
خشڪيءَ تان نال ۾ ڪڇڙونءَ جي سلامتي نه آهي.
هاڻي گهڻيءَ ۽ فڪر مان ڇا وٺيندؤ. بهتر آهي ته

کا تجويز ڪريو، جنهنڪري ويچارِي ڪڇڻءَ جو
چوڻڪارو ٿئي.“

ڪانءَ ۽ هرڻ چيو، ”اي هرڻڪا! تنهنجي
تجويز ڌاران اسان کي ته هن جو چڻڻ ڏکيو پيو ڏسڻ
۾ اچي.“

تڏهن ڪئي چيو، ”اي هرڻ! ٿورو اڳڀرو هلي،
جتي تلاءُ ڏسين، تي منڊڪائي بيهي رهج، پوءِ جڏهن
ڏسين ته شڪاري تيرڪنيو تنهنجي پٺيان اچي ٿو،
تڏهن پهريائين هري هري منڊڪائي وڪ کڻج، پوءِ
اٿي تڪو ڀڄج.“ هرڻ هي ڳالهه قبول ڪئي.

جڏهن هو شخص ڪڇڻءَ کي ڪلهي تي کڻي تلاءُ
وٽ آيو تڏهن پريان ڏٺائين ته هڪڙو منڊو هرڻ
هليو ٿو وڃي ۽ رڪندي ئي ڪڇڻءَ کي پٺ تي،
اٿي هرڻ جي پٺيان پيو. ٿورو پريرو ٿيو ته ڪئي
پٺيان اچي ڪڇڻءَ جي نوڙي ڪٿري هرڻ کي سڏ
ڪري چيو، ته ”اي هرڻ! ڪڇڻ صحيح سلامت
پاڻيءَ ۾ وڃي پهتو، هاڻي ڀڄڻو هجيئي، ته ڀڄ.“

اهو ڀڙلاءُ ڪن تي پوڻ شرط هرڻ اٿي ڀڳو ۽
شڪاري نراس ٿي پٺ تي موٽيو. ڄاڻي ڏسي،
ته مارا ڪڇڻ نه ڪونهي، تڏهن يڏيان ٿي
چيائين ته سچ چيو اٿن ”جو اڌ کي ڇڏي سڄيءَ

ڏي ڏکي، تنهن کي سڄي ته نه ملي، پر ان اڏ
کي به سڪي.

نيٺ ارمان کائيندو کائيندو هليو ويو ۽ هو چارئي
يار ان مڪان کي سڀاڳو سمجهي اتي گذارڻ لڳا.
جڏهن وشن شرما پنڊت هيءَ ڳالھ پوري ڪئي،
تڏهن راجا جا پٽ ڏاڍيءَ خوشيءَ مان هن جا
شڪرگذار ۽ احسانمند ٿيا.

باب ٻيو

[دوستن جي وچ ۾ وڇوڙي پوڻ بابت]

(۷) ٻه ڍڳا، ٻه گدڙ ۽ هڪڙو شينهن

ٻنڌت چيو ته ”چندر پور شهر ۾ پاڳريو نالي هڪڙو شاهوڪار رهندو هو، اهو جڏهن ڪڏهن پاڻ کان ڪو وڌيڪ دنيا دار ڏسندو هو، تڏهن پاڻ کي ڪٽل سمجهي، دل ۾ هيءُ ويچار ڪندو هو ته ڪنهن پاسي نڪري وڃي وڻج ڪريان، چو ته، سڀاڻن چيو آهي، ته گهر ويلي ڏن ٿو مڙي.“ ۽ هيءُ دنيا ۾ هاڻي اهڙي انڌي ٿي پيئي آهي، جو نڪي ڏسي ذات نڪي ڏسي ڪڏات: ”ان پلي، ذات پلي“، جنهن وٽ چار ڏوڪڙ آهن، تنهن کي سڀڪو پيو آدر پاءُ ڪري، تنهنڪري ڪي چار پئسا هٿ ڪريان ته چڱو.“

اهو خيال ڪري، هو شاهوڪار بازار مان ٻه ڍڳا ڪنهي آيو، تن منجهان هڪڙي جو نالو رکيائين سنجوڪه ۽ ٻئي جو نندوڪه. ائين بندوبست ڪري هر قسم جا جواهر، ۽ طرحين طرحين جا زري زربفت خريزن ۾ پري انهن ٻنهي ڍڳن تي لڏي ڪشمير ڏي آڻي هليو.“

اڃا اٽڪل ويهه-ايڪيه منزلون مس ڪيائين، ته هڪڙي هنڌ سنجوڪه ڍڳي جي ٽنگ ٽاپڙ جي ضربجي

پيئي ۽ هو هلڻ کان چڻڪي پيو. تڏهن هن سوداگر کي البت ويچار ٿيو، ۽ چيائين ته هيءَ منهنجي چريائي چڻبي، جو مايا ميڙڻ واسطي ڪاهي ٻاهر نڪتو آهيان. جيڪي قسمت ۾ لڪيل هوندو، سو اوس ملندو، اندر گذاربو ته ڇا، جي ٻاهر گذاربو ته ڇا! وري اها ڪٿي اچي لڳيس، ته هاڻي هيءُ مال ۽ اسباب هتان ڪهڙيءَ ريت نيان. انهيءَ ويچار ۾ ٻه-ٽي ڏينهن جهنگ ۾ پئجي ويس.

نيٺ اوچتو هڪڙي ڏينهن ڪي سوداگر مال وڪڻي، خالي ڍگا وٺي اچي اتي نڪتا، تن کي ڏسي هن روئي وڃي پنهنجو سربستو حال ٻڌايو. سوداگرن کي هن غريب واپاريءَ تي ڪهل آئي ۽ پنهنجن ڍڪن مان هڪڙو چوڙي ڪري ڏنائونس. هيءُ ان تي خرزين لڏي سنجوگهه کي ڇڏي پنهنجي واٽ وٺي هليو ويو.

سنجوگهه ٻه-ٽي مهينا چيڪ چڙيل، نه نڪ ۾ نه پيرن ۾ نوڙي، وتيو خوب چرندو ۽ کائيندو، سرسبز وسڻ جهڙا ساوا گاهه، جي ڪنهن سڻهي ۾ مس ڏٺا هوندا، سو ٿورڙي ڏينهن ۾ اهڙو متارو ٿيو، جو سڃاڻڻ ۾ نه پئي آيو.

هڪڙي ڏينهن نديءَ جي ڪنڌيءَ تي بيٺي چريائين ته هڪڙو شينهن، ان جهنگ جو بادشاهه، ٻه اچي آئي پاڻي پيڻ واسطي پرگهڻيو. سنجوگهه هن کي

ڏسي مستيءَ ۾ اچي ڪڍڻ ۽ سڱن سان زمين ڪوٽڻ
 لڳو، ۽ جيئن آپ گجي، تيئن رنڀڻ شروع ڪيائين.
 شينهن هيءَ روبرڪار ڏسي ڊڄي اٿي ڀڳو ۽ اچي
 پنهنجي چتر ۾ لڪو، ۽ دل ۾ چيائين، ته اڄ ڀڳوان
 کڻي ٻچايو اٿم. مون به هيترا ڏينهن هن جهنگ ۾
 بادشاهي ڪئي، پر اهڙي هيبتناڪ بلا ڪڏهن به
 ڪانه ڏٺيم!

انهيءَ فڪر ۾ ويٺو هو، ته دوتڪ ۽ ڪرتڪ
 گذرڻ، جي ڪن ڏينهن کان اڳي سندس وزير هئا،
 پر ڪنهن سبب ڪري وڌائس موقوف ٿي نڪتا هئا،
 شينهن کي پاڻي نه پيئندو ۽ اڃايل ئي موٽي ويندو
 ڏسي، پاڻ ۾ صلاح ڪئي، ته چوڻ هلي شينهن کان
 سڏ سماءُ لهون، ته ڇاڪاڻ ائين اڃايل ئي موٽيو، ۽
 ڇاڪاڻ اداس ٿيو آهي. امڪان آهي ته انهيءَ ڳالهه
 ۾ هو خوش ٿيندو، ۽ اسان کي موٽي ڪيئن به ڪري
 ساڳيا عهدا آچيندو.

ڪرتڪ چيو، ”ڪيترا ڏينهن گذري ويا آهن،
 جو اسين هن وڏان موقوف ٿي نڪتا آهيون، پوءِ
 اسان کي ڪهڙي گهي پيئي آهي، جو هن وٽ هلون؟
 هو ڇاڻي، هن جو ڪم ڇاڻي. ۽ چيو اٿن ته ”جنهن
 جي واٽ نه وڃجي، تنهن جو پنڌ به نه پڄجي.“ ڀڳوان
 اسان کي بنان منت بنان محتاجيءَ پيو سگهيو سهنجو هلائي،
 پوءِ ڇاڪاڻ هلي هن جي ڪاڻ ڪيڏون؟ هن جي

نوڪري ڪرڻ، ته هاڻي پاڻ کي مورڪين ٿي
 آجهي، ۽ جو شخص مرضي نه رکي، تنهن جي نوڪري
 ڪرڻ ته نسوري مورڪائي آهي، چالاء ته پنهنجيءَ
 دل جهڙو بادشاهه ڪو ڪونهي، تڏهن پوءِ ڇو ان
 کي ناراض رکي، ٿورڙيءَ ڳالهه واسطي وڃي پئي
 جي غرض ڪيڏي جي؟ تنهن کان سواءِ نوڪريءَ ۾
 پنهنجو ذرو به وس نٿو هلي: سردي توڙي گرمي-
 مينهن توڙي جهڙ-جهنگ توڙي پٽ-آهي سڀ
 نوڪرن کي ڏسڻا ٿا پون. ۽ جيتري پنهنجي ڏٺيءَ
 جي ڪاڻ ڪڍي ٿي پوي، اوتري هوند پڳوان جي
 ڪڍجي، ته ملائڪن جي درجي کي پهچي وڃي.
 ٻيو ته نوڪري جيئري ٿي جنجال آهي، ڇاڪاڻ ته
 جيڪڏهن ڏٺي نوڪر کي حڪم ڏئي ته فلاڻي هنڌ
 وڃ، پوءِ توڻي ان رستي تي مارجڻ جو ڊپ هجي،
 ته به هو لاچار هليو وڃي ٿو.

دوتڪ چيو، ”اي يار! جيستائين نوڪري نه ڪبي،
 تيستائين ڪٿان مرتبو ملندو، ڪٿان هاڻي ۽ گهوڙا
 ٿيندا، ۽ ڪٿان نالو ڪرندو، ۽ اسان ڪيترا ڏينهن
 هن شينهن جو نمڪ کاڌو آهي، تنهنڪري گهرجي
 ته هلي هن کان حال احوال پڇون.“

ڪرتڪ چيو ته منهنجي صلاح نه آهي ته ڪي
 ان ڪيرتيا وٽس هلون، يا بنان پڇيءَ کي هلي چئون،
 ڇو ته اهو ڪم هاڻي ٻين جو آهي. جي اسين ان ۾

هټ وجهنداسون، ته اسان سان به حال اهڙو ٿيندو،
جهڙو هن ڀولڙي سان ٿيو هو.

دوٽڪه چيو ته ”اها ڳالهه ڪيئن آهي؟“

۸- ڀولڙو ۽ ڪارائي

ڪرٽڪه چيو، ”مون ٻڌو آهي، ته مدن ڌرم نالي
هڪڙو جهنگ آهي، تنهن ۾ هڪڙي واڍي بيٺي ڪا
آپي ڪاٺي چيري ۽ چيريندي جڏهن ڪارائي ٿي
اٿڪي، تڏهن اڳيان چپر ڪڍي پٺيان ڏيئي، وري
ٿي چيرڻ لڳو.“

اهو حال هڪڙي ڀولڙي آئي وڻ تان ويٺي ڏٺو،
اوچتو واڍي کي اچي آڇ ڪيو، سو چيتري ۾ تلاڻ تان
ٻاڻي بيٺن ويو، تيتري ۾ ڀولڙو وڻ تان لهي اچي
ان ڪاٺيءَ تي ويٺو ۽ جهڙيءَ ريت واڍي کي چپر
ڪڍندي ۽ وجهندي ڏٺي هڻائين، تهڙيءَ ريت پاڻ به
ڪرڻ لڳو. هن جي ائين ڪندي چپر آڙي ويئي،
۽ پاڻ ڪاٺ جي ٻن ڦاڪين ۾ ڦاسي چپچي مٽو.

تنهن ۾، اي يارا! ٻئي جي ڪم ۾ هٿ وجهڻ
مان اٿلندو چيهو پاڻجي ٿو. تنهن کان سواءِ اڄ شينهن
وٽ امير آمرءِ اچي گڏ ٿيا آهن، سي پاڻ کي آيو ڏسي
سرها ڪين ٿيندا، اٿلندو پاڻ کي اتان لوڏائڻ لاءِ
تجويزون ڪندا.

تڏهن دوستڪ چيو، ”ادا، شينهن اسان جو آڳاٽو
ڌڻي آهي، تنهن وٽ اسان کي لازم آهي ته ري ڪوٺيو
هلي، جيڪا خدمت پڄي سگهيئون، تنهن ۾
ڪين گهٽايون.“

ڪرتڪ چيو ”اي پيارا يارا! جيڪو پنهنجو ڪم
ڦٽو ڪري پئي جي ڪم ۾ ٿپي پرنڌو، تنهن کي اهڙو
ڦل حاصل ٿيندو، جهڙو هن گڏهه کي ٿيو هو.“ تڏهن
دوستڪ پڇيو ته ”آها ڳالهه ڪيئن آهي؟“

۹- گڏهه ڪٿو ۽ ڪٿي

ڪرتڪ چيو، ”ٻڌو اٿم، ته گنگانديءَ جي ڪنڌي
تي بنارس نالي هڪڙو شهر آهي، ان ۾ هڪڙو جوان
۽ شاهوڪار ڪٽي رهندو هو. هڪڙيءَ رات مٺيءَ ننڊ
۾ سگهرو سمهيو ويو هو، ته اوچتو چور سندس گهر ۾
اچي گهڙيا. گڏهه سندس اڱڻ ۾ ٻڌو ويٺو هو، تنهن
سان لڳولڳ هڪڙو ڪٿو پڻ ويٺو هو. تڏهن
گڏهه چيو ”ڙي ڪٿا! اسان جي ڌڻيءَ جي گهر ۾ چور
گهڙيا آهن، تون ٿورو پونڪ ته مالڪ جاڳن.“

ڪٽي چيو، ”ڙي گڏهه! تون منهنجي ڪم ۾ هٿ
نه وجهه. توکي ڪهڙي خبر ته هن ڌڻيءَ وٽ منهنجو
ڪيترو مان آهي. جيستائين هن کي ڏيکون ٿو، ته پڇندو،
تيستائين هو منهنجو قدر ڪين سڃاڻندو.“

تڏهن گڏهه چيو، ”اي ڪٿا! جيڪو پنهنجي ڌڻيءَ
جي هاج کان ٺٽائي ٿو، سو ڳالرو ٿئي ٿو.“

ڪٿي چيس، ”جيڪڏهن منهنجي ڪم ۾ دخل ڪندين ته، ڏسجانءِ ڪري ته منهنجي ماڻ توکي ڪيئن ٿي ماري.“

پر گڏ، هن جي ڳالهه، ٻڌي اٻڌي ڪري، پڇاڙي چئائي، جتي سندس ٿڌي مگهرو سمهيو پيو هو، اتي وڃي هيٺ ٽپو لڳو. هو جو ننڊ مان چرڪ ماري جاڳيو، تنهن ڪاوڙجي ڏڪو ڪٿي گڏ، ڪي اهڙو هنيو، جو آو آڻت مري پيو.

تڏهن دوٽڪ چيو ”اي ڪرتڪ! تون ڇا ٿين ڪين ٿو ڇا، ته جڏهن اسين شينهن جي پٺيان گهمندا ڦرندا هئاسون، تڏهن ڪيتري ماري اوڀر ڪاٺڻ واسطي ملندي هئيسون؟ تنهن کان سواءِ حاڪمن اڳيان گذارڻ ڪري ڪيترا پنهنجا پراوا ڪم درست ٿيو پون. دوستن سان ته ڀلائي ڪري سگهبي آهي، پر دشمن سان جي برائي ڪرڻي هوندي آهي، ته آها به ڪري سگهبي آهي.“

تڏهن ڪرتڪ چيو، ”اي دوٽڪ! شينهن ڪيترن ڏينهن کان ڪڪ ٿي اسان کي پنهنجي ڪچهريءَ مان ڪڍي ڇڏيو آهي، ۽ اسان سان ڪو به هاڻي لاڳاپو ڪونه اٿس، تنهن وٽ هاڻي جيڪڏهن ان ڪوٺيا وينداسين، يا ان سان بنا پڇڻي ڪي ڪنداسين، ته هو ڪن ٿار ڪري ڇڏيندو.“

تڏهن دوٽڪ چيو ”ڏٺو ڪين ائين ڇا، ته حاڪم جيڪڏهن رنج ٿيندا آهن، ته ذري ڪاري کان پوءِ وري

خوش به ٿي پوندا آهن! تنهنڪري رڳو ڀڳو پنهنجي ڳالهه مٿي رکي ههڙي وقت هن کي هيڪلو چڏي ڏيڻ مناسب نه آهي. نيڪي ڪرڻ اهڙو ڏکيو ڪم آهي، جهڙو ڳورو پهن زمين تان ڪڍي مٿي ڪرڻ، ۽ بٽرائي ڪرڻ اهڙو مٿرو ڪم آهي، جهڙو پهن کي مٿان وٺي هيٺ اڇلائڻ. جيتوڻي هوشينهن اسان مان ڪم آهي، ته به هن وقت هو لاچار آهي. جي پاڻ وٽس نه هلنداسون، ته هن جي ڪو ڪلا ڪونه ڪندو، اٿلندو اسان کي ماڻهو گڻ-چور چوندا. مفت ٿورڙيءَ ڳالهه لاءِ بدناميءَ جو ٺڪر کڻڻ چڱو نه آهي تنهنڪري جيڪڏهن تنهنجي صلاح هجي، ته مان ئي هڪڙو ڪري وٽس وڃان؟”

تڏهن ڪرتڪ چيو، ”چڱو ڀلا، آءُ اها ڳالهه مڃان ٿو. پر مون کي ٻڌاء ته بادشاهه وٽ پرينديئي ڇا وڃي چوندين؟“

دوتڪ چيو، ”تو کي سڌ هوندي، ته هو ڪنهن کان ٻڌل نه آهي، جنهنڪري غمگين ٿو رهي. پوءِ جيڪا ڳالهه هوندي، سا هن کان پڇي، سندس دل تان ٻپ لاهي ڇڏيندس.“

ڪرتڪ پڇيو ”تون ڪيئن ٿو چئي سگهين، ته هن جي دل تي ٻپ برابر ويٺل آهي؟“

دوتڪ ورندي ڏني، ته ”ٻڌل اٿڻل منهن مان ئي ٻڌرو ٿيندو آهي. آهو عاقل ئي نه آهي، جو پڇي ڪاڇي پوءِ سهي ڪري.“

تڏهن ڪرڻڪ چيو، ته ”ڀلو ماڻهو ان کي چئبو آهي، جو ڪنهن مان نيڪيءَ جي وڪ ڀري، پر واٽون نه ڪڍجي، ۽ سدائين پنهنجي ڌڻيءَ کي راضي رکي. جيڪڏهن سندس ڌڻيءَ کانئس منهن به ڪري موڙي، ته به کيس مناسب آهي ته نت پاڻ کي نئون نوڪر ڪري سمجهي، ۽ ڌڻيءَ جو حڪم مڃيندو رهي.“

دو ٽڪ چيو، ته ”سچ آهي ته ڌڻيءَ جي مرضي پٽاندر سدائين هال، ۽ پنهنجي وٽ آهر هميشه ڳالهائڻ سگهن ڪان پڇي نٿو سگهي، پر آڏو اهڙيءَ طرح هٿ ڪندس، جو اسيد ٿور کان، ته شينهن کي پنهنجو ڪري ڇڏيندس.“

ڪرڻڪ چيو، ”اي ڀائي! خدمت ڪرڻ ڏاڍي ڏکي آهي، جهڙي گهرجي، تهڙي ڪنهن کان به پڇي نٿي سگهي.“

دو ٽڪ چيو، ته ”نوڪر کي پهريائين هيءَ ڳالهه، ڏيان پر رڪڻ گهرجي ته: جي ڌڻي منهن به سَرهو هجي ۽ جاءِ ويهڻ جي آڇيس، ته سمجهي ته مهربان ۽ منهن گهنجائي ٻي پاسي ڪري، ته ڄاڻي ته ڪوپ آهي، ۽ اهڙي وقت به ڪوبه عرض احوال ساڻس نه ڪري، بلڪ گهرجيس ته ٿري پاسو ڪري.“

ڪرڻڪ چيو، اي ڀارا! جيتوڻي بادشاهه توکي سنئون منهن ڏئي، ته به تڪڙو ٿي، پاڻ مرادو ساڻس گهڻو نه ڪڇي، ۽ نڪي ڳالهائج.“

دوٽڪ وراڻي ڏني ”نه انهيءَ ڳالهه جو ته تون پٽيءَ
 آڪو نه ڪر. آءُ تڏهن وڌيڪ ڪڇندس، جڏهن
 ڏسندس ته ڪو دشمن بادشاهه جو ڪم ڪاري ٿو،
 يا ڪو سندس نقصان ٿو ڪري. ۽ تون ڏسندڙن ته
 صلاح جهڙي ڳالهه ڌاران آءُ ٻي ڪا به ڳالهه بادشاهه
 سان نه ڪندس. ۽ آسپد ٿو رکان، ته ٿورن ئي ڏينهن
 ۾ پنهنجي عقل ۽ همت سان پاڻ کي وٽس وزير چواڻيندس.
 تنهن ۾ هاڻي مون کي تون خوشيءَ سان موڪل ڏي
 ته وڃان، ڇاڪاڻ ته ههڙو سهنج ۽ سٺو موٽي ڪين
 هٿ ايندو.“

ڪرتڪ چيو، ته ”مون هاڻي سمجهيو آهي، ته
 تون وڃڻ کان سواءِ مور ڪين رهندڙن، تنهنڪري
 ڀلي وڃ، توکي منهنجي موڪل آهي ۽ ڏي توهان
 همراھ ٿيندو.“

تڏهن دوٽڪ اتان موڪلائي بادشاهه وٽ آيو،
 ۽ اچي ادب سان پريان بيهي رهيو. بادشاهه مهرباني
 ڪري ويهڻ لاءِ اشارو ڪيس ۽ چيائينس ته، ”اي
 دوٽڪ! مون اڄ توکي گهڻن ڏينهن کان پوءِ ڏٺو
 آهي، هيترا ڏينهن ڪٿي هئين؟“

دوٽڪ هٿ ٻڏي عرض ڪيو، ته ”جيئنڏا قبل!
 منهنجو نه اچڻ ڪم بختيءَ جي سببان هو. هاڻي ڏن
 ڀاڳ، منهنجا، جو سائينءَ وٽ اچي حاضر ٿيو آهيان.“
 تڏهن بادشاهه چيس ته، ”ڇڱو، آها ڪٿي گذري، پر
 اڳتي ائين نه ڪجانءِ.“

تنهن تي هن وري هٿ ٻڌي عرض ڪيو، ته
 ”مون ٻانهي جو ڇا وس آهي، جو پنهنجي ڌيءَ
 کان پري رهان.“

نيٺ شينهن چيس، ته ”اي دوٽڪا! تون منهنجو
 جهونو سنگتي آهين، سچ چؤ ته ڪهڙي سبب کان
 هيترا ڏينهن مون کان پاسو پئي ڪئي؟“

هن عرض ڪيو، ”آءُ هن ڪري نٿي مائينجن
 جي خدمت ۾ آيس، جو سمجهيس ٿي ته حضور جن جو
 ڪو به ڪم ڪار مون کان سواءِ اٽڪيو ڪين رهندو.“

تڏهن شينهن چيو، ”اي نادان! سڳنهن ڪي
 گهرجي ته پنهنجي قديم ڌيءَ جي نمڪ حلاليءَ
 ۾ ڪڏهن به قصور نه ڪري، ۽ وٽس ايندو ويندو
 ۽ ان جو ڪم ڪار ڪندو رهي. پر هاڻي جي تون
 هيترا ڏينهن مون وٽ نه آئين، ته توکي ئي چيهو
 پيو، وري جي آيو آهين ته پاڻيهي ڏسندين، جو
 ڪيتري ۾ ٿو ساڄو ٿين.“

هن جڏهن بادشاهه کي پاڻ تي هيٿرو مهربان
 ڏٺو، تڏهن عرض ڪيائين، ته ”خداوند! ڳڻهه ٻڪي
 وٺ تي گذاريندو آهي ۽ قاز پٽ تي، ته به ڪو
 ڳڻهه ٻڪي مٿي ويهڻ ڪري ڪو وڏو ڪين ٿي ٿو
 پوي. حضور جن جا هاڻوڪا وزير وزيريءَ جي
 درجي کي پهتا، تنهنڪري مون کان وڌيڪ سڀاڻا
 ڪين ٿي پيا، حضور جن کي گهرجي، ته تمام پوري نپاءَ

۽ چوڪس سان سدائين هنر وارن کي ڳولين، ڇاڪاڻ
تہ هنر وارا ڪي تمام ٿورڙا هن دنيا ۾ لپندا.

ٻيو هرڻ ڦاڙها ۽ چيٽا تہ گهڻيئي آهن، پر آهي
تہ اجايا سڱ وڌايو پيا گهمن، ۽ اهڙا آهن، جو ڪم
دشمن کان، نہ ٿئي، سو کائڻ ٿئي. پر هي جيڪي
اوهان جا امير امراءَ آهن، سي سڀ مون کي ڏکاري،
اوهان کي چوندا، تہ هن نادان ڪمڌات گذر کي
سردار ڪرڻ نہ گهرجي، ۽ منجهانئن ئي ڪنهن کي
لائق ڄاڻي سردار ڪجي، جو هميشه خدمت ۾ رهي.
پر اوهان کي لازم نہ آهي تہ سڀڪنهن کي منهن
ڏيو ۽ سڀڪنهن جي ڳالهه ٻڌو.

اوهان کي گهرجي، تہ جو جيتري جو لائق هجي،
تنهن جو تيترو قدر رکيو ۽ سدائين سڀڪنهن
جو حال احوال پڇندا رهو، چو تہ جو ڏئي سگهجي ۽
سمجهو ۽ منگتيءَ کي ڏکاري، لڳجي ۽ احمق تي
هٿ رکي، تہ آها ڳالهه اهڙي ٿيندي، جهڙو ڪو
ماڻهو ٽوپي لاهي پيرن ۾ پائي، ۽ جڻي کڻي مٿي
تي رکي، پوءِ جڳ ان ٽوپيءَ يا جڻيءَ تان ڪين
کلندو، مگر ان ماڻهو تان کلندو.

تنهنڪري گهرجيو تہ سدائين هنر ۽ عقل وارن
کي پاڻ وٽ جاءِ ڏيو، ۽ انهن کي خوش رکو،
تہ پيا عقل وارا به انهن کي ڏسي ريس ڪري اوهان
وٽ اچن، ۽ ملڪ کي نياڻ ۽ عدل سان آباد

ڪن. نادانن ۽ بي عقلن کي حڪومت جي واڳ ڪڏهن به هٿ ۾ نه ڏيو، ڇاڪاڻ ته هو فتور ۽ حرقت ڪرڻ ڌاران رهندائي ڪين، پوءِ ملڪ ۾ ويندي ڦڙڦوڻ پئجي، ۽ ماڻهن ۾ اچي پوندو ٽاڪوڙو، نيٺ سلطنت سڄي آڃاڙ ٿي رهندي.

تڏهن شينهن چيو، ته ”اي دوستڪ! من هيترا ڏينهن رڳو ويرين جي ڊپ کان نٿي آئين؟ آءٌ سمجهان ٿو، تون نمڪ حلال آهين، تنهنڪري توکي وري پنهنجو وزير ڪريان ٿو!“

دوستڪ عرض ڪيو ته ”سائينءَ جي اقبال سان ڊپ ته مون کي ڪنهن جو به ڪونه هو، پر پيادو هوس، تنهنڪري اچي نٿي سگهيس.“

تڏهن شينهن پڇيس ته ”تون سواري گهرين ٿو ڇا؟“ هن جواب ڏنو ته ”غريب نواز! انهيءَ ڊپ کان ته سائينءَ ڪڍي مون کي پري ڪيو هو.“

تڏهن شينهن مَرڪي چيو، ته ”هيءَ چترائي سڪيو ڪٿان آهين؟“ ۽ موٽي چوڻ لڳس ته ”اي دوستڪ! تنهنجا ڏکيا ڏينهن ويا، هاڻي سڪيا ڏينهن وريا آهن. تون بيشڪ سياڻو ۽ عقل وارو آهين، ۽ آءٌ توتي ڏاڍو راضي ٿيو آهيان. هاڻي جيڪو مطلب هجيئي، سو بي فڪرو ٿي ظاهر ڪر.“

هن چيو ”اوهين فلاڻي ڏينهن پاڻي پيئڻ لاءِ ٻاهر ويا، پوءِ اڃايل ئي موٽي آيا، تنهن جو سبب ڪهڙو آهي؟“

تڏهن شينهن چيس، ته ”مون کي تومن حال وٺڻ
۽ ڪا حرڪت ڪانهي، پر چيو اٿن، ته پتين کي به
ڪن آهن، مٿان ڪو ٻيو ٻڌي وئي، تنهنڪري خلاعو
چوندوسانء.“

پوءِ هن کي پاسي تي ڪري چيائين، ته ”هن جهنگ
۾ ڪو اهڙو هيٺ جهڙو مرون اچي سهڙيو آهي،
جنهن جي پوائتي آواز منهنجي رڳ رڳ ڪنڀائي ڇڏي
آهي ۽ پانيان پيو ته پنهنجي جاءِ ڇڏي پڄي وڃان!
تو به ان جو آواز ٻڌو هوندو؟“

هن چيو ته ”خداوند! مون سمجهيو ته ڪو آپ
ڦاٽو آهي، يا ڪڪرن ڪا لڙائي ڪاڌي آهي!“
تڏهن شينهن پڇيو، ”ڀلا تون هن ڪم ۾ ڪهڙي
تو صلاح ڏين؟“

هن جواب ڏنو، ته ”خاوند! اهو چڱو نه آهي،
جو پنهنجي جاءِ ڇڏي ڏجي، يا پنهنجي ويريءَ سان
ٺه، ٻه، وڙهي پئجي. رڪو سهي، ته خبر پوي ته
اوهان جي نوڪرن مان ڪنهن کي ٿي ٿوڻ ٿئي ۽
ڪير ٿو هن ويل ڪم اچي، ڇاڪاڻ ته نوڪر،
توڻي زال، توڻي سنگتيءَ جي ڪم پئي ٿي
ڪل پوي.“

شينهن چيو، ته ”جيڪي چوين ٿو سو سچ آهي،
پر هاڻي ڪو اهڙو گهاٽ گهڙ، جنهنڪري پنهنجيءَ
دل تي جو ڊپ ويٺو آهي، سو لهي وڃي.“

تڏهن دوتڪ چيو، ته ’جهان پناه! جيستائين هي بندو سلامت آهي. تيستائين توهان جي وار جو به نالو ڪونه وٺي سگهندو. ۽ جيڪڏهن حڪم ڪريو، ته آءُ پنهنجي ڀاءُ ڪرتڪ کي به سڏائي وٺان، ڇاڪاڻ ته هو به سياڻو ۽ سگهارو آهي ۽ ههڙي وقت ۾ هڪڙي هٿڙن به هوندا سون، ته پاڻ چڱو آهي.“

بادشاهه حڪم ڪيو، تنهن تي ڪرتڪ به اچي خدمت ۾ حاضر ٿيو. انهيءَ مهل بادشاهه دوتڪ کي وزيريءَ جي سرويءَ ڏيکائي، ۽ پنهني تي گهڻي نوازش ڪيائين.

تڏهن ڪرتڪ چيو، ته ’اي ادا! اهو امداد تڏهن حلال ٿيندو سون، جڏهن اسين به ڪا حسن خدمتي ڏيکارينداسون.“

ائين چئي پنهني بادشاهه جي شڪرگذاري ڪئي. تڏهن بادشاهه پڇين، ”هاڻي ڇا ٿا چئو، ڪو ٻوٽو ٻاريندو يا ڪيئن؟“

هنن عرض ڪيو، ’خداوند! اسين سڀڪنهن طرح تيار آهيون. رڳو رخصت وهيٺا آهيون. رخصت ملي، ته وڃي دريافت ڪريون، ته اها ڪهڙي بلا آهي، جنهن اوهان کي ايترو ڪنڀايو آهي؟“

بادشاهه هنن کي موڪل ڏني. تنهن تي هو ڳولا ڪرڻ نڪتا. واٽ تي ڪرتڪ چيو ته ”اي ادا!

جنهن کان شينهن ڊنو آهي، تنهن کان ته تون به ٿو هائڻي ڊچين، پوءِ ان سان ڪهڙيءَ ريت سوال جواب ڪندين؟ جا هاڃ وٽ کان ٻاهر هجي، تنهن لاءِ دم نه هئجي!

دوتڪ چيو، ”اها ڪهڙي ڳالهه آهي. اهي مرون جنهن کي ڏسي بادشاهه ڊنو آهي، اهڙو آهي، جو ڪنهن گذر جو به نالو نٿو وٺي سگهي، مگر بادشاهه جي اڳيان جيڪي ڏاها شخص رهندا آهن، سي اڳ پوءِ ڳڻي، واريءَ جي ڪٿي کي جيل ڪري ڏيکاريندا آهن.“
تڏهن ڪرتڪ چيو، ”ادا، جيڪڏهن ائين آهي، ته بادشاهه هيترا ڏينهن فڪر ۾ پيو هو، پوءِ توا ڪپرو ڇو نٿي چٽايس؟“

دوتڪ چيو، ته ”جيئن شينهن کي ڊپ هو، تيئن جيڪڏهن وڃي هن کي اڳيئي چٽاين ها، ته جيڪر نڪي مون کي ئي هو پنهنجو وزير ڪري ها، ۽ نڪي هوند توکي ئي گهرائي ها. بعضي وڏن ماڻهن جو اهو ڪم ٿيندو آهي، ته آفت جي وقت ۾ چاهيندڙ ٿين، نه ته پورو سڃاڻن به ڪين، ۽ جي سچ ڪري ڄاڻين ته غرض داران ڪو ڪنهن کي ڪونه ٿو پڇي.
نيٺ ٻيئي ڀائر سنجوگه ڏکي ڏانهن هليا وٽ تي ڪرتڪ هڪڙي وٺ هيٺ حشمت سان ٺهي جڙي ويٺو، ۽ دوتڪ سنجوگه وٽ وڃي چوڻ لڳو، ”اي ڊکا! تو ۾ وٽ ڇا، جنهن تي ايتري ٿنڊ ڪئي آئي؟ جيڪڏهن

پنهنجي ڀلائي گهرين، ته آئي مون سان گڏجي ڪر ته
وٽ هل، جو بادشاهه جو خاص وزير آهي، نه ته
تو کي اتي ماري ٿا ويجهون.

سنجوگه ويچارو ڊڄي اٿي هليو، ۽ ڪر ته کي اچي
سلام ڪيائين. هن منهن ۾ گهنڊ پائي چيس، ته ’ڙي
تون ڪير آهين، جو ايتري همت ساري بادشاهه جي
حڪم ڌاران هن جهنگ ۾ آيو آهين؟ هاڻي جيڪڏهن
رڳو ڪري اشارو ڪريان، ته هڪڙيءَ پلڪ ۾ تنهنجي
ڪل لهرائي ڇڏيان.“

اها ڳالهه ٻڌي سنجوگه ويچارو ڏاڍو وسو ٿيو، ۽
ڏڪندي چيائين ته ”سائين، اهو مون کان وڏو ڏوھ
ٿيو آهي. هاڻي ٿي سگهي، ته ڪميا ڪري اهو پهريون
گهمرو مون کي معاف ڪريو، وري اهڙو ڪم ٻڌيءَ
نه ڪندس.“

ڪر ته تڏهن دوتڪ کي مڃڻ ڏني. تنهن تي
دوتڪ سنجوگه کي ڪن کان وٺي ڪر ته جي پيرن تي
آڻي نوايو. ڪر ته چيو، ته ”جيڪڏهن تون پنهنجو ڀلو
ٿو چاهين، ته مون سان گڏجي بادشاهه وٽ هل.“
ڊگهي وراڻي ڏني، ته ”جيڪڏهن مون کي وٺي ٿا
هلو، ته مهرباني ڪري مون کي جيئڻان ڏيارجو؟“
تڏهن ڪر ته ٻئي ٽپڙي چيس، ”تون آڪو نه
ڪر. جي نئڙت سان بادشاهه وٽ هلين ٿو، ته هو
تنهنجو نالو به ڪين گنهندو، ڇو ته ڪهڙو به ڏاڍو واءِ
ڪري لڳي ته به فقط وٺڻ کي پاڙون پئندو، جي ڳاٺ

ڪٿي سندس سامهون ٿيندا، ۽ نه گاهه جي سٺن ڪي،
جي منهن ورائي نٿي پوندا.

نيٺ جڏهن بادشاهه جي دروازي وٽ پهتا، تڏهن
ڏيکي ڪي ٻاهر بيهاري پاڻ پيهي بادشاهه وٽ آيا.
بادشاهه پڇين ته ”ڪو هن مرونءَ جو پتو پيو يا نه؟“

دوٽڪ عرض ڪيو ته ”خداوندا! جيترو توهان
فرمايو ٿي، تنهن کان به چار رتيون سرس ٿي اسان کي
ڏسڻ ۾ آيو، پر اسان ان کي ريهي ريهي آندو آهي،
۽ هو هاڻي حضور جن جي قدمبوسيءَ لاءِ دروازي
تي حاضر آهي.“ اها ڳالهه ٻڌي بادشاهه گهڻو سرهو
ٿيو، ۽ جڙي جڪي تخت تي ويهي هڪل ڪيائين.
تنهن تي ٻيئي گدڙ ويسا، ۽ نت مان وٺي آئي ان
ڏيکي کي حاضر ڪيائون، ۽ سلام ڪرايائونس.
بادشاهه خوش ٿي ان کي مروپاءَ ڏيکائي، ۽ سندس
رهڻ لاءِ هڪڙي جاءِ رٿيائين، جتي هو وڃي ٿڪيو.

پوءِ بادشاهه گدڙن کي ڪيترو مارو مال انعام
ڏنو، ۽ ڪرتڪ کي پنهنجو خزانچي ڪيائين ۽ ٻنهي
کي پاڻ وٽ سڏي ويهاري پڇيائين ته ”خبر ڪريو،
اوهان هن کي ڪهڙيءَ ريت آندو؟“

دوٽڪ عرض ڪيو، ”خداوندا! مون پنهنجي عقل
جي سٺيءَ سان هن جو نڪ ٽوپي، ۽ مٿين ڳالهين
جي نوڙيءَ سان نت وجهي آئي حاضر ڪيو آهي.“
آءُ اوهان جو ڪم ڪار سدائين دلچسپ ڄاڻيؤن ڪندو

آهيان، هن لاءِ، ته توهين ڏينھون ڏينھن مون تي
 مھربانيءَ جي نظر وڌائيندا رھو، ۽ ائين نه ٿي پوي،
 جو ڪو دشمن اوهان جي دل تي منهنجي حق ۾
 خصومت جا ڳاڻي، اسان جي وچ ۾ زنگ پيدا ڪري
 جيئن هن پوڙهيءَ زال راڄ ڪنور ۽ هڪڙي واپاريءَ
 جي پٽ جي يارائيءَ ۾ ٿورڙيءَ ڳالهه تان ڀڄڪڙي
 وجهي ڏني هئي.

شينهن پڇيو ته، ”آها ڳالهه ڪيئن آهي؟“

۱۰- پوڙهي زال، راڄ ڪنور ۽

واپاريءَ جو پٽ

دو تڪ چيو ”مون ٻڌو آهي، ته دولاگر نالي
 هڪڙي جبل جي هيٺان ڪا ندي پئي وهي.
 تنهن جي ڪنڌيءَ تي بوندي نالي هڪڙي شهر ۾
 هڪڙو راجا راڄ ڪندو هو، جنهن جي پنداري ۾
 ڏهاڙي هڪ سؤ من رڳو لوڻ جا ڪپندا هئا، تنهن
 کان سواءِ ٻيو سيدو سامان. ان راجا کي هڪڙو
 سڪيلڌو پٽ هو، جنهن کي هو ايترو پيار ڪندو
 هو، جو هڪ ڀل به اکين کان پاسي ٿيڻ ڪين
 ڏيندو هوس، ۽ جيڪڏهن هن کان ڪا خطا ٿي
 ويندي هئي، ته به هن جي دل ڪڏهن ڪين
 ڏکوئيندو هو.“

هڪڙي ڏينهن ان راج ڪنور پنهنجي نوڪرن کان پڇيو ته ”هن شهر ۾ ڪو اوهان کي هوشيار چؤنڀڙ ڪيڏاري سڄهي؟“

هنن جواب ڏنو ته ”هڪڙي واپاريءَ جو پٽ، ڌنڀت نالي، ڏاڍو هوشيار چؤنڀڙ جو ڪيڏاري آهي، جي حڪم ٿئي ته وٺي اچونس.“

راج ڪنور حڪم ڏنو، تنهن تي نوڪرن ان واپاريءَ جي ڏيڍيءَ تي اچي ڌنڀت کي سڏ ڪيو. ڌنڀت ٻاهر نڪري، راجا جي نوڪرن کي آيل ڏسي ڏاڍو ڊڻو، ۽ پڇيائين ته ”ڪيئن آيا آهيو؟“

هنن ورائي ڏني ته ”تون ڪو آڪو نه ڪر، توکي راج ڪنور چؤنڀڙ ڪيڏڻ واسطي ڪوٺيو آهي.“

تڏهن ڌنڀت سونين روپين سارين سان جڙتو چؤنڀڙ ۽ ٿورا قيمتي جواهر پاڻ سان کڻي آيو، راج ڪنور جي سوڀيا ڏسي ڏاڍو سرهو ٿيو ۽ سلام ڪري ٿورا جواهر ان مان ڪڍي هن جي اڳيان پيٽا رکيائين.

راج ڪنور اها پيٽ قبول ڪئي ۽ چؤنڀڙ وڇائي ويهي پنهي چئن راند ڪئي.

ڪڇ تائين ته پاڻ ۾ مڻوسٽ پئي پيا، نيٺ جڏهن ڌنڀت اتان موڪلائي اٿيو، تڏهن راج ڪنور هڪڙي سيماراسي (گني) کڻي هن کي هٿ ۾ ڏني، ۽ چيائينس ته تون ڏهاڙي پيو مون وٽ ايندو رهج. تنهن تي هو

روز راڄ ڪنور وٽ ويندو هو، ۽ روز جو روز ساڻس
 چوٽي ڪيڏي هڪڙي سيتارامي وٺي گهر ايندو هو.
 اهڙيءَ طرح ڪي ڏينهن گذريا ته اچي هنن ٻنهي جي
 پاڻ ۾ محبت لڳي، تان جو ڪنور به هن جي گهر
 اچڻ وڃڻ، ۽ اٺي پهر ساڻس گڏ گذارڻ لڳو، ۽ ايتريقدر
 راند ۾ محو ٿي ويو، جو ملڪ، لشڪر ۽ ٻيا دنياوي
 ڪم ته رهيا پنهنجي ماڳ، پر ڪاٺ پيئڻ به ڪن وقتن
 ۾ وسري ويندو هوس.

ٻي پنهنجي پٽ جا هي افعال ڏسي ڏاڍي ويچار
 ۾ پئجي ويو ۽ هڪڙي ڏينهن پنهنجي ديوان کي
 سڏائي چيائين، ته ”آءٌ ڀانيان ٿو ته منهنجو پٽ
 مون کان پوءِ سڄو خاندان ۽ ملڪ ناس ڪندو، تنهن
 ۾ ڪو اهڙو آڀاءُ سنجهڻي ڪر، جو هنن ٻنهي يارن
 جي پریت ۾ پنڳ پوي.“

ديوان ويچاري ڪيتريون به رٿون رٿيون، ۽ گهاٽ
 گهڙيا، پر ڪوبه ڪونه ٿيو. آخر هڪڙي ڏينهن
 هڪڙيءَ زال اچي بادشاهه وٽ عرض ڪيو ته
 ”خداوند! جيڪڏهن مون کي حڪم ملي، ته آءٌ ٿوريءَ
 هڪڙيءَ ڳالهه سان ٻنهي کي رسائي ڇڏيان؟“

بادشاهه چيس ”اهو ڪم ڏاڍو ڏکيو آهي، پر جي
 تون سمجهين ٿي، ته ائين ڪينهي، ته چؤ ڪيترن
 ڏينهن ۾ اهو ڪم پورو ٿي سگهندو، ۽ ڪيتري محنت
 ۽ خرچ ڪرڻو پوندو؟“

ان زال ورائي ڏني ته ”اي بادشاهه! دوستي رکڻ ۽ چڱو ڪم ڪرڻ، اهي ٻئي ڳالههون ڏاڍي ڏاڪڙي ۽ ڪشالي سان ٿين ٿيون. پر دوستي ۽ ڀرپور پنڳ وجهڻ جهڙي ٻي سٺي ڳالهه ئي ڪانهي، ۽ هڪڙي پلڪ ۾ اهو ڪم ٿي ٿو پوي.“

اها ڳالهه ٻڌي بادشاهه کي حيرت لڳي، ۽ هن سان اقرار انجام ڏيئي وئي هن کي روانو ڪيائين. هوءَ زال به هتان هلي اتي آئي، جتي هي ٻئي يار ويٺا هئا ۽ ايندڙي شرط ڏنڻ کي مڃڻ ڏيئي ٻاهر اچڻ لاءِ اشارو ڪيائين. تڏهن ڏنڻ ڪنور جي منهن ڏي نهارڻ لڳو. ڪنور ڏسي هن کي چيو ”وڃي ٻڌ ته ڇا ٿي چوي.“

هو آئي ٻاهر ويو ته ايتري ۾ هوءَ ڏوٽي هن جي دڪن ۾ گڙ ٻڙ ڪري هلي ويئي. هو ويچارو ڏنڻ وسو ٿي موٽي اچي ويٺو. ڪنور پڇيس ته ”پوڙهيءَ توکي ڇا چيو؟“

هن سنهن ڪٽي چيو ته ”مون کي ڪي ڪين چيائين.“

انهي رد بدل ڪندي به، ٽي گهڙيون گذري ويون. تڏهن ڪنور چوڻ لڳو ”اڃا هاڻي منهنجي اکين اڳيان هوءَ زال توکي ڪي ڪجهه ڪن ۾ چئي ويئي آهي ۽ تون اليو ٿو وڃين؟“

ائين چئي اتان اٿي ڪڙو ٿيو ۽ پنهنجي گهر ۾ اچي نوڪرن کي موڪليائين، ته وڃي لالائيءَ پوڙهيءَ زال

کي مون وٽ وٺي اچو. ايتري ۾ هوءَ ڌوٽي ڦري
گهران ٿي موٽي اچي ڌنپت وٽ ويٺي هئي، نوڪر به
گوليندي وڃي آتان هٿ ڪري ڪنور وٽ وٺي آيس.
ڪنور پڇيس ته ”ڙي زال، ڊوهي اٿئي، جي سچ
نه چيو اٿئي. ٻڌاءِ ته تون ڪير آهين؟ ۽ سوير ڪيئن
آئي هئين؟“

ورائڻي ڏنائين ”آءُ هن چوڪر جي پيءُ جي قديم
پورهيت آهيان ۽ منهنجي ڌيءَ مون کي چيو، ته
منهنجي پٽ کان پڇي آئي ڏي، ته ڪنور کي تو
ڪارايو يا نه.“

تڏهن ڪنور پڇيو ته ”ڇا؟“

هن ورائڻي ڏني ته ”سائين، آها مون کي پڪي سڏ
نه آهي ته ڇا ڪير ٿي چيائين يا ڪا ٻي شئي!“
اها ڳالهه ٻڌي ڪنور هن کي رخصت ڏني، پر دل
۾ چوڻ لڳو ته جيڪڏهن چڱي شئي هجي ها، ته
ڇاڪاڻ ڌنپت مون کان لڪائي ها، ۽ چوايترا سندن
ڪٿي ها. شايد اها شئي زهر هوندي، ته به شڪ ڪونهي.
ائين ڪري نوڪرن کي حڪم ڏنائين، ته ڌنپت کي
وٺي وڃي فلاڻي ٻوٽي تي ماري ڇڏيو، جو اهڙي
نالائق جو منهن وري نه ڏسان. تنهن تي نوڪرن وٺي
وڃي ڌنپت کي ماري ڇڏيو.“

”تنهن ڪري، جهان پناه! آءُ به ڊڄان ٿو، ته
مٿان ڪو منهنجو به اهڙو ويري جاگي پوي، جو

مون تي ڪوڙي سڄي چپ رکي مون کي بي عزتو ڪري. ڏاهو ماڻهو اهو، جو دوست دشمن کي سڃاڻي ۽ ڪڏهن به دشمن جي چوڻ تي لڳي پنهنجي دوست جي خان خرابي نه ڪري.

تڏهن شينهن کلي چيو، ”تون ڪوبه فڪر نه ڪر، مگر پنهنجي ڪم تي قابو رهيج.“

نيٺ دوست ۽ ڪرتڪ بادشاهه وٽان امداد وٺي ۽ سروپايون ڍڪي، خوش ٿي گهر ڏي موٽيا. ۽ ڪيترا ڏينهن هنن ٻنهي پنهنجا پنهنجا ڪم بادشاهت جا هلايا ۽ ڏينهن ڏينهن ويا اقبال ۾ چڙهندا. پر ويچارو سنجوگهه درجي بدرجي ويو گهٽيو، تان جو وڃي نيچ نوڪرن جي قطار ۾ گڏيو، ۽ بادشاهه جي منهن تي نه چڙهن ڪري سندس نالوئي گم ٿي ويو.

هڪڙي ڏينهن پندڪارڻ نالي بادشاهه جو ڀاءُ شڪار تي سنڀريو. سنجوگهه جو ان وقت اوڏرو پيو هو، تنهن اها ڳالهه ٻڌي اچي هن کي عرض ڪيو، ”خداوند، ڪالهه هيترو سارو جو شڪار آيو سو سڀ کٽو ڇا؟“

پندڪارڻ جواب ڏنس، ته ”ان جي دوست ۽ ڪرتڪ کي خبر هوندي.“

تڏهن موٽي چيائين، ته ”سائين، هنن کان پڇڻ گهرجي، ته ان مان ڪي بچيو يا سموروئي کٽو؟“ تڏهن پندڪارڻ کلي چيو، ته ”شڪارن جي ڪا هتي ڪي آهي ڇا؟ اهڙا شڪار گهڻا ٿي پيا روز جا روز

اچن. جيڪي ڪاٺي سگهون سو ڪاٺون، باقي ٺٽي هو پنهنجي ڪتب لائيندا آهن.

تڏهن سنجو ۽ چيو، ته ”اي ڏٺي! هي ڳالهه، خير خواهي ۽ عقل کان ٻاهر آهي، جو اوهان جي حڪم ڌارن هو خزاني مان ڪي به ڪٿي وڃن. بادشاهه پنهنجو خزانو سامه وائي منڀاريندا آهن، ڇاڪاڻ ته جي خزانو نه هجي، ته نڪي لشڪر ڪٺو ٿي سگهي، ۽ نڪي ڪي بادشاهت ٿي جڏاڻ ڪاٺي، ۽ خزاني جي پوري پرگهور نه لهن هڪڙو وڏو عيب آهي. جيئن ته چيو اٿن، ته خزاني جي حق ۾ هي چار ڳالهيون هنن نه گهرجن: (۱) آپت ٿوري ڪپت گهڻي، (۲) اجايو خرچ، (۳) ڪم نظري، (۴) ڦر جي مال جو خزاني ۾ گڏجڻ.“

اها ڳالهه، ٻڌي پنڊڪارڻ بادشاهه کي وڃي چيو، ”دوتڪ ۽ ڪرتڪ کي اوهان ايتري اختياري خزاني تي ڏني آهي، جو يقين آهي ته هڪڙي ڏينهن اوهان مان سامهون ٿيندا، تنهن ۾ صلاح آهي ته خزانو هنن جي هٿان ڪڍي سنجو ۽ جي حوالي ڪجي، ۽ هنن کان رڳو وزيريءَ جو ڪم وٺجي، ڇاڪاڻ ته سياڻا چڻي ويا آهن، ته ٽن چڻن کي پنهنجي خزاني جو مختيار ڪرڻ نه گهرجي: (۱) پنهنجي عزيز کي، (۲) جنگي سپاهيءَ کي، (۳) ان کي جو ڪنهن اوڪيءَ مهل ڪم آيو هجي. چو ته: (۱) جيڪڏهن پنهنجي کي ڏسو، ته او پنهنجي ڄاڻي ڪاٺي ڪهاڻي ويندو، ۽ دل ۾ چونڊو

تہ مون کي ڇا ڪندا ۽ مون کان ڇا ڀرائي وٺندا ۽ جي هن کي ستائبو ته ماڻهو ڪلندا ۽ چوندا، ته واه جي ٿا پنهنجي سان رهائين. (۲) جيڪڏهن سڀاهيءَ جي حوالي ڪبو. ته او پنهنجي ترار جي زور تي ڪاٺي ڪپائي ڇڏيندو. ۽ جي وري ڪانئس گهربو، ته وڙهن ايندو. (۳) جيڪڏهن ان کي ڏبو، جو اوکيءَ مهل ڪم آيو هوندو، ته او مالڪ کي پنهنجو احسانمند ڄاڻي هڙئي گهي ويندو ۽ پئسن جي موٽي ملڻ لاءِ هن تي سختي ڪبي، ته سڀڪنهن کي چوندو ته ڏسو، مون هنن سان ڪهڙيون پلايون ڪيون، ۽ هي انهن جا ڪهڙا ٿا پاڙا ڏين. سو اي بادشاهه! انهن ٽنهي شخصن کان سواءِ ٻئي جنهن ۾ ايمان بجهي، تنهن کي خزانچي ڪجي، ۽ ان تي به نظر رکجي، ته ڪا خيانت ته ڪانه ٿو ڪري ۽ پوءِ جي ان کي به بي ايماني ڪندو ڏسجي ته ڪانئس وري خزانو ڪسي، ڪنهن ٿيڻ جي حوالي ڪجي، انهيءَ لاءِ ته ان کي ڏسي ٻيا عبرت وٺن.

بادشاهه چيو، ته ”اي ادا! جيڪي تون چئين ٿو، سو سچ آهي. آءٌ پڻ ڄاڻان ٿو ته دوٽڪ ۽ ڪرتڪ منهنجي خزاني تي ڇڳا هت رکيا آهن. نه رڳو ايترو پر بي حيا به ٿي پيا آهن.“

پندڪارڻ چيو، ته ”حڪيمن جو قول آهي ته سڄو وزير آهو آهي، جو سڀ اسباب هڪيو رکي، ۽ هي ڳالهه خاص مون اوهان جي خيرخواهيءَ لاءِ صلاح طريقي ڪئي آهي.“

بادشاه اها ڪالھ ٻڌي سنجوگ کي خزانچي مقرر ڪري، سمورو خزانو کڻي سندس حوالي ڪيو. پوءِ جڏهن دوتڪ ۽ ڪرتڪ ڪچهريءَ جو رخ ڦريل ۽ بادشاه جو ڪالھائڻ مٽيل ڏٺو، تڏهن پاڻ ۾ چوڻ لڳا ته ”پلي ٻليءَ شير پڙهايا، جو ڦرلي ڪون ڪاوڻ آيا.“
 ڏکيو، جنهن کي آئي اسان بادشاه مان ملايو، سو هاڻي هٿ ڏوئي اسان جي پٺيان لڳو آهي. جيڪڏهن اسين هن کي نه آئي شينهن مان ملايون ها، ته ڇو جيڪر اسان مان اهڙي هٿ ٿئي ها. اسان جو ڪيو اسان کي آڏو ڦريو. پر هاڻي اهڙي مٿ سٽڻ گهرجي. جو شينهن ۽ ڏکي جي وچ ۾ جهڙي ڍنگ سان اسان دوستي رکائي، تهڙي ئي ڍنگ سان وري منجهن ڍنگ وجهي ڏيون، جن سڀا ۽ رام جي وچ ۾ رام جي پيڻن وڌو هو.“
 ڪرتڪ پڇيو ته ”اها ڪالھ ڪيئن آهي؟“
 دوتڪ چيو ته ”اهو دستار ڊگهو آهي، پر آڱ ٽوڪي ان جو چٽڪو ٻڌايان ٿو.“

۱۱ - سڀا، رام ۽ رام جون پيڻرون

”سڀا ۽ رام ۽ ان جي ڀاءُ لڄمن، انهن ٽنهي ڄڻ ٻارهن ورهين تائين بنواس ورتو. جڏهن لڄڪا ۾ راون اها ڪالھ ٻڌي، تڏهن هو ان بن مان سڀا کي ڪنهن تجويز مان کڻي ويو. نيڪ رام گهڻن محنتن ۽ مشقتن کان پوءِ سڀا کي موٽي هٿ ڪيو.“

سڀا جو مٿ رهجي آيو هو، تنهن مان رام وري لهي ويو، ۽ اڳئين جيتري هن مان دل رکيو.

ٻئي آيو. پر رام جون ٻه پينرون جي سيتا جون حاسد هيون، تن کان اها ڳالهه سٺي نه ٿي، ۽ هڪڙي ڏينهن پاڻ ۾ صلاح ڪيائون ته ڪا تجويز ڪجي، جو اسان جو پاڻ پنهنجيءَ زال کي ايترو پيار نه ڏئي.

تڏهن هڪڙي انهن مان آئي ٻيءَ کي چوڻ لڳي، ته ”هاڻي ڏس ته آءُ توکي مزو ٿي ڏيکاريان.“ ائين چئي پنهنجي پاڻ جي گهر ۾ ويهي ويئي، ۽ پاڇائيءَ کان مسخريءَ طور کلي پڇيائين ”سيتا، توکي ياد آهي ته راوڻ جي شڪل ڪهڙي هئي؟“

سيتا وسوڙيل هن هرتالڻ جو مڪر نه سمجهي، پنهنجي سچائيءَ سان چيو ”هاڻو، راوڻ کي ڏهه سسيون، ويهه اڪيون، ۽ سؤ آڱريون هيون.“

تڏهن هن چيس، ته ”ٻلائي ڪري مون کي ان جي تصوير ڪڍي نه ڏيکارين؟“

سيتا هن کونئيءَ ۽ ڪميٽيءَ جي مت تي لڳي، ننگ ٿي، ويهي آگر سان ڌرتيءَ تي راوڻ جي شڪل ڪڍي. ايتري ۾ سندس مڪريل نٿان آئي چيو، ”تون جيتري ۾ اها شڪل ڪڍي پوري ڪرين، تيتري ۾ آءُ پنهنجي پٽ کي ڇڳڙ ڏيئي ٿي اڃان.“

ائين چئي رام، جنهن اوڏي مهل ويٺي چؤنڀڙ راند کيڏي، تنهن وٽ ويئي، ان کي ٻانهن کان وٺي، جنهن هنڌ سيتا اها تصوير ويٺي ڪڍي، ان هنڌ وٺي آئي چيائينس ته اجهو ڏس، سيتا کي راوڻ جي ايتري ته

سار آهي، جو نويڪلائيءَ ۾ سندس تصوير ڪيڏ سان پاڻ کڻي پيئي وندرائي.

اها ڳالهه ٻڌي ۽ اها تصوير ڏسي رام کي گمان پيو، ۽ ڪروڌ جي چوڻ لڳو، ”اي سيتا! آءٌ توکي ماريان ڪين ٿو، ڇا ڪان ته استرين کي مارڻ نامردن جو ڪم آهي، پر هاڻي چڱي ڳالهه هيءَ آهي ته تون منهنجي گهر مان نڪري وڃ.“

دوٽڪ اها ڳالهه پوري ڪري چيو ”ڏس، جنهن عورت جي سڀيان رام سمند تي ٻنڌ ٻڌي، ۽ لنڪا کي ساڙيو، ۽ سوئي ڪوٺ کي ڀڳو، ۽ راوڻ کي ماريو، تنهن ساڳيءَ ست واڌڻ عورت کي وري ڪوڙيءَ ڳالهه تي پنهنجي گهر مان لوڏي ڪڍيائين. اها ڪهڙي ڳالهه آهي جا مڪر ۽ ڪيڏ سان ٿي نه سگهندي؟“

تڏهن ڪرتڪ چيو ته ”سنجوڪ ۽ شينهن جي وچ ۾ تمام گهري ۽ گهائي دوستي آهي سا ڪهڙي ريت چٽائيندين؟“

دوٽڪ چيو ”اي يارا جيڪو ڪم تجويز سان ٿئي ٿو، سو زور سان نٿو ٿئي. هڪڙي کان به تجويز سان نانگ مارائي وڌو هو. سو سنجوڪ ڪهڙي شئي آهي، جنهن کي آءٌ ڏاهي نه سگهندس.“

تڏهن ڪرتڪ پڇيو ته ”اها ڪانءِ واري ڳالهه ڪيئن آهي؟“

۱۲- ڪانءِ ۽ ڏانگ

دوٽڪ چيو، ”ڪنهن وڻ تي هڪڙو جوڙو ڪانئن جو گهڻن ڏينهن کان رهندو هو. انهي وڻ جي ٿڙ ۾ هڪڙي

ڦوڙ هئي، تنهن ۾ هڪڙو واسينگ نانگ هوندو هو. ان کانءَ جي ماديءَ پنهنجي آڪري ۾ ڪي آنا لاڻا هئا، تن مان ٿورڙن ڏينهن کان پوءِ ٻچا ٿيا.

جڏهن اهي ٻچا مهيني کن جا ٿيا، تڏهن اهو واسينگ پنهنجي ڦوڙ کان نڪري، هري هري ان وٽ تي چڙهيو. کانءَ ان مهل اتي هڪيو ڪونه هو. نانگ انهن ٻچن کي آڪيري مان ڪڍي ڪاٺي ڪپائي ڇڏيو. کانءَ جي مادي جا ٻيءَ ٺاريءَ تي ويٺي هئي، تنهن ڪيترو ٿان ٿان ڪئي ۽ گهڻوئي واجهاڻين، پر ڪنهن به ڪونه اونائيس، نڪو داد ڪيس. نيٺ جڏهن کانءَ نانگ جي ظلم ۽ زبردستيءَ جي ڳالهه ٻڌي ڏاڍي ڏک ۾ پئجي ويو ۽ روئڻ پئڻ وڃان ڪاٺ پيئڻ ئي ڇڏي ڏنائين. تنهن تي هيڏي هوڏي جا ڪانءَ سڀ پاڻ ۾ گڏجي ان ڏکويل وٽ آيا ۽ هن کي دڙ دلاسا ڏيئي ڪارائي پياري ويس.

هڪڙي ڏينهن ماديءَ نر کي چيو، ”هاڻي هتي ٽڪڻ چڱو نه آهي، صلاح آهي ته هلي ڪنهن ٻيءَ امن جهڙيءَ جاءِ ۾ رهجي، ڇو ته سڀاڻا چوندا آهن ته ٽن ڳالهين کان انسان کي ٻڃڻ گهرجي: (۱) بي وفا زال کان، (۲) ان گهر ۾ رهڻ کان، جنهن ۾ نانگ جو واسو هجي، (۳) جاهل ماڻهوءَ جي دوستيءَ کان.“

تڏهن کانءَ چيو، ”ٿورو ڏي-رج ڪر، پاڻيهي ڏسندين، ته آءٌ پنهنجن ٻچن جو ڪيئن ٿو هن نانگ کان وڃان.“

ماديءَ چيو ته ”هن وقت اهي ڪوڙا قصا ڪين ڪر، تو ۾ ايترو وٽ ڪٿي آهي، جو هن کان بدلو وٺي سگهين؟“

تڏهين کانءَ ورائي ڏني، ته ”اٺي وٽ جي ڳالهه ٿي ڪانهي. اهڙن ڪمن ۾ عقل گهرجي. تو جيڪس هن سهي جي ڳالهه ڪين ٻڌي آهي، جنهن پنهنجي عقل جي زور سان شينهن کي به ماري وڌو هو.“

تڏهن ماديءَ چيو، ته ”آها به ڪوڙي ڳالهه هوندي، سهو ڀلا ڪيئن شينهن کي ماري سگهندو؟“

۱۳ - سهو ۽ شينهن

کانءَ چيو ته ”هڪڙي جهنگ ۾ ڀاتين ڀاتين جا جانور رهندا هئا. اوچتو دردانت نالي هڪڙو شينهن ڪنهن جبل مان نڪري، ان جهنگ ۾ اچي ٽڪيو، ۽ ڏهاڙي ڏهه-ٻارهن جانور ماري تن مان هڪڙو کائي، ٻيا سڀ اُتي ڇڏي هليو ويندو هو.“

اڃا ٿورا ڏينهن انهيءَ ريت نبريا، ته گهڻا جانور چٽ ٿي ويا. اها روبڪار ڏسي، سڀيئي جانور گڏجي پاڻ ۾ چوڻ لڳا، ته جيڪڏهن انهيءَ طرح اسان ۾ ٽاڪڙو پيو پوندو ته ڪن ڏينهن کان پوءِ هن جهنگ ۾ اسان جو ٻڻ به ڪونه رهندو. نيٺ گڏجي صلاح ڪيائون، ته ڪنهن سياڻي کي شينهن ڏي موڪلجي،

جو وڃي هيءَ ڳالهه ان جي ڌيان تي آئي، ته جڏهن تنهنجي پيٽ ڀرڻ لاءِ هڪڙوئي جانور بس آهي، تڏهن تون گهڻن کي مارڻ جو پاپ پاڻ تي چوڻو چاڙهين؟ هڪڙو جانور جيڪو ڪپڙي سو اسين روز توکي گهر وٺي رٿائي ڏينداسون.

پوءِ جڏهن هيءَ صلاح سڻي مڃي، تڏهن انهي نياپي کي پهچائڻ لاءِ گهڻن جي راءِ ٿي، ته هڪڙي گدڙ کي موڪلجي. پر هڪڙو سهو، جو ان مجلس ۾ ويٺو هو، سو اڻي چوڻ لڳو ته ”اي يارا هي ڪم گدڙ کان ڪڏهن ڪين برابر ٿيندو. اٽلندو هو وڃي هڪ جي ٻي ڪري ايندو، چو ته، جڏهانڪر شينهن هن جهنگ ۾ آيو آهي، تڏهانڪر اسان جي گهرن ۾ پنڻ ۽ گدڙن جي گهرن ۾ شادمانو ٿيو آهي.“

هيءَ ڳالهه ٻڌي گدڙ ڪاوڙجي چوڻ لڳو ته جيڪڏهن منهنجي وڪالت توکي قبول نه آهي ۽ مون کي فتوري ٿو ڄاڻين، ته چڱو تون ئي وڃي ڀلي آجر ڪماءُ.

تنهن تي سهو سنبهي، اڻي شينهن ڏي هليو. جڏهن اتي پهتو، تڏهن شينهن پڇيس ”ڇي ڪيئن آيو آهين؟“

هٿ ٻڌي عرض ڪيائين، ’خداوندا! هن جهنگ جي رهاڪن مون کي وڪيل ڪري اوهان جي خدمت ۾ موڪليو آهي، ۽ هيءُ عرض ڪيو اٿن، ته اوهان کي ايترن جانورن کي مارڻ مان ڪهڙو سود ٿو ٿئي؟‘

اسين سرڪار جي حضور ۾ اقرار ٿا ڪريون، ته هر روز هڪڙو جانور توهان کي پهچائي ڏينداسون، ۽ ان ڳالهه ۾ ڪوبه تفاوت نه ڪنداسون.

شينهن اها ڳالهه قبول ڪئي. سهو اتان موڪلائي موٽي ان جهنگ ۾ آيو ۽ جيڪا گفتگو ٻنهي جي وچ ۾ هلي هئي، سا سربستي اچي سنگتين کي ٻڌايائين. تنهن کان پوءِ ڏهاڙي هڪڙو جانور شينهن کي پهچائيندا رهيا.

هڪڙي ڏينهن جڏهن خود انهي مهلي جي نوبت آئي، تڏهن ويچاري ڊڄي دل ۾ ويچار ڪيو ته هاڻي ڪا اهڙي بازي پکيڙيان، جو ڳالهه به رهجي اچي ۽ شينهن جي چنبي کان به چٽان. اهو خيال ڪري پنهنجن ٻچن کان موڪلائي رهندو شينهن ڏانهن هليو. ٿورو هلي واٽ تي ترسيو ۽ ويچار ڪيائين ته جانورن مون کي ڏاڍو سياڻو ۽ ڏاهو سمجهيو ٿي پر جيڪڏهن منهنجي سياڻپ مون کي ڪم نه ايندي، ته ڪا مهلي کان پوءِ ڪم ايندو ڇا؟ ائين ڪري اتان آئي اڳتي هليو.

جڏهن شينهن وٽ آيو، تڏهن هو جو بسڪ کان چٽو ٿيو ويٺو هو، سو گجندي چوڻ لڳو، ”اڙي منهنجي کاڌي ۾ اڄ هيتري دير ڇو پيئي؟ منهنجي نيرن جي مهل ٿي ٿري ويئي.“ تڏهن مهلي ويچاري

ڏکي ڪنبي چيو، ”جيڪڏهن مون کي جيئدان ملي،
تہ عرض ڪريان؟“

شينهن چيس، ”سگهو چؤ تہ ڇا آهي؟“
سهي چيو، تہ ”منهنجا خاوند! مان هيڏانهن هليو
ٿي آيس، تہ واٽ تي هڪڙو ٻيو شينهن گڏيم، سو
ڏسي منهنجي پٺيان پيو، تڏهن مان اٿي ڀڳس، ۽ رڙ
ڪري چيو مانس، تہ ”نوڪي بادشاهه دردانت نٿو
سڃهي؟“ تڏهن هو چوڻ لڳو تہ ”اڙي دردانت ڪهڙي
شئي آهي، جو مون مان وڙهي، يا هن جهنگ ۾
ٿڪي مڱهي؟ هاڻي مان توکي ڇڏيان ٿو، تون وڃي
هن کي اها ڳالهه ٻڌائج. سو غريب پرورا مون اوهان کي
چٽايو، اڳتي مالڪ آهيو.“

شينهن اها ڳالهه ٻڌي مڙي ڪامي چيو، تہ ”اڙي،
تون مون کي هلي آها جاء تہ ڏيکار.“

سهو اڳيان، ۽ شينهن پٺيان، ويندي ويندي اهڙي
ڪنهن جهنگ ۾ وٺي ويس، جنهن ۾ هڪڙو تمام
اونهو ڪوھ هو. ۽ انهي ڪوھ جي ڀر تي ٻيھي چوڻ
لڳس تہ ”مائين! اواجھو. اھن ڪوھ ۾ اوهان جو ويري.“
تڏهن شينهن ان ڪوھ ۾ ليٽو پائي ڏٺو، ۽ پنهنجو
پاڇو پاڻي ۽ ڏسي، سهي جي ڳالهه سچي ڄاڻي، ڪاوڙجي
گجگوڙ ڪيائين تہ اهڙوئي آواز موٽي ڪوھ مان
ٻڌائين، تڏهن هيڪاري پڪ ٿيس ۽ غصي ٿي ان
ڪوھ ۾ ٽپو ڏيئي ڪيري پيو ۽ آتي ئي غوطا کائي
مري ويو.“

اها ڳالهه پوري ڪري ڪانڊ چوڻ لڳو، ”اي پياري! جهڙيءَ طرح سهي ڪيڏ سان شينهن کي ماريو تهڙي طرح آءُ به هن نانگ کي ناس ڪندس.“

مادي پڇڻ لڳيس ”جيڪڏهن توکي اهڙو عقل آهي ته دير چو ٿو ڪرين؟ ڪانڊ چيو ته عقل وارن چيو آهي ته تڪڙو ڪم شيطان جو آهي. سنڌيءَ واري به چيو آهي: دير پيا درست ٿيا. اڄ مان پنهنجي دل ۾ تجويز ڪندس ۽ سڀاڻي انهي ڪم کي لڳي پورو ڪندس.“

ماديءَ چيس، ته ”اي پٽارا! جنهن کي ڪم ڪرڻو آهي، ۽ اهو ٿي سگهيس ٿو، سو جي چوي ته، مان اڄ نه سڀاڻي ڪندس، ته انهيءَ جهڙو مورڪ دنيا ۾ ڪوليو ڪونه لپندو. تنهنڪري هاڻي ستت وڃي هن جي مارڻ جي ڪا تجويز ڪر.“

تنهن تي ڪانڊ اٿان آڏامي، بادشاهه جي محلات جي مٿان وڃي ويٺو. انهيءَ مهل بادشاهه جي ڌيءَ ويٺي آئي وهندي، ۽ پنهنجو نولڪو موتين جو هار ڪڇيءَ مان لاهي ڪليءَ ۾ ٽنگي ڇڏيو هئائين. ڪانڊ اهو ڏسي ورتو، ۽ اٿان اڏامندي ان کي پنهنجي چهنڊ ۾ کڻي، ماڙيءَ جي چوٽيءَ تي وڃي ويٺو.

انهيءَ وچ ۾ ٻانهين هل مچايو، تنهن تي بادشاهه کي خبر پئي، جنهن پنهنجي نوڪرن کي ڀڄي چيو، ته مٿس ڪڇو، مٿان هي ڪانڊ اکين کان ٽرڪي نه

وڃيو. جڏهن ڪانءُ پنهنجي آسپاس ماڻهن جو مڙ
ڏٺو، تڏهن هري هري اڏامندو پنهنجي آڪيري ڏانهن
هليو، ۽ جيڪي ماڻهو اتي گڏ ٿيا هئا، سي سڀ هن جي
پنيئون ڊوڙيا. ڪانءُ ان ساڳئي وٺ تي وڃي ويٺو،
جنهن ۾ آهو نانگ هو، ۽ اهي ماڻهو به سڀئي وٺ جي
هيٺان ڪانءُ ۾ اڪيون پائي ڪُٽرو ڪري بهي رهيا.
جڏهن ڪانءُ هي رنگ ڏٺو، تڏهن آهو هار نانگ
جي ڪچي ۾ وجهي، پاڻ اڏامي وڃي پئي وٺ تي
ويٺو. انهن ماڻهن منجهون ۾ - ٽي چٽا نانگ جي
ڪچيءَ مان هار جي لاهڻ لاءِ وٺ تي چڙهيا، پر نانگ
انهن ماڻهن کي پاڻ ڏانهن ايندو ڏسي ڦٽ ڪڍي
ڦوڪون ڏيڻ لڳو. تنهن تي انهن ماڻهن ڊپ ڪان
هيٺ لهي هڪڙي واڍي کي گهرايو. پوءِ انهي وٺ کي
پاڙون وڍرائي، نانگ کي ماري، هار بادشاهه
وٽ کڻي آندو.

”سو اي ڪرتڪ! ڪانءُ نانگ کي ماريو، ۽
مهڻي شينهن کي، هيءُ ڍڳو ڪهڙي شئي آهي، جو
عقل جي تجويز سان ماري نه سگهيو؟“

تڏهن ڪرتڪ چيو ”اي دوٽڪ! جيڪڏهن پاڻ
۾ ٿو م ساري سگهين ٿو ته وڃ دير نه ڪر.“

دوٽڪ هيءَ ڳالهه مڃي ۽ سنجوڪ کي خلاصو
ٺيئي سائس اوڀاريون لهواريون ڳالهين ڪري،
چوڻ لڳس ته مون کي بادشاهه چيو آهي
ته تون سنجوڪ کي وڃي ڇو ته سرڪار وٽ لشڪر

گهڻو گهٽ آهي ۽ خزانن جي ڪمي ڪانهي، تنهنڪري لشڪر رکڻ جي اهڙي تجويز ڪري، جو ڪنهن کي خبر نه پوي ۽ ڪڻڪ به مستئي تيار ٿئي.“

سنجوهه هن جي ڳالهه تي اعتبار ڪري ۽ خزانو کولي لشڪر رکڻ لڳو. جڏهن دوتڪ ڏٺو، ته هاڻي لشڪر گڏ ڪرڻ جي پٺيان سنجوهه گهڻو خزانو بادشاهه جو خرچي چڪو آهي، تڏهن شينهن وٽ ادب سان سلام ڪري پنهنجيءَ جاءِ تي بيهي عرض ڪيائين ته ”خداوند! هنن ڏينهن ۾ مون کي هڪڙو عجيب تماشو ڏسڻ ۾ آيو آهي، پر حضور جن جي اڳيان اهو ظاهر ڪري نٿو سگهان! دانائن جو قول آهي ته جو ان کونيو ڪنهن جي گهر وڃي يا بنان پڇئي ڳالهائي تنهن جهڙو بيوقوف ڪو ڪونهي ۽ مان ڊڄان ٿو ته مان ڳالهه ڪرڻ مان منهنجو به حال اهڙو ٿئي، جهڙو استاد کان هڪڙي شاگرد جو ٿيو هو.“

شينهن پڇيو ته ”اها ڳالهه ڪيئن آهي؟“

۱۴- استاد ۽ شاگرد

دوتڪ چوڻ لڳو، ته ”مون کي ٻڌڻ ۾ آيو آهي، ته لکڻو شهر جي ويجهو هڪڙي وسين آهي، اتي ڪو استاد چوڪر پاڙهيندو هو. پر ان استاد کي آفيم کائڻ جي علت هوندي هئي، ۽ جڏهن آفيم جونشو لهندو هوس، تڏهن ننڊ اچي ويندي هيس، اهڙيءَ حالت ۾ جيڪڏهن ڪو ان کي ڄاڻائيندو هو، يا

ڪو شاگرد کانئس سبق جو لفظ ٻڌندو هو، ته ڪاوڙجي هن کي ماريندو هو، ۽ چونڌو هو ته ”اي بيوقوف! مڪتب ۾ پهر يائين ادب سکڻ گهرجي“.

اهڙيءَ طرح ڪندي هڪڙي ڏينهن سڀني شاگردن کي تاڪيد ڪيائين، ته ”جيڪڏهن بنان پڇئي مون کان ڪا ڳالهه پڇي اٿو، يا مون کي ننڊ مان جاڳايو اٿو، ته اڌ مٿو ڪري ڇڏيندو سانو.“ شاگردن اها ڳالهه ٻڌي جاڳائڻ جي پڇرئي ڪري ڦٽي ڪئي.

هڪڙي ڀيري رات جو ڏٺي کي اوڏو رکي، هڪڙي شاگرد کي ويٺي سبق ڏنائين، ته ايتريءَ ۾ پنڪي اچي ويس، ۽ سندس پاڳ جو طرو ڏسي جي لات تي وڃي پيو، ۽ پوڻ شرط اچي پاڳ کي باهه لڳي ۽ ان کان مٿي کي جا لهس آيس، سو آڇانگ ماري پنڪيءَ مان سجاڳ ٿي، ان شاگرد کي چوڻ لڳو ته ”احمق! ڏٺيءَ ته منهنجي پڳڙي پيئي سڙي، پوءِ ڇو نٿي مون کي جاڳايو؟“

ائين چئي هن کي ڀري ۾ لپائون هنيائين.

تڏهن هن روئي چيو، ”سائين، اوهان جهلي ڇڏيو هو ته ننڊ مان مون کي نه جاڳائڻجو ۽ پڇئي ڌاران ورندي نه ڏجو، ڇو ته اها بي ادبي آهي، تنهنڪري مون اوهان کي نه جاڳايو.“ استاد چيو، ”نامراد، پر اها منع ته ڪانه ڪئي هيم، ته ڪنهن جي هاج پيئي ٿئي ته ويٺو، ۽ ڪري ڏسجي، ۽ ٻڌائجيس ئي ڪين!“

تنهنڪري“ دوتڪ چيو، ”سائين، مان به جي
ڪچان ٿو ته بي ادبي ٿي ٿئي، جي نٿو ڪچان ته
نڪ حرامي ٿو لڳجان.“

بادشاهه فرمايو، مون توکي پنهنجو وزير انهي
واسطي ڪين ڪيو هو، ته جيڪي ڏسين وائين، سو
مون کان لڪائين. هاڻي جيڪڏهن ڪي ڏٺو اٿئي،
جنهن جي ظاهر ڪرڻ ۾ سرڪار جو فائدو آهي ته
سگهو ٻڌاء.“

تڏهن دوتڪ وينتي ڪري چوڻ لڳو،
”جيڪڏهن سائينجن ڀروسو ڪن ته سموري حقيقت
ظاهر ڪريان؟“

بادشاهه ڪنڌ ڌوڻي چيو ”هون.“ هن وراڻي ڏني،
ته جيئن تون، منجوتگ هاڻي سرڪار کان باغي ٿيو
آهي، ۽ اوهان جي حڪم ڌاران لشڪر ڀڄو گڏ ڪري،
۽ هو سگهارو پڻ آهي.“

اها ڳالهه ٻڌي بادشاهه جو منهن ٽاسي هڻي ويو
۽ ڪيترا ئي جاسوس جهٽ پٽ بچيائين، ته ان ڳالهه
جو پتو ڪڍي اچو.

هن - چئن ڏينهن کان پوءِ جاسوس موٽيا ۽ اچي عرض
ڪيائون ته ”جيئنڊا قبلا، منجوتگ جي لشڪر گڏ ڪرڻ
بابت جيڪي ٻڌو اٿو، تنهن ۾ ذرو به تفاوت ڪونهي.“
تڏهن دوتڪ بادشاهه کي چيو ته ”سائين، حال
اهو آهي، جو اوهان ڪنن سان ٻڌو، غلام ڪا ٻي
ڳالهه ڪانه ٿي ڪئي. اڳتي ته مرضيءَ جا مالڪ آهيو.“

شينهن چيو، ”جيڪڏهن سنجوگهه کي هاڻي ماري وجهندس، ته چوندا ته هيءَ ڪهڙو نه ظالم بادشاهه آهي، جو جنهن کي پاڻ وٽ گهرائي سڙو پاءَ ڍڪائي ٿو، تنهن کي وري مارائيندي به ويرم ٿي ڪانه ٿو ڪري، انهي ڳالهه مان اٿلندو ڪل ٿيندي.“

دوتڪ عرض ڪيو ”غلام جي ناقص عقل ۾ هيءَ تجويز ٿي اچي، ته بلفعل خزانو هن جي حوالي مان ڪڍي ڪنهن ٻئي کي سونپجي ۽ هن جو قوت پڻ گهٽائي ڇڏجي، جنهنڪري ڪم-قوت ٿي پوي.“

بادشاهه دوتڪ جي ڳالهه مڃي حڪم ڏنو، ته ”خزانو سنجوگهه جي هٿ مان ڪسي وٺو ۽ سندس قوت پڻ گهٽائي ڇڏيو.“ تڏهن دوتڪ آتان موڪلائي، ٻاهر نڪري، درٻارن کي چيو، ته ”بادشاهه حڪم ڏنو آهي، ته سنجوگهه کي اڄ کان وٺي مون وٽ حڪم ڌاران اچڻ نه ڏجو.“

ائين چئي پنهنجي گهر آيو، ۽ سنجوگهه کي آڻي گهرائي چيائين ته ”بادشاهه توکي چيو آهي، ته ري ڪوٺيو اڳتي مون وٽ مٿان اچين، لشڪر ۽ فوج رکڻ ۾ مشغول رهجانءِ.“ مورڪ ڏکيو، ٺڪر-وزير جي ڳالهه تي پٽ ڪري ۽ خوش ٿي وڌيڪ لشڪر جي گڏ ڪرڻ ۾ مشغول رهيو، ۽ ڪهڙي ئي ڏينهن ٻڌري ويا، ته بادشاهه جي سلام تي به ڪين ويو.

تڏهن دوتڪ هڪڙي ڏينهن وجهه ڏسي ڪچهريءَ
۾ ڪنهن کان پڇيو ته ”ڪيترن ڏينهن کان سنجوڪه
هتي نٿو اچي؟“

هن ورائي ڏني ”مون کي سڏ نه آهي.“
تڏهن بادشاهه چيو ته ”چئن-پنجن ڏينهن کان هو
حاضر نٿو رهي؟“

دوتڪ چيو ته ”غلام اڳي ئي حضور ۾ عرض ڪيو
هو ته ”هن وٽ روزمره لشڪر پيو گڏ ٿئي ۽ پڪ
آهي ته اڃا نه سپان حضور جن سان سامهون ٿيندو.“
بادشاهه چيو ته ”اي دوتڪ! هن جي ڪٿ ۽
بي ايمانيءَ جون ڪي ڪي ڳالهيون مون چارين جي
واٽون به مٿيون آهن، تنهن ۾ توکي جاسوس جيڪڏهن
ڪو عقل وارو سمجهي، ته جهٽ پٽ روانو ڪرينس
ته هن جي منصوبي جو واقف ٿي اچي خبر ٻڌائي.“

تنهن تي هڪڙو عقل وارو ڪٺو، جو سندس يار
هو تنهن کي پاڙهي ڀڙ ڪري آئي بادشاهه جي
روبرو ڪيائين ۽ ان کي مٿئين ڳالهه جي تحقيقات لاءِ
مقرر ڪرايائين.

جڏهن ڪٺو سنجوڪه وٽ ويو، تڏهن سنجوڪه
هن سان گهڻو آدرڀاءُ ڪيو ۽ پنهنجي ڀر ۾ ويهاري
گهڻي تسلي ڏئي پڇيائينس ته ”اوهان جو هتي اڃا
ڪيئن اچڻ ٿيو آهي؟“

ڪٺي چيو ته ”دوتڪ وزير مون کي اوهان ڏي
موڪايو آهي، هن لاءِ ته بادشاهه جلد سواريءَ تي

نڪرڻ وارو آهي، تنهن ۾ اوهان ڪو لشڪر تيار ڪيو هجي ته چڱو، جي نه ته بادشاهه جيڪڏهن پڇي ته ڪهڙي ورندي ڏيونس؟

سنجوهه چيو ته منهنجي ٻاران وزير کي سلام ڏيئي چئجو، ته ”مون بادشاهه جي اقبال سان هڪڙي وڏي فوج گڏ ڪئي آهي، ۽ ٿورو لشڪر پيو به رکي وٺان، ته پوءِ خدمت ۾ اچي حاضر ٿيندس.“ ائين چئي ان کي سوکڙي سڙي ڏيئي روانو ڪيائين.

جڏهن ڪٺو ڪچهريءَ ۾ اچي حاضر ٿيو، تڏهن بادشاهه پڇيس ته ”ڇا ڏٺي؟“ عرض ڪيائين، ته ”جيئن اقبال، آءٌ پنهنجي اکين سان ڏسي آيو آهيان، ته هن بيشمار لشڪر گڏ ڪيو آهي ۽ سندس ڳالهائين ٻولھائين، هلت چلت ۽ سندس نوڪرن ڇاڪرن جي چوڻ مان ائين پروڙيو اٿم ته هو اڄ نه سڀان سائينجن مان سامهون ٿيندو.“

هيءَ ڳالهه ٻڌي بادشاهه کي اهڙي ڪاوڙ لڳي، جو اٿندي ئي وڃي سنجوهه کي ماري وڌائين. مگر موٽي جڏهن هن جي وفاداريءَ ۽ پلائيءَ جون ڳالهيون اچي ياد پيس، تڏهن ارمان کائي چيائين، ”الا هي ڇا ڪيم، هو منهنجو مٿ ڳهرو نوڪر نه هو! مون ڇو آبهرائي ڪري هن کي ماريو! چڱو ٿئي ها، جو سانهه ستيءَ سان دريافت ڪري، پوءِ جيئن مناسب سمجهه ۾ اچيم ها، تيئن ڪريان ها!“

دوتڪ چيو 'خاوند! هاڻي پڇتائڻ اڃا پوءِ آهي،
 ڇاڪاڻ ته هيءَ ڳالهه دنيا ۾ مشهور آهي، جو نڪي
 ڀڳو شيشو وري سڄو ٿئي ۽ نڪي مٺو پيرائي وري
 جڀي پوي. خدا نه ڪري ها، پر جيڪڏهن هو اوهاڻ
 سان سامهون ٿئي ها، ته مرندي گهڙيءَ آهو درد اوهاڻ کي
 نه وسري ها، تنهنڪري ويري ماريو ڀلو آهي. جي
 اوهاڻ جي هٿان بچي وڃي ها، ته ڪڏهن نه ڪڏهن
 وڃي وٺي ڇڏي ها.'

باب ٽيون

[جنگ جي بيان ۾]

پنڊت چيو ”مون ٻڌو آهي ته ڪنهن سمي خشڪيءَ ۽ پاڻيءَ تي رهندڙن جانورن جي وچ ۾ اچي جنگ - جنگاهه لڳي. پاڻيءَ وارن جانورن جو بادشاهه قاز هو ۽ خشڪيءَ وارن جو ڪاڏڪڻو. جيتوڻيڪ قاز جو لشڪر سرس هو، تڏهن به ڪاڏڪڻي پنهنجي مياڻ ۾ تجويز سان سوڀ حاصل ڪئي.“ شاهزادن پڇيو ته ”اهو داستان ڪيئن آهي؟ مهرباني ڪري ٻڌايو.“

۱۵- قاز، ٻگهه ۽ ڪاڏڪڻو

پنڊت چوڻ لڳو ته، ”هندستان ۾ ڪرنپور نالي هڪڙو شهر آهي. ان جي ويجهو هڪڙي وڏي ڍنڍ هوندي هئي، جنهن تي ڪيترا وڻ هئا ڪسيون ڦٽي نڪتيون هيون. ان ڍنڍ ۾ هڪڙو قاز پکي راج ڪندو هو ۽ سڀ پکي پکڻ مندنس حڪم هيٺ رهندا هئا.“ هڪڙي ڏينهن هو پنهنجي تخت تي خوشيءَ ۾ ويٺو هو ته ايتري ۾ هڪڙو ٻگهه اچي چائنٺ چمي ادب سان هٿ ٻڌي بيهي رهيو. بادشاهه چيس ”اڄ بلڪل گھڻن ڏينهن کان پوءِ ڏسڻ ۾ آيو آهين؟“ ٻگهه جواب ڏنو ته ”سائين، مان هت خير ڪو هوس، هيٺر سامهون هڪڙي اهڙي ملڪ مان هليو ٿو اچان، جنهن جي واکاڻ ڪري نٿو سگهان!“

بادشاهه پڇيس ته ”ڇا ڏسي موٽيو آهين؟“ عرض ڪيائين ته ”سائين ويٺي ويٺي هڪڙي ڏينهن اچي دل ۾ پور پيم، ته ڪو جهان جو سير ڪريان، تنهنڪري وطن ڇڏي ٻاهر نڪتس، ۽ گهمندي گهمندي وڃي دڪن نڪتس، اتي هڪڙو جبل ڏسڻ ۾ آيو، جنهن جي چوڌاري طرحين طرحين ميون جا وڻ ڏٺم، ۽ اتي جي رهاڪن کان معلوم ٿيس، ته ان هنڌ پڪين جو بادشاهه ڪالڪتو آهي.“

تڏهن دل ۾ ارادو ڪيم، ته وڃي بادشاهه سان ٿوري ملاقات ڪريان. اڃا انهيءَ ويچار ۾ بيٺو هوس ته ايتري ۾ ان بادشاهه جا ڏم-ٻارهن سپاهي اچي مون کي ويڙهي ويا، ۽ مون سان گهڻي گفتگو هلايائون. پر آها گفتگو اهڙي نه آهي جو ظاهر ڪريان.“

تڏهن قاز چيس ته ”ظاهر ڪرڻ ۾ ڇا آهي، تون بي ڊپوٽي ڳالهه ڪر.“ تڏهن ادب سان چوڻ لڳو ته ”اي خاوند! ايندڙي شرط هن جي سپاهين مون کان پڇيو ته ”تون ڪير آهين؟“ ۽ هتي ڪيئن آيو آهين؟“

مون چيو مان ته ”قاز بادشاهه جي خاص نوڪر مان هڪڙو آهيان، ۽ سير جي سانگي اچي هتي نڪتو آهيان، هاڻي هتان پنهنجي ملڪ ڏي هليو ويندس.“ وري مون پڇيو مان ته ”توهين ڪير آهيو؟“

چيائون ته، ”اسين ڪالڪتي بادشاهه جا نوڪر آهيون، جنهن جهڙو بادشاهه هن وقت ۾ ڪٿي به ڪونهي.“
تڏهن مون چيو ته ”ايتريءَ وڏائي ۽ هڪ ڪرڻ جو ڪهڙو ضرور پيو اٿو. ڏيئي تعاليٰ جي قدرت اڀار آهي، ڏاڍن مٿي ڏاڍا لڳا پيا آهن.“

تڏهن پڇيائون ته ”هاڻي سچ چؤ، اسان جو بادشاهه وڏو ڪي تنهنجو، ۽ ڪنهن جو ملڪ وڌيڪ وسندڙ آهي؟“
مون جواب ڏنو ته ”اي مورڪڙا ڪاڏي اسان جي بادشاهه جو منهن، ڪاڏي اوهان جي بادشاهه جو منهن! هڪڙو ڪرنيور شهر ئي اسان جو اهڙو آباد آهي، جو جهڙس ساري دنيا ۾ ڪو مس هوندو، ۽ اسان جي بادشاهه جو ٿاني اڄ تائين نڪو ٿيو آهي، نڪو ٿيندو، تنهنڪري صلاح ٿو ڏيانو، ته هي جهنگ ڇڏي هلي اسان جي بادشاهه جي حد ۾ رهو. لوهان جي بادشاهه لاءِ ايترو چئبو، ته جتي وڻ نه آهي اتي ڪاٺ ڀرو به درخت آهي. جيڪڏهن اسان جي ملڪ جي پکيڙ ۽ آبادي، ۽ بادشاهه جو عدل ۽ انصاف ڏسو، ته عقل ٿي هوند چرخ ٿي وڃيو ۽ پنهنجو بادشاهه ۽ ملڪ ٻئي هوند وسري وڃنو.“

هيءَ ڳالهه ٻڌندي ئي هنن کي اهڙي مٿيان لڳي، جو ساڙي ۾ ڀرجي مون کان وير وٺڻ لاءِ سنڀريا. ۽ آهي ڳالههون ڪري ايترو پشيمان ٿيس، جيترو هڪڙي ڀيري ڪي پکي هڪڙي باندر کي نصيحت ڪرڻ ڪري ٿيا هئا.“

قاز پڇيو ته ”اها ڳالهه ڪيئن آهي؟“

۱۶- ٻڌي ۽ هڪڙو باندر

ڳڻه چيو، ته ”ڪنهن جبل جي پاڙ ۾، هڪڙي واه جي ڪپ تي، هڪڙو وڏو وڻ هو، جنهن تي ڀاتين ڀائرين جا ٻڌي جدا جدا آڪيرا جوڙي رهندا هئا. هڪڙي ڏينهن چئن ئي پاسن کان اچي جهڙ ٿيو وڃ ڪنڻ لڳي، مينهن به چوي ته اڄ نه وسان ته ڪڏهن وسان! ڏينهن هئا سياري جا، تنهنڪري ٿڌ به اچي اهڙي پئي، جو ماڻهو پڻ ٿڌ ڪڻ لڳا.

ايتري ۾ هڪڙو باندر ڏسندو ۽ ٿڌ ڪندو، ان وڻ هيٺ اچي سهڙيو. هن جي هيءَ حالت ڏسي ٻڪرين کي ڪهل آئي، تن چيس ته ”اي باندر! ڏس ته سهي، اسين هيڏا ٻڌي ۾ پنهنجي بت کي جفا ڏيئي، ڪڪ پن چونڊي پنهنجا آڪيرا ٺاهي، مينهن جي مند ۾ فرحت سان پنهنجي ٻچر سان گڏ گذاريون ٿا، ۽ ڏٺي تعاليٰ توکي هيڏو وڏو جانور آڀايو آهي، ۽ هٿ پير ڏنا اٿس، ته به توکان ايترو ٻچي نٿو سگهي، جو مينهن جي ڦڙين ۽ ٿڌ جي ٺار کان پاڻ کي ڪري بچائين؟“

جڏهن باندر هيءَ ڳالهه ٻڌي، تڏهن وڻ جي آتاھينءَ ڏي نھاري چوڻ لڳو ”اي منهنجا خاوند! ڪٿي چور سڃا ڪٿي دور سڃا.“

نيٺ جڏهن مينهن وسي بند ٿيو، تڏهن ان وٺ تي چڙهي جيڪي آڪيرا پکين جا ڏٺائين، سي سڀ ٻئي سندن ٻچا ڪيرائي ڇڏيائين.

سو اي بادشاهه! بيوقوف کي صلاح ڏيڻ هٿ وٺي پاڻ لاءِ مصيبت وهائڻ آهي. مون هنن کي ڀلائيءَ لاءِ نصيحت ڏني، پر هنن سمجهيو ته جيڪس اسان جي بادشاهه جي ڳلا ٿو ڪري، ۽ ڀانيائون ٿي ته هن کي وٺي ماري وجهون. آءٌ ته پنهنجي نالي سان هوس، سوڪي عقل جي ڪيڏ ۽ ڪي اوهان جي اقبال سان بهي ويس، پر منهنجي وانون نڪري ويو ته ”اسان جو بادشاهه چوي ٿو، ته ڪاڪڙي کي ڪنهن بادشاهه ڪيو؟ تنهنڪري هنن کي اهڙي ڪاوڙ لڳي، جو مون کي چنبن ۽ ڇهنن سان چني رتورت ڪري رکيائون. پر مون به منجهائين ٻن-ڇئن کي پنهنجي جواني جي زور سان چڱي پوڄا ڏيئي ڇڏي.“

قاز چيو ته ”اي مورڪ! سياڻي کي سڳڻهن ڪم ۾ ذيرج ڪرڻ گهرجي: جيئن حياءُ آهي زال جو سينگار، تيئن ذيرج آهي مڙس جو. جيڪو آبهرو ٿي ڪو ڪم ڪري ٿو، سو اهڙو ٻچڙو بي مانو ٿئي ٿو جهڙو هو گڏهه ٿيو هو.“

۱۷- گڏهه، هرڻ ۽ هاري

قاز چيو مون ٻڌو آهي، ته ڪنهن ڪٿيءَ وٽ هڪڙو گڏهه هوندو هو. ان گڏهه جي ٻئيءَ تي هڪ چٽو

ٺيو هو، تنهن تي ڪانون ايترا لونگا پئي هليا، جو گڏھ ويچاري کي اڏڻو ڪري ڇڏيائون. ڪٽيءَ ڏٺو ته جيڪڏهن ٻيا به ٿي ڏينهن اهڙيءَ طرح هن جي پٺي آگاهڙي ڇڏي ته ڪانو هڪاري چني ويندس، تنهنڪري پنهنجي زال کي سڏي چيائين، ته ”ڪو ڪپڙي ٺڪر هڃي ته آئي ڏينس، ته هن جي چٽي تي ٻڌي ڇڏيان.“

هن چيس ته ”شينهن جي هڪڙي ڪل، جا گهڻن ڏينهن کان اجائي پئي آهي، سا جي چوڻ ته آئي ڏيان؟“

ڪٽيءَ خوش ٿي آها ڪل گهرائي، گڏھ جي پٺيءَ تي ٻڌي ڦٽي ڪئي. پر گڏھ، ڪل پوڻ شرط اهڙي ڏيڪاري ڏيڻ لڳو، جو ڄڻ ڪو شينهن آهي. ۽ جڏهن گهر کان نڪري ٻاهر وڃي پئي ۽ ۾ چرڻ ٿي بيٺو، تڏهن ماڻهو هن کي ڏسي، ڀاڄي پنهنجا گهر گهاٽ ڇڏي اٿي پڳا.

گڏھ ڏٺو ته بن مدعي بفضل خدا! پٺيءَ ۾ ٻهر ٺهي ٿي ڪانه، سو ٿورڙن ئي ڏينهن ۾ ڪاٺي پي چڙھ ڪري ڏاڍو تلهو متارو ٿيو. اوچتو ئي هڪڙي ڏينهن ڪنهن پٺيءَ ۾ هڪڙي هرڻ جي هن تي وڃي نگاهه پئي، سو به ڀلجي هن کي شينهن سمجهي ڀڄڻ لڳو. تڏهن گڏھن سڏ ڪري چيس ته ”اي هرڻ! ڊڄ ڪين، آءُ شينهن نه آهيان. منهنجو ارادو آهي ته توسان پارائي رکان؟“

هرڻ سڃاتو، ته اهو ڪالهائڻ ته گڏم جو، شينهن جو
نه آهي، سو ماڙي ڪري اتي بيهي رهيو. خير، ٻنهي جي
اچي پاڻ ۾ پريت لڳي، سا اهڙي لڳي، جورات ڏينهن
هڪ جاء تي گڏ گذاريندا هئا، ۽ واندڪائيءَ جي وقت
ڪنهن به طرح جي جهل ڀل کان سواءِ ماڻهن جي ٻنن ۾
ڇيڪ وڃي چرندا هئا، يا جتي وٺندو هون، اتي وڃي
گهمندا ڦرندا هئا.

ڪنهن ڏينهن چرندي چرندي هڪڙي ٻنيءَ ۾
وڃي نڪتا، جا ساڻي جهڄ ٿي بيٺي هئي. هاري جو
ان جي سنڀال لاءِ اتي ويٺو هو، سو گڏم کي شينهن ڄاڻي
ڊڄي ڀڳو، ۽ وڃي ڪنهن ڪنڊ ۾ لڪو. ۽ هي ٻئي
يار دلچاء ڪري بيهي ان ٻنيءَ ۾ چرڻ لڳا.

اوچتو گڏم کان خوشيءَ منجهان هينگ نڪري
ويئي. هرڻ هن جو آواز ٻڌي چرڻ آمالڪ ڇڏي، ڪن
ڏيئي بيهي رهيو. گڏم پڇيس ته ”اي يار! چرين
ڇو نٿو؟“

هرڻ چيو ته ”ڪهڙو حال ٿو پڇين؟ تون پنهنجي
ڪم ۾ ڌيان ڏي.“

گڏم ڊوهي وجهي چيس ته ”پاڻي سچ ڇو، مون کان
ڪهڙي خطا ٿي آهي، جنهنڪري تون اوچتو ماڻ ۾
هڻجي ويو آهين؟“

هرڻ ورندي ڏني ته ”اي يار! تنهنجي مٺي سر مون
کي اهڙيءَ مورچا ۾ وجهي ڇڏيو آهي، جو ٻيو ڪي

”ڪين ٿو آجهيم، ڇاڪاڻ تي هن مهل اهڙي مني سر سان ڳايو، جو منهنجو من اداس ڪري ڇڏيو!“
 گذر چيو ته ”مون کي هن وقت تائين پتيءَ سڌ ڪانه هئي، ته تون ڪو راڳ جو اهڙو خفتي آهين، ته جيڪو توکي ڪيتريون ئو مريون ۽ ڌرپڌ ٻڌايان ها. خير، هاڻي گذريءَ کي ياد ڪين ڪبو. پر اڳتي ڏسج، ته آءُ توکي ڪيتراڻي راڳ ٻڌائيندو ٿو رهان. ۽ ٻيو ٻڌين ٿو اِي يار! آءُ گهڻو دنيا ۾ ٻئي ڦرسان ٻي هن علم جو پارڪو ڪئي ڪونه ٿي گذير، جنهن کي اهو پنهنجو هنر ڏيکارين ها.“

هرڻ ڊوهي وجهي پڇيس ته ”بيچ چؤ تنهنجو استاد ڪير آهي؟“
 تڏهن چيائين ته ”گهڻا ڏينهن ٿيندا، جو هڪڙيءَ نديءَ جي ٽڙ تي اڪثر ويندو هوس، اتي ڪيترا ڏيڏر اڳ جي چيڙڇاڙ ڪندا هئا، تن کان مس مس اهو سر سڪيو آهيان.“

هيءَ ڳالهه ٻڌي هرڻ کان ٽهڪ نڪري ويو ۽ چيائين ته ”چون يار! ههڙو قابل ٿيو ئي تڏهن آهين، جڏهن اهڙن ڏاهن جي صحبت ڪئي اٿئي. هاڻي ڀڳوان ڪندو، ته هلي هڪ منو ٿي تنهنجو راڳ ٻڌندس.“

گذر چيس ”جيڪڏهن تون ڌيان ڏيئي ٻڌين ته آءُ چڱا چڱا ڌرپڌ ٻڌائيندو سانءُ. تنهن وچ ۾ جيڪڏهن چيئن ته ڪي هوريان آلاپيان؟“

هرڻ جواب ڏنس ”متان ڪي ڪچيو اٿئي! هن وقت جيڪڏهن ڳائيندين، ته پنهنجي آگهڙ ڪندين.“

هن چيو ته ”ڏاکڙو ڪندس آءٌ، تون رڳو ٻڌندين، تنهن ۾ توکي ڪهڙي ئي تڪليف ٿئي؟“

هرڻ وري به چيس ته ”اي يارا هن وقت ڪي به ڪندين ته تنهنجي لاءِ ڀلو نه آهي.“

پر بيوقوف گڏھ کي ايتري سمجهه ڪٿان آئي، جو اهڙا اشارا سمجهي. تنهن ڀانيو، ته هاڻي جيڪڏهن آءٌ نه ڳائيندس ته هرڻ ڀائيندو، جيڪس هن کي ڳائڻ اچي ئي ڪونه ٿو، تنهنڪري وات ڀري هيٺڪڙ شروع ڪيائين. هن جو هيٺڪڙ ۽ هرڻ جو امالڪ منهن گهٽجائي اٿي پڄڻ. ٻئيءَ جو راکو، جو اتي ڪنڊ ۾ لڪو ويٺو هو، تنهن جا هيءَ هيٺڪڙ سو ڏاڍو خوش ٿي ٻاهر نڪتو، ڇڻ ته ڪيپ ڪٿي اٿس ۽ ڪشدي ئي هڪڙي لٽ، پٺيان ڊوڙي پنج-چار اهڙيون ڪشي هنيائينس، جو هن جو مٿو به اڌ ٿي پيو.

سو، اي ڳڻهه! مون توکي فقط ايتري لاءِ هيءَ ڳالهه ٻڌائي، ته انسان کي گهرجي، جو سڀڪنهن وقت پنهنجي زبان پنهنجي وس ۾ رکي. هاڻي سچ چؤ ته تنهنجي ۽ ڪاٺڪڙي جي نوڪرن جي وچ ۾ وڌيڪ ڪهڙيون ڳالهيون هليون؟“

ڳڻهه، سرخ ڪيو ته ”جيئنڊا قبل، جيتريون مون اوهاڻ جي ٻڌڪي ۽ سورهيائيءَ ۽ سخاوت جون ڳالهيون ٻڌي ڪيون، اوتريون ئي ڦيري هنن اوهاڻ جي ٻڌي ۽ بي همٿيءَ ۽ ڪنجوسائيءَ بابت ٻڌي ڪيون. ۽

هيئن به چيائون، ته ڪاڪڙي کان سواءِ ٻيو ڪوبه روئي زمين تي بادشاهه ڪونهي.

تڏهن قاز چوڻ لڳو ته ”اهي احمق به من گڏهه ۽ سوئر وانگيان آهن، جي سدائين پنهنجي هٿ ۽ وڏائي کان سڀڪنهن کي گهٽ پيا سمجهن، پر جڏهن ڪو مست هاڻي سامهون اچي وڃين، تڏهن آها ڪلائي گم!“

پگهه عرض ڪيو ته ”قبلا، هن غلام به هنن کي هي جواب ڏنو، ته سڄيءَ زمين تي ڪير آهي، جو اسان جي بادشاهه سان ڪلهو هڻي.“

تڏهن چيائون ته ”تون جو بي ڊپو ٿي، شوخيءَ مان ڳالهائون ڪرين ٿو، سو آهي توکي نه ڳڻنديون، جيئن ته چيو اٿن ته ”وت ٿورو چڙ گهڻي، مار ڪاٺ جي نشاني.“ جيڪڏهن ڪنهن تهنهجي لاءِ ڀلو نه آهي.“

مون چيو مان ته ”آءٌ ٻار ڪين آهيان، جو اوهان جي دڙڪي ڀر ڊڄي پوندس.“

پوءِ پڇيائون ته ”ڀلا سچ چؤ، تون اسان جي ملڪ ۾ ڪيئن آيو آهين؟“

تڏهن مون چيو ته ”هن لاءِ جو توهان جو شهر ڏسي وڃي پنهنجي بادشاهه سان خبر ڪرڻ، ۽ اوهان جي ملڪ تي چاڙهي آئيانس.“

اهي ڳالهيون ٻڌي ادڙي ڪاٺي لڳين، جو پاڻ ۾ مڙي مون کي مار ڏيئي، جهلي پنهنجي بادشاهه وٽ وٺي ويا.

بادشاهه پڇين ته ”هن غريب کي ڇو جهلي آندو اٿو؟“

ڇيائونس ته ”هيءُ ڏاڍو ڪپتو، بچڙو ۽ لولائو آهي.“

تنهن تي بادشاهه وري پڇين ته ”هي ڪهڙي ولايت جو آهي؟ ۽ هتي ڇو آيو آهي؟“

تڏهن جواب ڏنائون ته ”فاز جي ملڪ جو رهاڪو آهي، ۽ ان هن کي هن شهر جي ترپاءَ لهن لاءِ موڪليو آهي، ۽ ان جو ارادو هن جي ڳالهائڻ مان هيءُ سمجهجي ٿو ته هو اوهان جو ملڪ هٿ ڪرڻ ٿو گهري.“

ڪاٺڪي چيو ته ”هن لڄ بي ايمان کان پڇو ته تنهنجي بادشاهه جو اهڙو ارادو ڪيو آهي ۽ ٿو ڪي هتي موڪليو اٿس، سو ڇو؟“

تڏهن ٻانهي عرض ڪيو، ته ”اسان جي بادشاهه جي گهڻن ڏينهن کان اها اڃا آهي، ته توهان تي چڙهي ڪري ۽ پر پنڌن پيچرن جو ان سونهون هٿن ڪري هن وقت تائين پئي ترسيو آهي. هاڻي مون کي مڪو اٿس، ته اهڙي جاءِ ڪا ڏسي وائسي اڄ، جتي لشڪر اچي ڇانوڻي وجهي. ۽ آڻ هن جي نوڪرن مان هڪڙو

ادن ئي نوڪر آهيان. اوهان به هي ڳالهه ٻڌي هوندي ته جيڪڏهن ڪا ٻڪري اسان جي بادشاهه جي سرن اچي پوي، ته ڪنهن کي به مجال نه آهي، جو ڏانهس اک کڻي نھاري.

ايتري ۾ ڪائڪٽي جي وڏي وزير ڪجهه پڪي، ڪرڪس نالي، اچي مون کان پڇيو ته ”تنهنجي بادشاهه جو وزير ڪير آهي؟“ مون چيو ته ”جيئو.“

تڏهن ڪرڪس چيو، ته ”البت اهڙي بادشاهه کي اهڙو ئي وزير ٿو ٺهي، جو ساڳئي وطن جو هجي ۽ ڏاهن پڻ چيو آهي، ته جيڪڏهن ڪنهن بادشاهه کي پنهنجو وزير رکڻو هجي، ته چونڊ ڪري خاندان ۽ علم وارو، بي طمع، هم وطني، همت ڀريو ۽ خدا ترس ٻولي رکي.“ ايتري ۾، هڪڙو طوطو، جو ان مجلس ۾ ويٺو هو، تنهن پنهنجي بادشاهه ڪائڪٽي جي اکيان آڻي عرض ڪيو، ته ”قار جو ملڪ اصل هن بادشاهه سان لاڳو هو، پر ٿورن ڏينهن کان قار باغي ٿي فساد ڪري، اهو ملڪ پنهنجي هٿ ڪيو آهي.“ هاڻي جيڪڏهن ڪوڪڪ چاڙهي، ان ملڪ تي موڪلبو، ته آهو اوهان جي اقبال سان مستئي سوڀارو ٿيندو.“

اها ڳالهه ٻڌندي ئي مون کان ڪل نڪري ويئي، ۽ چير ته ”جيڪڏهن رڳو هن طوطي جي چوڻ تي هو ملڪ توهان جو ٿي پيو، ته اسين به چئون ٿا ته هيءُ ملڪ اسان جو آهي.“

تنهن تي طوطي چيم ته ”اي ڳڻه! چو ٿو بنان سوارت
ڪوڙ ڳالهائين؟ تون نه ٿو ڄاڻين، ته ڪوڙ ايمان جي
ڪتر آهي؟ ۽ جنهن کي ڪوڙ ڳالهائڻ جي علت هوندي
تنهنجي ڳالهه تي ڪوبه پت نه ڪندو، ۽ نڪي ان جي
ڪمن کي سچو ڄاڻندو.“

مون چيو ته ”منهنجو سچ يا ڪوڙ توکي تڏهن
معلوم ٿيندو، جڏهن منهنجي ۽ تنهنجي بادشاهه جي
وچ ۾ لڙائي لڳندي. دلچاءُ ڪر، ترت ئي توهان جي
پسورائي ظاهر ٿيندي، پوءِ اڃا ڪارا پڌرا ٿي پوندا.“
هيءَ ڳالهه ٻڌي ڪاڪڻي مرڪي چيو، ته ”تون
وڃي پنهنجي بادشاهه کي چٽاءِ، ته هاڻي لڙائيءَ
لاءِ ترت تياري ڪري.“

تڏهن مون چيو ته ”حضور، منهنجي ڳالهه تي
بادشاهه ويسام نه ڪندو، جيڪڏهن سائين جن کي
لڙائيءَ لاءِ سچ پچ سمرڻي ۽ ارادو آهي، ته پنهنجي
ڪنهن ايلچيءَ جي هٿان اهو نياپو ڏياري موڪليو.“
ڪاڪڻي طوطي ڏي نهاري پڇيو ته ”هيءُ ڇا ٿو ٻڪي؟“
طوطي عرض ڪيو ته ”خاوند، هي جيڪي چوي ٿو سو
سچ آهي، اوهان جو ڌيان ڪنهن ٻئي پاسي ٿو وڃي.“
تڏهن ڪاڪڻي حڪم ڏنو، ڀلا پڇا ڪريو ته
”پنهنجي ڪچهريءَ مان ڪير وڪالت جو لائق آهي؟“
ڪرڪس وزير چيو ته ”اي جهان پناه! ڪنهن اهڙي
شخص کي موڪلجي، جنهن ۾ علم، رساڪاري، گنڀيرائي،
بي طمعي، لياقت، ايمانداري، دليري، خيالي ۽ دانائي،

هي سڀ فضيلتون هجن. ۽ جڏهن بادشاهه جي روبرو
ٿئي، تڏهن چڻي چڻي جواب سوال ڪري.

ڪانگي چيو ته ”انهي ڪم لاءِ توکان سواءِ ٻئي
ڪنهن ۾ منهنجي دل نٿي هجي. چڱو هٿن آهي، جو
تون وڃي جواب سوال ڪري اچ.“

ڪرگس چيو ته ”غريب نوازا ٻانهي اڳيئي عرض
ڪيو آهي ته ايلچي انهي شخص کي ڪجي، جو پهلو
عادل، چتر ۽ گفتگو ۾ پورو ۽ سڀڪنهن ٻوليءَ ۾ چالاڪ
هجي، ۽ اجايو نه ڳالهائي، ۽ نه اهڙي ڳالهه ڪري،
جنهن مان سندس بادشاهه جي پوري پڌري ٿئي،
۽ ٿئيءَ جي ڪم ۾ پنهنجي ساهه جو به سانگو نه ڪري.
اهي سڀ ڳڻ هن طوطي ۾ آهن، ۽ هن ڪم جو
لائق به آهي، تنهنڪري طوطي کي موڪل گهرجي.“
هيءَ ڳالهه مجلس جي سڀني صاحبن کي وئي، ۽
چيائون ته ”سچ، طوطي کان سواءِ ٻيو ڪوبه اهڙو
نه آهي جنهن ۾ اهي سڀ خاصيتون هجن.“

تڏهن ڪانگي طوطي کي چيو ته ”تون هن ڳڻ
مان گڏجي قاز وٽ وڃ، ۽ چئيس ته تون جو هيترو
دماغ ٿورڪين، ۽ پاڻ کي بادشاهن جي قطار ۾ ٿو
سمجهين، سو منهنجو به ڊپ توکي ڪونهي ڇا؟ ۽
پاڻ کي پيلي، مون سان برسيرين لڳو آهين. جيڪڏهن
پنهنجو ڀلو چاهين، ته هڪدم خدمت ۾ اچي حاضر

ٿي معافي گهر، يا ڏن ڏياري موڪل، جي نه، ته ناحق هائين گهوڙن جي هيٺان لتاڙجي ويندين، ۽ پنهنجو ملڪ به ويران ڪرائيندين.“

طوطي عرض ڪيو ته ”مون کي اهو سرڪار جو حڪم اٿين تي آهي، پر اهڙي نالائق سنگتيءَ سان گڏجي وڃڻ بلڪل نامناسب آهي ۽ جيئن هڪڙي هنس پڪيءَ کانءَ جي سنگت ۾ پنهنجي جان ڏني هئي، تيئن شايد مون کي به ڏيئي پوندي.“

تڏهن ڪانڪني پڇيو ته ”آها ڳالهه، ڪيئن آهي؟“

۱۸- هنس، کانءَ ۽ واڏهڙو

طوطي چيو ته ”اوجين شهر جي واٽ تي، جهنگلي انجير جو هڪڙو وڏو وڻ نڌيءَ جي ڪپ تي بيٺو هو، تنهنجي ٺارين تي هنس ۽ کانءَ ٻئي ويٺا هئا. اوچتو هڪڙو مسافر تير ڪمان ساڻ ڪٿي سڄ جي تاڙي کان ڪڙائجي، آنهيءَ وڻ جي هيٺان ٽڪ پيڇڻ لاءِ اچي ويٺو. ۽ هجي اچڻ ڪري ان وڻ جي نڌيءَ چانو ۾ ننڊ ڪئي ويس.“

جڏهن سڄ مٿي چڙهيو، ۽ آس جا ٿڙڪا پنن مان نڪري، هن جي منهن تي پوڻ لڳا، تڏهن هنس ڪهل آئي کانءَ کي چيو ته ”هن واڏهڙوءَ جي منهن تي آس ٿي پوي، تون پنهنجا پر نه پڪيڙي هن ٺاري تي وڃي وهين، جتان آس هن تي پوي ٿي، ته هو ويچارو ٽڪل ماندو ٿيل ڀلي ٿورو آرام ڪري وٺي.“

ڪانءَ چيو ته ”جيتوڻي اهو ڪم ثواب جو آهي، ته مون کي گنتي ڪانه پئجي آهي، جو ايترو ڏاڪڙو ۽ ڪشالو پاڻ تي ڪٿان، اهو ثواب تون ئي وڃي کٽ.“
 وسوڙل هنس هن جو مڪر نه سمجهي، پاڻ اڏامي
 آن ٿاريءَ تي مسافر جي مٿان چانو ڪري وڃي ويندو.
 هو مسافر وات پٽيو سمهيو پيو هو، ۽ هيءُ ٺڳ ۽
 لڄ ڪانه هن جي وات ۾ وٺ لاهي، اڏامي ٻيءَ ٿاريءَ
 تي وڃي ويندو. ڪوسي وٺ، جا هن والهروءَ جي
 وات ۾ پئي، سو سڃاڻي ٿي پيو، ۽ هنس کي پنهنجي
 مٿان ويندو ڏسي، ڪاوڙجي چوڻ لڳو، ته هيءُ ڪم
 انهي نامراد جو آهي. ۽ سيگهه مان زه ڪمان تي
 چاڙهي، اهڙو تير ڪشيائين، جو چاٽيءَ مان پار
 لنگهي ويس.

سو اي خاوند! ڪهڙي جي سنگت شل ڏئي ڪنهن
 کي نصيب نه ڪري. سڃاڻن چيو آهي، ته سنگ ٿاري
 ڪسنگ ٻوڙي،“

ڪاٺڪڻي چيو ته ”اي طوطا! منهنجي مرضي نه
 آهي، ته تون هن ڳڻهه سان گڏ گذاريندو ره، جو
 تنهنجو به حال هن هنس ۽ ڪانءَ جهڙو ٿئي. توکي
 ايترا ڏينهن هن جي صحبت ۾ رهڻا ڪين پوندا.“
 تڏهن چيائين ته ”سائين جن ٿورن ڏينهن واسطي
 فرمائين ٿا، پر صوفي ويچارو رکي هڪڙي رات جي
 صحبت کان بيمانو ۽ بچڙو ٿي پيو هو.“
 ڪاٺڪڻي چيس ته ”اها ڳالهه ڪيئن آهي؟“

۱۹- صوفي، ڪمينو ۽ ڏوڏياڻي

طوطي چيو ته ”ٻڌوائڻ، ته هڪڙو ڪميٽو ماڻهو ڪنهن واٽ تان هليو ٿي ويو. اوچتو رستي تي هڪڙي صوفيءَ سان اچي گڏيو. صوفيءَ پڇيس، ته ”اي يار! تون ڪاڏي ٿو وڃين؟“ چيائينس ته ”آءٌ پهريائين گجرات ڏي ويندس، اتان ٿي، پوءِ اوچين ڏي ويندس.“ صوفيءَ چيس ته ”جيڪڏهن چوين، ته آءٌ به توهان گڏجي هلاڻ، مون کي پڻ اوڏانهين هلڻو آهي.“ هن چيو ته ”منهنجي اکين تي به هڪو آهين، ۽ ڏٺي ڪندو، ته توکي منزل تي صحيح سلامت نيشي پهچائيندس.“

صوفي ٿورو سمر واٽ لاءِ ڪٺي، ان سان گڏجي آڻي هليو. جڏهن رات پيئي، تڏهن اوڻي ڪنهن ڪوٺ ۾ وڃي هڪڙي واڻي جي هٿ تي لٽا ايتري ۾ هڪڙي ڏوڏياڻي به ڇاڏي ڏت جي ڪٺي اچي آئي نڪتي، ۽ هنن ٻنهي کي چوڻ لڳي ته ”منهنجو گهر پري آهي، جيڪڏهن توهين موڪل ڏيو، ته آءٌ به اڄوڪي رات جا چار پهر هتي ڪاٽيان.“

تنهن تي هنن چيو ته ”پلي ٿڪ، اسان جون اکيون ٿڌيون، جاءِ گهڻي پيئي آهي. پنهنجي ڇاڏي اسان وٽ رکي، تون هتي سمهي پئو، ڇاڪاڻ ته هتي ڪتا گهڻا آهن، متان تنهنجو ڏت چٽي وڃي.“

ڏوڏيائي ڇاڏي هنن کي سونهي، پاڻ پري وڃي سمهي پيئي. ڪمپيو آڏيءَ جو آئي ڇاڏي وارو ڏڏ سڀ پيي ڇٽ ڪري، باقي آگهي ٻگهي صوفيءَ جي هٿن ۽ چنن کي مٽڪي پاڻ ماڙي ڪري سمهي پيو. صبح جو هي ٿئي اٿيا. ڏوڏيائي ڏٺو ته مارا ڇاڏيءَ ۾ ڏڏ لهي ٿي ڪونه. تڏهن لڳي پنهنجو مٿو پٽڻ ۽ ٻنهي جو منهن ڏسڻ. جان چٽائي ڏسي، ته صوفيءَ جا هٿ ۽ چپ ڏڏ سان لڳيا پيا آهن. تڏهن نڪا ڪيائين هم نڪا ڪيائين ته، آڻندي ٿي صوفيءَ کي ڏاڙهيءَ کان جهلي لوڏيائين، ۽ هل مڇائي چوڻ لڳي، ته ”توئي منهنجو ڏڏ ڪاڌو آهي.“ ۽ ڇاڏي پڇي، ان جي گيرڻ هن جي گچيءَ ۾ وجهي، آئي بزار ۾ ڪڙو ڪيائينس.

سواي بادشاهه! جيڪڏهن آءٌ به ٻگهه سان گڏجي ويندس، ته منهنجو به اهڙو ئي حال ٿيندو.“

تڏهن مون چيو ته ”طوطا! چو ٿو ايترا نقل نظير هلين ۽ عذر ڪرين. ڊپ لاهي آئي مون سان هل، ۽ ڀائيهي ڏسندين، ته آءٌ ڪيئن ٿو تنهنجي ٿل ٽڪور ڪندو هلان. تو اڃا تائين مون کي سڃاتو ڪين آهي.“ طوطي چيو، ته ”تنهنجي ڀل ماڻهپائي هن مان ئي معلوم ٿي ٿئي، جو تون هٿ وٺيو ٿو بادشاهن جي وچ ۾ جهيڙو لارائين. آءٌ اهڙو بيوقوف نه آهيان، جو تنهنجي مٿين ڳالهين تي لڳي، جيڏي وٺي هليهم، تيڏي هليو هلان.“

تڏهين مون چيو، ته ”مون تي ڏٺيءَ وڏي ٻاجه
ڪئي آهي، جو مون کان اڃا تائين ڪو بچڙو ڪم
نه ٿيو آهي، ۽ اڳتي به پيئي لڄ مٿس.“

طوطي چيو ته ”تون ڏهاڙي ايترا ناحق خون ٿو
ڪرين، جي ڳاڻيئي کان ٻاهر آهن، پوءِ به پيو چوين
ته، مون جهڙو پرهيزگار ڪو ڪونهي.“

تڏهين مون چيس ته ”تو ڪين ڏلو آهي ڇا، جو
جڏهن پاڻيءَ ۾ پير رکڻ ٿو، تڏهين ڪيئن نه ڪنهي
هوريان هوريان هلاڻ ٿو، ته مٿان ڪو جيءَ جنت
منهنجي پير هيٺان ڇڄي پوي.“

طوطي چيو ته ”اي مڪريل! تنهنجو هوريان هلاڻ به
ٺڳيءَ کان سواءِ نه آهي. پاڻيءَ ۾ هري هري ايتري
لاءِ هلين ٿو، ته ڪنهن کي زور نه اچي. پر ڏک ڏک
ڪند يون مڇيون مٽسڻي ڪڙڪائي وڃين.“

جڏهن ڪاڪڙي ڏٺو ته هي ٻئي ڇٽا رد ڪڍڻ
۾ هڪٻئي سان مٿو مٽ پيا پون، تڏهين پنهنجي خان-
سامان کي حڪم ڏنائين ته ”ڳڻه واسطي سگهو سڙو ٻا
آڻ.“ خان سامان سڙو ٻا آڻي حاضر ڪئي، سا بادشاهه
مون کي پهراڻي، ۽ گهڻي خاطرداري ڪري موڪل
ڏنائين، ۽ چيائين ته ”نون اڳيئي وڃ، ته آءٌ طوطي
کي به تنهنجي پٺيان قاز وٽ موڪليان ٿو.“ ”ننهن
تي آءٌ آڏان آڻي هيڏي روانو ٿيس، ۽ هاڻي اچي
حضور ۾ حاضر ٿيو آهيان.“

وري آئي بيهي ادب سان چوڻ لڳو ته ”سائين،
 اوهين چو هاڻي ويسلا ويذا آهيو، آئي لڙائيءَ لاءِ
 سانهاو ڪريو. ڪانڪٽي کي فوج سوڌو لڙائي
 لاءِ آيو سڄهو.“

هيءَ ڳالهه ٻڌي قاز ۽ سندس وزير چيهي پنهني ڪلي
 ڏٺو، ۽ ڳڻهه کي رمز سان چوڻ لڳا ته ايتري وڏي ۽
 ڊگهي سفر تان واه جا سوڪڙي آندي آئيئي.“

ڳڻهه چيو ته ”جهان پناه، اوهين مڃيو نٿا، پر
 جيڪي ڳالهون خير خواهيءَ جون هيون، سي سڀ
 خدمت ۾ عرض ڪيم، اڳتي ته مالڪ آهيو.“

تڏهين بادشاهه ڳڻهه کي چيو ته ”جيڪي تنهن جا
 پائڻ هجن، تن سڀني کي گڏ ڪري اسان وٽ وٺي آڻ،
 ته انهن کي نوڪر رکون.“

هي ڳالهه ٻڌي ڳڻهه ڏاڍو خوش ٿيو، ۽ قاز کان
 موڪل وٺي، گهر اچي پنهنجن سڀني پائڻن ۽ لڳ وارين
 کي گڏ ڪرڻ لڳو. تڏهين چيهي بادشاهه وٽ وڃي
 عرض ڪيو ته ”ڏٺي! ههڙي ڪوٺي شخص کي سرڪار
 جي نوڪري ۾ وٺڻ واجب نه آهي.“

قاز چيهي کي جواب ڪونه ڏنو، پر چيائين ته
 ”اهڙي ڳالهه، جا اسان اڳي پنهنجن وڏن کان به ڪڏهين
 ڪين ٻڌي هئي، سا اڄ هن جي واتان ٻڌي اٿئون
 شايد اها ڳالهه سچي هوندي. هاڻي تون ويچار ڪري

ڪا اهڙي تجويز ڪر، جنهن ڪري دشمن غالب ٿي نه سگهي.

جيڪي چيو ته ”خاوند، انهي صلاح ڪرڻ لاءِ مخفي ڪچهري ڪڍڻ گهرجي، ڇاڪاڻ ته جيڪڏهن ڏاهن جي مجلس ۾ ويهي ڪا صلاح ڪبي آهي، پوءِ توڻي ٻين جي ڪن تي انهي جو پراڻ نه به ڪري پوي، ته به هو چئن جي چرڻ، ۽ هٿن جي اشارن، ۽ ڪنڌ جي ڌوڻ کان ئي صاف معلوم ڪري وٺندا آهن. تنهن ڪري اهڙي هنڌ وهڻ گهرجي، جو ڪنهن کي لڪ ٿي نه پوي، جيئن ته چيو اٿن، ته ڀتين کي به ڪن آهن.“

نيٺ بادشاهه ۽ وزير ٻئي خلوت ۾ ويٺا، اتي چيهو چوڻ لڳو ته ”منهنجي خيال ۾ اچي ٿو ته، ٻگهه کي سلوڪ ڪرائڻ لاءِ موڪلجي، جنگ ڪرڻ چڱي نه آهي، ڇاڪاڻ ته آءٌ به ٻاري آهي، الا جي سوپ ڪنهن جي ٿئي.“

قاز کي وزير جي هيءَ صلاح نه وئي، تڏهن جيڪي وري عرض ڪيو ته ”اول ٻن چئن عاقلن کي ڪاٺڪي جي ملڪ ۾ جاسوسيءَ لاءِ روانو ڪجي، ته ان جي لشڪر جو ڳاڙهو ۽ ڏينھون ڏينھن جو احوال جانچي ڳجهه ڳوهه ۾ پهچائين، ڇاڪاڻ ته بادشاهه کي گهرجي، ته جڏهن ڪو خوف ڏسي، تڏهن ويسلائي ڇڏي، اڳيئي ستت ان جو تدارڪ ڪري. جاسوسن جي آل اولاد کي

نظر بند رکي، مٿان دشمن مان آو ملي، پنهنجن ٻچن کي لڪ چوريءَ وٺي وڃن ۽ پوءِ سرڪار کان ڦري پون.“
تڏهن قاز پڇيس ته ”تنهنجي سمجهه ۾ جاسوسيءَ جا لائق ڪير آهن؟“

تنهن تي چيائين ته بيلڪ، پهريائين ان کان قسم تي اقرار وٺڻ گهرجي، ته جنهن ڳالهه لاءِ توکي موڪلجي ٿو، سا تون ڪنهن کي به نه چوندين، جيڪڏهن اها ڳالهه ڪنهن ٻڌي آهي، ته سخت سزا جو لاڳو ٿيندين. ڇاڪاڻ ته راز کولڻ مان وڏيون خرابيون پيدا ٿين ٿيون: سڄي ملڪ ۾ ڦڙڦوٽ پئجي ويندي، ۽ دل جي مراد ته ڇڏيو، پر اصلوڪي ڳالهه به هٿ ڪين ايندي.“

تنهن تي قاز بڪدم بيلڪ کي سڏائي، جيئن چيهي چيو هوس، تنهن پٿاندر ان کان قسم تي اقرار وٺي ۽ ان کي سروپاءِ ڍڪائي جاسوسيءَ لاءِ روانو ڪيو، ۽ زباني چيائينس ته ”آءُ ڏسان، ته تون ڪهڙي سرڪار جي خيرخواهي ڪري ٿو اچين.“

ٻن-چئن ڏينهن کان پوءِ ڪهنڪ ڪوٺوال بادشاهه وٽ اچي حاضر ٿيو ته ”خاوند، ڪاڪٽو، جو خشڪيءَ جو بادشاهه آهي، تنهن وٽان هڪڙو طوطو ايلچي هتي آيو آهي، جو پنهنجن ٻن-چئن سنگتين سوتو دروازي تي حاضر آهي، جيڪڏهن حڪم ڏيو ته روبرو اچن.“

اها ڳالهه ٻڌي قاز چيهي ڏي نهاريو. چيهي عرض ڪيو ته ”بلفعل حڪم ڪريو، ته جتي پاڻي ڪارو ۽ هوا ٿوري هجي، تنهنجي هنن جي ٽڪن لاءِ جاءِ ٺهرائجي، جو آتي ٿورا ڏينهن رهي معلوم ڪن، ته هن هنڌ جي آب و هوا ناموافق آهي. ۽ ائين به سمجهن، ته هتي جيترو وڌيڪ رهيو، تيترو وڌيڪ ڊڪي ٿبو. پوءِ پاڻهي پنهنجي بادشاهه ڏي چواڻي موڪليندا، ته هن شهر جو پاڻي ۽ هوا پاڻ نه پوندي، ۽ جيڪو هتي اچي، سو سرسهيائي اچي. نيٺ انهي ڊپ کان يقين آهي، ته ڪاٺڪڻو هن پاسي اچڻ جو ارادو لاهي ڇڏيندو، ۽ طوطو پڻ وائڙو ٿي پاڻ مرادو موٽي وڃڻ لاءِ موڪل گهرندو.“

هيءَ صلاح ٻڌي، قاز هنن جي رهڻ لاءِ هڪڙي جاءِ رهي، جتي جو جيڪڏهن ڪو پاڻيءَ چڪو پئي يا هوا ڪن ڪاٺي، ته سگهو به اگهو ٿي پوي. موٽي قاز چيهي کي چيو ته ”تو جو اڳي ظاهر ڪيو هو، ته سلوڪ چڱو آهي، ۽ ويڙهه چڱي نه آهي، ڇو جو هن ۾ هڪڙي چنٽا آهي، ۽ هن ۾ هزار چنٽائون آهن، پوءِ به الاجي نتيجو سندس ڪهڙو نڪري. سا سڄي ڳالهه غلط آهي، ڇا لاءِ ته فوج ۽ خزانو جن سان ڪم، سي پئي مون وٽ مٿو آهن، ڏٺيءَ جي فضل سان مون کي اميد آهي، ته منهنجي سوچ ٿيندي. تنهنڪري صلح جي ڳالهه مورئون ڇڏي ڏي، ۽ ويڙو ڏئيءَ کي سوال ڪر، ته منهنجي فتح ٿي.“

جيئهي چيو ته ”خاوند! هروڀرو ائين نه آهي، ته
 گهڻيءَ فوج ۽ گهڻي خزاني سان سوڀ ٿي ٿئي.“
 جيڪڏهن ڪنهن اهڙي ڳالهه حضور جي ڏيان تي
 وڌي آهي، ته ان نسوري غلط سمجهي آهي. ڇو ته
 اوهان جي لشڪر ڪڏهن لڙائي جو منهن، يا جنگ
 جو ميدان نه ڏٺو آهي، تنهنڪري حال جنگ جو نالو
 ٻڌيو پيا لڙندا هوندا. پر جڏهن ويريءَ جي فوج کي
 سامهون ٿيندا، تڏهن پاڻهي ڏسندو، ته سندن پير
 ڪيئن ٿا ٽڙڪن، مون کي يقين آهي ته دشمن جو
 لشڪر ڏسي پورو بيهندا به ڪين، ڇاڪاڻ ته هنن
 اڄ تائين ڪابه جنگ ڪئي نه آهي، رڳو سدائين
 نڪمڻو رهي، ٿڌيءَ ڇانو ۾ آرام وٺي ڏنو اٿن.

تنهن ۾ آءٌ توهان کي منع ٿو ڪريان، ته لڙائيءَ
 جو خيال پٽيءَ نه ڪجو. تنهن کان سواءِ گهڻا ته وري
 اهڙا ڊڄڻا آهن، جو گهرن ۾ جهڙا شينهن، ۽ ٻاهر
 جهڙيون ٻليون، ۽ جي جنگ جي ميدان جو ڏس پوين،
 ته هوند ڏم ڪوڙ ڏور پيا پڄن. تنهن هوندي به،
 جيڪڏهن هروڀرو اوهان جو لڙائيءَ ڪرڻ تي خيال
 هجي، ته جن لڙايون ڏٺيون نه هجن، تن کي سرڪردو
 ڪرڻ نه گهرجي، جيئن ته ٻڌرو آهي، ته ڪانيارا
 ان سرنديءَ کان سواءِ ڪڏهن ڪين وڙهندا آهن.
 مون کي هڪجهڙي اشاري مان معلوم ٿيو آهي،
 ته ڪالڪٽو لشڪر سوڌو اوهان جي ملڪ تي چڙهي

ڪري اچي ٿو. ڪا مهل نه ڪنهن جهڙي تنهنڪري
 بلعمل وقت جي صلاح هيءَ آهي، ته اک پوءِ ٻئي
 پريندي ئي ڪا اهڙي تجويز ڪري ڇڏجي، جو پوءِ
 سوڙهيءَ ۾ منجهي نه پئجي. ۽ جوڻيءَ ۾ پڻ آهي
 ته جيستائين دشمن پري هجي، تيستائين هن کي هٿ
 هٿ ۾ نه ڏجي، نيٺ جڏهن ڏسجي، ته هاڻي سوڙهو
 اچي پيو آهي، تڏهن پوءِ ته سامهون ٿيڻ کان سواءِ ٻي
 مهاڙي ڪانهي.

۽ مون کي هيءُ به معلوم ٿيو آهي، ته ويريءَ
 جو لشڪر اوهان جي سپاه ڪان سرس آهي. تنهن
 ۾ هيءُ ملڪ اسان جي هٿ مان نڪري نه وڃي،
 تنهن لاءِ ڪو اهڙو آپاءِ ٻولي ڪڍجي جو گسي ئي نه
 ڇاڪاڻ ته چوندا آهن، ته تر جي گهي سڙو ڇوڻون
 ڪاٽي. پوءِ جي انهيءَ آپاءِ ڪندي به گسي وڃي، ته
 ان لاءِ چنڊا ڪرڻ نه گهرجي، ڇاڪاڻ ته جيت ۽ هار
 ڏئيءَ جي وس آهي.

قاز چيو چيو ته: ”ڇڱو ڀيلا، ويچار ڪري آها
 ڪا حڪمت ٻڌاءِ، جنهنڪري اسان جو ملڪ سلامت
 رهي.“ تڏهن عرض ڪيائين ته ”هي طوطو جو ايلچي
 ٿي آيو آهي، تنهن کي هاڻي ڏکي رکڻ واجب نه
 آهي. پاڻ هن کي حضور ۾ گهرائي اهڙيون مڻيون
 ڳالهائون ٻڌائجن، جو اُو سرهو ٿئي. ۽ سندس ٽڪڻ
 لاءِ اهڙي چڱي جاءِ مقرر ڪجي، جنهن ۾ ڪنهن به

طرح جو اهڃ نه هجي. تنهن کان پوءِ سياڻن جي صلاح سان هڪ قلعو جوڙائجي.

تڏهن قاز پڇيو ته ”قلعي جوڙائڻ ۾ تو ڪهڙو فائدو سمجهيو آهي؟“ چيائين ته ”قلعي جي وڏي گهرج آهي، ڇاڪاڻ ته جيڪڏهن اوکيءَ ويل ۾ ڪو سردار پنهنجن سوين ماڻهن سان پنهنجي قلعي ۾ اچي پناهه وٺي، ۽ دشمن جا پلي ته ڏم هزار سوار ويڙهي وڃن، ته به ڪن ڏينهن تائين هن کي جوکو نه آهي، تيتري ۾ ڪونه ڪو حيلو وسيلو پيدا ٿيو پوي. ۽ جي ويڙيءَ جو لشڪر چڙو چڙ ٿي پوي، ۽ ڪو اچي ٻڌائي، ته آهو لشڪر ڀڳو ٿو وڃي، ته ان جي چوڻ تي هرگز دشمن جي پٺيان نه پئجي، ڇاڪاڻ ته اهڙيءَ ريت پٺيان پوڻ مان گهڻن ئي سان دغا ٿي آهي.“

۽ عاقلن چيو آهي ته جنهن جو لشڪر ٿورو هجي تنهن کي گهرجي ته پناهه واري شهر ۾ رهي، ۽ جيڪڏهن پناهه وارو شهر نه هجي، ته اتان هينءَ ٻانهين، واري پناهه ڏياري وٺي، جنهن جي چوڌاري آونهي ۽ ويڪري ڪاهي هجي. ۽ هٿيار پوهاڻ، ۽ ان ٻائي اتي ان سڄو موجود رکي. جي اهڙو بندوبست اڳي ئي ٿيو هوندو، ته دشمن اتي پير به ٻائي نه سگهندو.“

تڏهن قاز پڇيو ته ”انهي ڪم جي پوري ڪرڻ لاءِ آڇ ڪنهن کي مقرر ڪريان؟“

جيئي عرض ڪيو ته ”جيڪڏهن هيءُ ڪم ست
ڪرائڻو هجي، ته جنهن ۾ اعتماد سارجي، تنهن کي چئجي.
۽ مون کي اهڙو ٻيو خاطريءَ جهڙو سواءِ ڪهنڪ
ڪوٺال جي ڪونه ٿو سڄي.“

تنهن تي اُن کي انهي مهل گهرايائون، ۽ کيس
ساراهي بادشاهه فرمايو ته ”اي ڪوٺال! جيئن چيو
ٿو چوي، تيئن هڪڙو وڏو ۽ پختو قلعو تتر
تيار ڪراءِ.“

ڪوٺال عرض ڪيو ته ”خاوند، غلام اڳيئي
قلعو تيار ڪرائي ڇڏيو آهي، ۽ سيدو سامان ۽
جنگ جو ٻيو اٽالو به جيترو ڪپي، اوترو سڀ گڏ
ڪرائڻ ۾ مشغول آهيان.“

هي ڪالاهه ٻڌي قاز ڏاڍو خوش ٿيو، ۽ اهو قلعو
هايو ڏسڻ، جو ڏسڻ سان ڏاڍو وڻيس. پوءِ دلچاءِ
ٿيس ۽ ڪهنڪ کي بيحد انعام اڪرام ڏياريا ٿين.

ڪيتريءَ مدت کان پوءِ هڪڙي ڏينهن ڪهنڪ
قاز وٽ اچي روبرو عرض ڪيو ته ”خاوند، هڪڙو
ڪانءُ نيات سوڌو دروازي تي قدمبوسيءَ لاءِ اچي
حاضر ٿيو آهي، ۽ عرض ٿو ڪري، ته آءُ اوهان جو
نالو ٻڌي نوڪريءَ واسطي پريان سنگلديب کان ڪهي
آيو آهيان. جيڪڏهن مرضي هجي، ته خدمت ۾
اچي حاضر ٿئي.“

قاز چيو ته ”ڇڳو، هن کي نوڪر رکنداسون.“

تڏهين ڇيهي چيو ته ”جو حڪم ٿيو سو واه، پر غلام کي هيءُ ڊپ آهي، ته مٿان هن کانءُ کي ڪاڪڙي بادشاهه چارپ لاءِ موڪليو هجي. ۽ جي ائين آهي، ۽ توهين هن کي نوڪر رکندا ته راءِ مدن پال واري هلت ڪندو.“

قاز پڇيو ته ”اها ڳالهه ڪيئن آهي؟“

۴۰۔ راءِ مدن پال، سندس وزير،

۽ چار چاري

ڇيهي چيو ”مون ٻڌو آهي، ته راءِ مدن پال هڪڙي وقت پنهنجي فوج ۽ هاڻي نيشي، هڪڙي قلعي کي گهيرو ڪيو. ڇهن مهينن تائين ويڙهه هلي، ۽ ڪيتري به قلعي وٺڻ لاءِ ڪوشش ڪيائين، ته به ڪي ڪين ڪٽڻو. نيٺ هڪڙي ڏينهن لاچار ٿي سندس وزير جو ڏاڍو ڏاهو هو، تنهن چيو ته ”سائين، ڪيترو سارو لشڪر سارايو اٿئون. هاڻي ڪا اهڙي حڪمت ڪرڻ گهرجي، جو فوج به نه مري، ۽ قلعو به سستهي هٿ اچي.“

بادشاهه چيس ته ”جيڪڏهن تنهنجيءَ تجويز ۽ حڪمت سان ائين ٿي پوندو، ته هو قلعو ئي تنهنجي دولت آهي.“

وزير انهيءَ ڳالهه تي خوش ٿي ٽن چئن کي گهرايو: هڪڙو سورچي، ٻيو سائيس، ٽيون پبلبان، ۽ تنهي

کي جاسوسيءَ ۽ فريب جا سڀ ڍنگ سيکاري، ۽ گهڻو
انعام اڪرام ڏيئي ان قلعي ۾ دغا ڪرڻ جي نيت
مان موڪليائين.

هي ٿيئي چٽا فقيرائو ويس پهري، ڪنهن تجويز
سان قلعي ۾ گهڙي ويا، ۽ ڪيترا ڏينهن اتي رهي،
پنهنجا ويس وري مٽائي، پنهنجي پنهنجي ڌنڌي جي
نوڪري سرڪار ۾ وٺي، ايمانداريءَ ۽ سچائيءَ سان
هلڻ لڳا، تان جو اهڙا چست ۽ چالاڪ ڪيئن ۾ آيا،
جو سردارن ۾ ٻڌو.

تڏهن هنن مان هڪڙي کي بورچي خاني جو مير،
بشي کي گهوڙن جو، ۽ ٽئين کي هاڻين جو داروغو
ائين ڪري مقرر ڪيائون ۽ هنن جي طرفان سڀني کي
ايتري خاطري ٿي ويئي، جو پاڻ ۾ چوندا هئا ته
اسان جي راجا جي سرڪار ۾ انهن ٽنهي نوڪرن جهڙو
سچو، محنتي ۽ خيرخواه ڪو نوڪر ڪونهي.

جڏهن هنن ٽنهي چئن ڏٺو ته هاڻي ماڻهن کي
اسان جي ايمانداريءَ جي بلڪل هڪ ٿي ويئي آهي،
تڏهن پاڻ ۾ هڪڙي نوڪليءَ جاءِ تي گڏ ٿي چوڻ
لڳا، ته هاڻي جنهن ڪم لاءِ اسان کي وزير هتي
موڪليو آهي، سو پورو ڪرڻ گهرجي. نيٺ اها
پڪ ڪري ٺهرايل ڏينهن هرڪنهن جدا جدا حوالي
ٿيل کاڌي خوراڪ ۾ زهر گڏيو، ۽ جنهن ڪنهن
اهو گڏيل ڪاڇ کاڌو، سو آني جو آني پورو ٿي.

انهيءَ طرح ڪم پورو ڪري، آهي ٿيئي بروقت قلعي کان ٻاهر نڪري پنهنجي لشڪر ۾ آيا، ۽ اچي وزير سان خيز ڪيائون. وزير بادشاه وٽ وڃي عرض ڪيو ته خاوند، اوهان جي اقبال سان غلام جي تجويز ڪارگر ٿي. بادشاه هيءَ خوشخبري ٻڌي، پنهنجي لشڪر سوڌو ٻپ لاهي وڃي قلعي ۾ گهڙيو.

تنهنڪري، چيهي چيو ”اي بادشاه! ڪنهن بيگاني ماڻهوءَ کي پنهنجي ڪم ۾ داخل ڏيڻ ڏاڍو نقصان آهي.“

قاز چيو ته ”پلا هن ڪانه کي يڪبار کي مون وٽ آڻيو، ته سندس پيشانيءَ مان سهي ڪريان ته ڪي ڏاهو ۽ سياڻو آهي يا نه. جي هوندو ته نوڪر رکي، کيس لائق ڪم ڏيندس، جي نه ته رخصت ڏيندو مانس.“ چيهي جڏهن ڏٺو، ته بادشاه جي هروڀرو ڪانه کي نوڪر رکڻ تي مرضي پيئي آهي، تڏهن لاچار ٿي هن کي پاڻ سان گڏ وٺي آئي، حضور ۾ قدم بوسي ڪرائي. بادشاه هن جي شڪل ڏسي ۽ گفتگو ٻڌي ڏاڍو سرهو ٿيو، ۽ صلاح ۽ مصلحت جو لائق ڄاڻي، هن کي پاڻ وٽ رکيائين.

هڪڙي ڏينهن چيهي عرض ڪيو ته ”خاوند، قلعي ۾ لڙائي جو سامان گهرج آهر هڪيو آهي، هاڻي طوطي کي رخصت ڏجي، هتي هن جو رهڻ

ڇڳو نه آهي، ڇاڪاڻ ته جيڪڏهن وڌيڪ رهندو،
ته ساري احوال کان واقف ٿي، پنهنجي بادشاهه کي
ذري پرزي سوڌو وڃي ٻڌائيندو.

بادشاهه هيءَ صلاح مڃي، عام درٻار ٿيڻ جو
حڪم ڏنو. جيڪي جانور پاڻيءَ جا هوا، سي سڀ
جڏهن پنهنجي پنهنجي جاءِ تي مجلس ۾ درٻار جي
وقت برابر هٿ ٻڌي بيهي ويا، تڏهن ڪاڪڻي
جي ايليڇيءَ کي سڏ ٿيو. ڪي انهن مان ڊوڙيا،
جي طوطي کي وٺي آيا.

طوطي ادب سان پري بيهي سلام ڪري عرض
ڪيو ته ”خاوند، جيڪڏهن حڪم ٿئي، ته پنهنجي
بادشاهه جو نياپو خدمت ۾ عرض ڪريان.“ قاز
اشارو ڪيو ته ”هائو.“

تڏهن طوطي وڏي سڏ چوڻ لڳو، ته ”غلام جي
شاهنشاهه فرمايو آهي، ته جيڪڏهن قاز کي پنهنجو
ملڪ ۽ مال پيارو هجي، ته ڪڇيءَ ۾ گندي وجهي،
ستت منهنجي پيرن تي اچي پوي ۽ ڏوھ بخشائي،
تنهن کان سواءِ پنهنجي رهڻ جي جاءِ مٽائي ٻي ڪري.
حضرت سلامت، اسان جي بادشاهه جي فوج اڃا توهان
جي ملڪ جي حد کان پري آهي. تنهنڪري توهان
جي حق ۾ هيءَ ڳالهه بهتر ٿيندي، جو ڪي ٿورا
هائي ۽ گهوڙا، ڪي ٿوريون اشرفيون ۽ جواهر،
ڏن طريق ترت روانا ڪريو، ڇو جو اسان جي بادشاهه

جي تابعداري ڪرڻ توهان جي واسطي بيشڪ فائدي واري آهي. جيڪڏهن ائين ڪندؤ، ته شايد اسان جو بادشاهه اوهان تي مهربان ٿي، اوهان جو ملڪ ڦٽائي ناس ڪري نه ڇڏيندو.

طوطي جي واٽون هي ڳالهه ٻڌي، قاز ٽپي لوهه ٿي ويو، ۽ فرمايائين ته ”ڪو آهي اهڙو، جو هن جا ڪنڀ ڪنڀڙا ٻيون ٻٽي، حضور کان پري ڪري؟“

کانءُ جو هٿ ٻڌيو آئي بيٺو هو، تنهن عرض ڪيو ته ”حضور جيڪڏهن حڪم ڏئي، ته هن بي ادب سان اهڙي جنت ڪريان، جو وري ڪوبه اياچي ڪنهن بادشاهه وٽ سنڀالي اهڙي گستاخي ڪري.“

تنهن تي چيهي چيو ته ”غريب پرور، اها ڳالهه بادشاهن جي شان کان ٻاهر آهي، اٿلندو بدنامي ٿيندي. سياڻا چوندا ته اچيءَ ڏاڙهيءَ سان چيهو وزير حضور ۾ حاضر هو، تنهن اهڙي نالائق هلت ڪرڻ ڪيئن ڏني؟ ڇا ايترو نٿي ڄاڻائين، ته ڪٿي به وڪيل لاءِ مار ڪانهي؟ ڏٺي نه ڪري، پر جي هي ڳالهه ائين ٿي پوي، ته ڪنهن بادشاهه وٽان ايلچي وري ڪڏهن به ڪين ايندو، ۽ سياڻن چيو آهي، ته ”جنهن مجلس ۾ پير مرد نه آهي، تنهن ۾ جائِي هڪڙو نه پيو ڪم ڪري ٿو، ۽ اها مجلس ئي ڪين چٽبي.“ آءٌ سچ ٿو چوان، ته اڄ تائين ڪنهن بادشاهه ايلچيءَ تي هٿ ڪونه آلايو آهي، ۽ ڪيتري به هن گستاخي ڪئي

هوندي، ته به بادشاهه هرگز دل ۾ نه ڪيو هوندو.
طوطي جهڙو ايلچي ڪٿان ايندو؟ جيڪڏهن ان کي
ماربو، ته ڏاڍو پڇتائبو.“

بادشاهه جي دل هنن ڳالهين طوطي ڏي ڪونٺري
ڪئي، نيٺ طوطي کي سڙو پاء ڍڪائي، بادشاهه موڪل
ڏني. جڏهن هو پنهنجي بادشاهه وٽ وڃي پهتو،
تڏهن پڇائونس ته ”ڇا ڪري آئين؟ ۽ ڪهڙا جواب
سوال توهان ٿيا؟ ۽ هو ملڪ ڪهڙو آهي؟ ۽ موڪل
ڪهڙي طرح توکي ڏنائون؟“

عرض ڪيائين ته ”جهان پناهه، ڪي ڪين پڇو ۽
لڙائي جي تياري ڪريو. مون جراب بلڪل همت
سان مردن وانگي ڪيا، ۽ قاز جي حشمت کان ذرو
به ڪين ڊنس. ۽ جو اوهاڻ جو نياپو هو، سو قاز کي
پري ۽ مجلس ۾ وڃي ڏنم. ۽ ملڪ جو قاز جي هٿ
۾ آهي، تنهن جي واکاڻ ڪري نٿو سگهان. منهنجي
سمجهه ۾ ته بهشت کان به وڌيڪ آهي. جڏهن آءُ
آتي وڃي پهتس، تڏهن مون کي هڪڙيءَ قتل جاء
۾ نظر بند ڪري رکيائون، ۽ گهڻيءَ محنت سان هڪڙو
قلعو جوڙائي، تنهن ۾ لڙائيءَ جو ڪيتروئي سامان
گڏ ڪيو اٿن. پر جي خاوند جي فوج هن ملڪ جي
وٺڻ لاءِ چڙهي ٿي ڪري، ته پڪ اٿس، جنگ ۾
پهريائين اهو قلعو فتح ٿيندو، ۽ هن جو ملڪ مفت
هٿ لڳندوسون.“

تڏهين ڪرگس وزير دل ۾ ويچار ڪيو ته شايد طوطو هتان بي مانو ٿي موٽيو آهي، ۽ چيائين ته ”مون ٻڌو آهي، ته قاز تنهنجو گهڻو آدرپاءُ ۽ خاطر ڪشي هئي، ۽ هر طرح جاءِ کائڻ تنهنجي لاءِ موڪليندو هو.“

طوطي جواب ڏنو ته، ”اي وزير! اها ڳالهه، سچي غلط آهي. مهمانداريءَ جي ته هن مون سان هڪڙي وڪٽ به ڪانه پري. پاڻ هن جي هيءَ وڏي مهرباني سمجهيم، جو هن مون کي جيئرو ڇڏيو.“

اها ڳالهه، ٻڌي ڪانڪٽي جو منهن ٽاسي هڻي ويو، ۽ چڙ ۾ حڪم ڏنائين ته ”هاڻي جو هاڻي منهنجو تنبو ٻاهر نڪري.“

ڪرگس عرض ڪيو ته ”بادشاهن کي ايتري تڪڙ ڪرڻ نه گهرجي، ڇاڪاڻ ته تڪڙ ۾ ڪم بگڙيو پون. واجب آهي، ته اڄ سڀني اميرن ۽ رسالدارن کي سڏائي، پهريائين انهن سان صلاح ڪرڻ گهرجي.“

بادشاهه اها ڳالهه قبول ڪري سڀني کي سڏائي چيو ته ”اي ڀائرو! هڪڙو مشڪل اچي پيو آهي، تنهنڪري ڪا اهڙي چڱي صلاح ڪريو، جو آهو مشڪل آسان ٿئي.“

تڏهين سڀني پڇيو ته ”اهو ڪهڙو مشڪل آهي؟“
فرمايائين ته ”قاز منهنجي اياچيءَ سان گهڻيون جڻيون

ڪيون آهن، ۽ قلعو جوڙائي وڙهڻ لاءِ تيار ٿيو آهي.

تنهن تي سڀني عرض ڪيو ته ”جهان پناهه، جيڪي فرمايو، سو اسين اڪين سان ڪريون. جيڪڏهن اسان جي صلاح وٺو، ته قاز سان لڙائي ڪريو، ڇاڪاڻ ته خاوند جي چڱائي اسان کي جنگ ٿي ۾ ڏسجي ٿي، ۽ ان بابت ڪا به چڻا دل ۾ نه ڪريو. نڪي ڪنهن جي ڪچي ۽ پڪي ڳالهه تي ڌيان ڏيو. هار ۽ جيت آهي ڏئي ۽ جي وس.“

تڏهن ڪاڪڙي چيو ته ”طوطو قاز جي ملڪ جي واکاڻ مان ڏاڍي ٿي نٿو، ۽ مون کي پڪ آهي ته اها ڳالهه ڪوڙي نه هوندي.“

ائين چئي هنن کي حڪم ڏنائين ته ”پنهنجي پنهنجي فوج ۽ رسالي کي جلد سنڀرايو. ۽ پاڻ جوتشين کي سڏائي جنگ جو مهورت ڪڍايائين.“

تڏهين وزير عرض ڪيو ته ”ماڻهن جن جيڪو حڪم ڏنو سو واهه، سڀني کي قبول آهي. پر تيستائين غلام جي هيءَ صلاح آهي، ته ٿورا ڏينهن پنهنجي مڪان کان ٻاهر ڇڙ نه گهرجي، جيستائين لشڪر سڀ گڏ ٿي رهي. ۽ هڪڙي سياڻي سردار کي ٻن هزارن سپاهين سان تر ت روانو ڪجي، جي واٽ تي جتي گهڻو پاڻي ڏسڻ، اتي آمالڪ لهي پون، ته قاز جي فوج هيڏي لنگهي نه سگهي، ۽ سندس لشڪر جي خبر چار هر روز حضور ۾ پهچائيندا رهن.“

ڪانڪٽي چيو ته ”اي وزير! اها چترائي ڦٽي ڪري، ڪا اهڙي عقل جي ڪيڏ ڪر، جو ويرين کي سولائيءَ سان مات ڪجي.“

وزير چيو ته ”جيئن حڪم ٿئي، تنهن ڪريان. پر جيڪي ڳالهون مون پنهنجن وڏن کان ٻڌيون آهن، سي جيڪڏهن حڪم ڪريو، ته عرض ڪريان.“

تڏهن بادشاهه فرمايو ته ”چؤ.“

ڪرگس چيو ته ”ٻڌ وائڻ، ته جڏهن ڪو بادشاهه ڪنهن جنگ تي وڃي، تڏهن ان کي گهرجي ته پهريائين پنهنجي لشڪر کي انعام اڪرام ڏيئي، هنن جي دليري وٺي، ڇاڪاڻ ته لشڪر جي راضي تي ئي بادشاهت جي استقامت ۽ بهتري منحصر آهي.“

۽ جڏهن ڪوچ ڪري، تڏهن جتي درياھ جي ڪنڌي، يا جهنگ، يا جبل ڏسي، اتي غافل نه رهي ۽ گهڻيءَ خبرداريءَ ۽ هوشياريءَ سان اتي منزل ڪري. ۽ وڏا وڏا امير امراءَ پاڻ وٽ، ۽ چڱا چڱا تيرانداڙ ۽ بندوڻجي، ۽ ڀالي هٿندڙ، ۽ نئين نئين هنر وارا جوان ۽ پهلوڻ مڙس، هٿيارن پوهارن مان مڃي ۽ ڪهي پاسي، ۽ چالاڪ توڻجي اکيان ۽ پٺيان رکي، ۽ خزاني تي جوڌا جوان سنڀال لاءِ ڇڏي، مٿان ڪو دشمن جي فوج مان خزاني جي مٿان اچي پوي. ۽ جي لشڪر ۾ ڪي مريض يا پنگلا ٿين، ته انهن کي پاڻ سان گڏ رکن، ۽ انهن جي سار سنڀال ڪان ويسرو نه رهي.

اهڙيءَ ريت بادشاهه ۽ وزير فوج سوڌا منزل
بمنزل وڃن وڌندا، ۽ جتي مقام ڪن، اتي جيڪڏهن
ڪنهن به طرح جو ڊپ يا شڪ پوين، ته پنهنجي
لشڪر جي چوڌاري ڍنگرن جا لوڙها قلعي وانگي
ڏياري، تنهنجي چوگرد تيرانداز سورم سپاهي چوڪيءَ
پهري لاءِ وهارين. ۽ بادشاهه پنهنجن خاص صلاحڪارن
سان گڏ وڃ ۾ رهي، ۽ خزانو پنهنجي ويجهو رکائي
۽ جنگي هاڻي تيار رکي، جي لڙائي جي وقت ڪم
اچن ۽ اميرن کي قلعي ۾ پاڻ وٽ ٽڪائي، ۽ هاڻين
تي هوڊا ۽ پالڪيون، ۽ گهوڙن تي زينون ۽ هٺا
ڪشيل رکي، ۽ زره پوش پهلوانن کي دروازي تي
بيھاري، چوين، ته ساري رات پنهنجي پنهنجي واري
تي جاڳندا رهن.

جيتوڻي بادشاهه کي فوج ۽ چونڪيءَ جي دلچاءِ
هجي، ته به گهرجيس، ته پنهنجي هٿياري ۽ نظر پاڻ
ڪري، ۽ پنهنجي فوج کان ٿي ڪوھ اڳواٽ ويريءَ
جي لشڪر ڏي چست سوارن کي موڪلي، جي گهمندا
ڦرندا ڪنگهندا ڪٺڪاريندا، سڄي رات جاڳندي ڪائين.
۽ ڏينهن جو نقاري نوبت جي وڃڻ جو حڪم ڏئي
ته ان جو آواز ٻڌي مر ويريءَ جي دل دهلجي.

جڏهن ڌارئين ملڪ جي سرحد ۾ پهچي، تڏهن
پنهنجي لشڪر کي پگهار پڙو برابر ڏئي، ڇاڪاڻ ته
اها ٿيڻي نه آهي، جو سپاهي ٺلهي هٿين بادشاهه جي
ڪم ۾ جان وڃائيندا يا جنگ ۾ پنهنجا سر وڍائيندا

سڳو خدا جو خلقيو آهي، جڏهن هنن کي ۽ هنن جي آل اولاد کي ڪاڌو پيتو ۽ هر طرح جو سڪ ملندو، تڏهن البت ڇت ڏيئي ڪم ڪندا.

بادشاهه جڏهن لڙائي تي چڙهي، تڏهن گهرجيس، ته فوج جو پورو بندوبست رکي. سڀني کان اڳي گورو توبخانو، تنهن کان پوءِ هلاڪو توبخانو، تنهنجي پٺيان امير هائين تي، تن جي پٺيان سوارن جي جماعت ۽ سڀني جي پڇاڙيءَ ۾ جنگي هاڻي، ۽ ساڄي پاسي ڀالي هٿڌڙ ۽ جنگ جا آزمودگار سورما، ۽ ڪٻي ڏي تير هٿڌڙ ۽ شترسوار، ۽ ڪي جوان مڙس، جن لڙايون ڏليون هجن، سي، ۽ ٿورا ٻيا سپاهي اهڙي هنڌ لڪل رکي جو انهن جي ڪنهن کي ڪل نه پوي، پر وقت سر جواب ڪن.

۽ جڏهن ويريءَ جو لشڪر واڌو ڏسي، تڏهن ٻنهي پاسن کان پنهنجي فوج کي اڳتي وڌائي دشمن تي حملو ڪري، ۽ قاضي ملو نماز پڙهائڻ لاءِ لشڪر ۾ حاضر رکي. ۽ جيڪو سر تان آهو کڻي وڙهي، يا ڦٽجي پوي، تنهن کي ان جي سورهياڻي آهر بادشاهه تسلي ۽ انعام ڏي. ۽ جڏهن ڏسي ته هاڻي ويريءَ جو ڪڪ ٻڏي ڪري پٺيان هڻي ٿو، تڏهن سڄو لشڪر هاڻين سوڌو انهن تي هڪ واريءَ وڃي لپٽائي ته وڃن جا سر انهن جي پيرن هيٺان لٽائجي وڃن.

ٻيو غريب پرور، جيڪڏهن پنهنجي فوج ميدان ۾ ۽ دشمن جي جهنگ ۾ هجي، ته هاڻين ۽ گهوڙيسوارن

کي پٽيءَ دشمن ڏي وڃڻ نه ڏجي، پر حڪم ڪجي، ته
سڀ سردار ۽ سپاهي هيٺ لهي، هٿيار کڻي اهڙي سورهياڻي
ڏيکارين، جو ويريءَ جي پاڙ پئجي وڃي.

جيڪڏهن ڪا ندي يا واه ٻنهي طرفن جي
ڪنڪن وچ ۾ هجي، ته پٿرين تي لشڪر کي چاڙهي،
اهڙي ڊول سان ويڙهائجين، جو ويري نيشمار
مارجي وڃن.

جي قاز جو لشڪر نديءَ تي، يا ميدان ۾ نه وڙهي
۽ قلعي جي پناهه وٺي، ته پنهنجي لشڪر جي سردارن
کي حڪم ڏجي، جو ان جي ملڪ ۾ جتي ان ڏسن،
آني ڦر ٻڌي ڏين، ۽ جيڪي لت کان پاڇي ٻڇي،
سو ساڙي ڇڏين. ۽ ٻيون گهوڙن کي چاري، باغن
کي لٽي، گاهه جون دنيون ۽ ڪائين جا ڍير هاري
ڇڏين. ۽ جنهن ڪنهن شئي مان ويرين جو فائدو
ڏسن، تنهن کي باهه ڏين، ۽ جتي تلاخ ۽ واه هجن،
آني چوڌاري لشڪر رکڻ، ته پاڻي بند ٿيڻ کان
ويري ڏکي ٿين.

ٿيو هيءُ عرض آهي، ته جڏهين ويريءَ جي
ڪمڪ تي ڏٺي اوهان کي سوڀ ڏئي، تڏهين واجب
آهي، ته فوج کي پنهنجي ويريءَ تي لت ڪرڻ ۽
پٺيان پوڻ کان روڪجي. ڇاڪاڻ ته جنهن وقت
سڀئي سپاهي پئسن جي لالچ تي بي سمجهيءَ کان پنهنجي
بهادري ڏيکارڻ لاءِ توهان کي ڇڏي ويندا تنهن
مهل اوهين ميدان ۾ اڪيلائي رهجي ويندؤ. پوءِ

جي قاز هوشيارِيءَ سان فوج لڪائي ڪٽي وهاري هوندي، جيئن بادشاهن جا وزير دورانديشيءَ سان ڪندا آهن، ته اهي اوهان کي اڪيلو ڏسي اچي اوهان تي ڪاه ڪندا، ۽ اوهان کي قيد ڪري وٺي ويندا. اٽلندو جيت مان هار ٿي پوندي، ۽ سڄي بادشاهت برباد ٿي ويندي. پوءِ ڏٺين کان سواءِ رڳو نوڪرن کان ڪا به تجويز ٿي نه سگهندي، ۽ فوج مفت چٽ ٿي ويندي.

تڏهين بادشاهه چيو ته ”اي وزير! ايتري چوڻ جو ضرور ڪونهي. تون منهنجو وزير آهين ۽ هر دم مون وٽ ئي رهندين، پوءِ جيڪي مناسب ڄاڻين، يا جيئن وڏن کان ٻڌو هجيئي، تيئن ڪجانءِ.“

اڃا ٻئي انهيءَ رهاڻ ۾ هئا، ته قاز کي ڪاڻڪڻي جي چڙهيءَ ڪرڻ جي خبر پهتي. ۽ جاسوسن جي سردار جي چڙهي ڪرڻ جي خبر پهتي. ۽ جاسوسن جي سردار پيلڪ، جنهن کي قاز موڪليو هو، تنهن به پنهنجي شريڪن مان هڪڙي جاسوس کي ڊوڙائي، هي نياپو ڏياري موڪليو، ته ”ڪاڻڪڻو بادشاهه وڏي اٿالي ۽ دام دوم سان لڙائيءَ لاءِ گنگاندي جي ڪناري تي اچي لٿو آهي. اوهين اڃا ماڻ ڪيو ويٺا آهيو. اٿي هوشيار ۽ خبردار ٿيو، ڇاڪاڻ ته ڪاڻڪڻي جو وزير ڪرڪس ڏاڍو سياڻو ٻڌڻ ۾ ٿو اچي. ٻيو مون کي معلوم ٿيو آهي، ته هن کي جاسوسيءَ لاءِ اوهان جي قلعي ۾ اڳيئي موڪليو آهي.“

هي ڳالهه ٻڌي چيهي چيو ته، ”اي بادشاهه! غلام
پريندي ئي عرض ڪيو هو، ته اهو ڪانه ڪانڪي
جو موڪليل آهي، ٻيو ڪير هوندو؟“

قاز چيو ته ”اها ٿيئي نه آهي. جيڪڏهن ڪانه
مون سان ٺهيل نه هجي ها، ته طوطي جي مارڻ لاءِ
چو اٿي ڪٿو ٿئي ها؟ ۽ قلعي ۾ پنهنجن ٻارن ٻچن
سوڌو چو اچي ٿڪي ها؟“

چيهي چيو ”سچ آهي، ته هو پنهنجن ٻارن کي پاڻ
سان وٺي اچي رهيو آهي، پر ياد رکجو ته ڪڏهن
نه ڪڏهن دغا ضرور ڪندو.“

قاز ورائي ڏني ته ”اي چيهه! نئون نوڪر آڳاٽي
کان وڌيڪ ڪمائڻو آهي. نئون نوڪر نمڪ حلال
۽ پورهيت ٿئي ٿو، ۽ اهڙا ڪم ڪري ٿو، جي
قديم نوڪرن کان نٿا ٿئي سگهن. پر بيربل راجپوت
جي ڳالهه تو شايد نه ٻڌي آهي، جنهن نئون نوڪر
ٿي پنهنجو مڪيلڌو پٽ پنهنجي ڏسيءَ تان قربان
ڪيو هو.“

چيهي ٻچيو ته، ”اها ڳالهه ڪيئن آهي؟“

۲۱- بيربل نوڪر ۽ سندس ڌڻي

قاز چيو ”مون ٻڌو آهي، ته هڪڙي ڏينهن راءِ
مندوڪ تخت تي ويٺو هو، ۽ حجام آئي خبر ڏنيس
ته ”بيربل نالي، هڪڙو راجپوت، ڍال ۽ ترار ٻڌيو
دروازي تي حضور ۾ اچڻ لاءِ آس رکيو ويٺو آهي.“

راء اشارو ڪيو ته ”سڏي اچينس.“ جڏهن هو اندر آيو، تڏهن راجا پڇيس ته ”تون ڪير آهين؟ ۽ تنهنجو اچڻ هن ملڪ ۾ ڪيئن ٿيو آهي؟“

چيائين ته ”سپاهي آهيان، ۽ سائينجن جو نالو ٻڌي آيو آهيان.“

تنهن تي راء پڇيس ته ”تون مون وٽ نوڪري ڪندين؟“

عرض ڪيائين ته ”جي منهنجي واسطي ڪو ڪم مقرر ٿئي، ته بيشڪ حاضر آهيان.“

پڇيائينس ته، ”ڇا موجب وٺنديس؟ ۽ ڪهڙو ڪم ڪنديس؟“

چيائين ته ”پنج سؤ اشرفيون روز وٺندس، ۽ اوهان جي خدمت ۾ رات ڏينهن حاضر رهندس.“

تڏهن وري پڇيائينس ته ”تو سان ٻيا گهڻا ڇڻا آهن؟“

ورائي ڏنائين ته ”هڪڙي ترار ۽ ٻه ٻانهون.“

راجا فرمايو ته ”هڪڙي سر ڪي ايترو روزينو ڪٿان ملندو؟“

تنهن تي بيربل سلام ڪري هليو ويو. راء جي ديوان هيءَ حال ڏسي عرض ڪيو ته ”خاوند، هن ڳالهه ۾ ضرور ڪو ورڻو ڏسجي، تنهن ۾ اهڙي شخص ڪي ڇڏڻ نه گهرجي. گهڻا نه ته ٿورائي ڏينهن هن کي رکي ڏسجي، ته خبر پوي، هو ڪهڙي ڀرجو ماڻهو آهي، ۽

ڪهڙي نمڪ حلائي ڪري ٿو. جيڪڏهن ڪو اهڙو ڪم ڪري، جو ٻئي کان ٿي نه سگهي، ته وڌيڪ وقت رکجيس، نه ته جواب ڏجيس.

راءِ کي ديوان جي ڳالهه وڻي، ۽ هن کي گهرائي پاڻ وٽ نوڪر رکيائين. ۽ هن کي هڪڙي ڏينهن جو موجب ڏيئي، هڪڙو ماڻهو سندس پٺيون چاري ڇڏيائين، ته هن جو احوال سربستو دريافت ڪري اچي ٻڌاء.

بيربل اشرفيون وٺي، موڪلائي پنهنجي گهر وڃي زال کي چوڻ لڳو ته ”اڄ آءٌ راءِ مندوڪ وٽ نوڪر بڻيو آهيان، ۽ هي جيڪي آندو اٿم، تنهن مان هڪڙي ڏينهن جو خرچ ڪڍي، باقي سمورو پگونت جي نالي وراهي ڏي.“

ائين چئي راجا جي خدمت ۾ موٽي اچي حاضر ٿيو. هن جاسوس اها ڳالهه ٻڌي پنهنجي ڌڻيءَ سان اچي ڪئي، جو ٻڌي ڏاڍي وسمني ۾ پيو. بيربل ته ڏهاڙي پنهنجو روزينو سرڪار مان وٺي ساڳيءَ ريت بکين ڏکين کي دان پئج ڪري ڇڏيندو هو، ۽ پاڻ الٽي پهر راجا جي محلات تي چوڪي پهرو ڏيندو هو، ۽ ڪڏهن به گهر وڃڻ لاءِ خوشيءَ سان موڪل نه وٺندو هو. اهڙيءَ طرح ڪيترا ڏينهن گذري ويا.

هڪڙي ڏينهن مينهن جي سُنڊ ۾ اهڙو اتفاق اچي ٿيو، جو رات جو ڪڪر ٻيا ڪن، وڃ ٻئي ڪنوي،

مينهن وسي بس ٿيو آهي، ۽ انڌوڪار اهڙو جو هٿ هٿ کي نه ڏسي نه سگهي، اوچتو هڪڙيءَ زال جي روئڻ جو ڀرلاھ راءِ جي ڪن تي پيو. سو ننڊ مان جاکيو، ۽ آئندي شرط شمع هٿ ۾ کڻي مڃلات جي اڱڻ ۾ بيهي سڌ ڪرڻ لڳو، ته ”منهنجي چوڪيدارن مان ڪا ٻهر جاکي ٿي؟“

آتي بيربل ادب سان سلام ڪيو، ۽ ڏنڊوت ڪري عرض ڪيائين ته ”غلام حاضر آهي.“
تڏهين پڇيائينس ته ”تون ڪير آهي؟“
جواب ڏنائين ته ”آءٌ بيربل، سرڪار جو نئون نوڪر آهيان.“

پڇيائينس ته ”تون پنهنجي گهر جو نه وئين؟“
چيائين ته ”منهنجي عادت نه آهي، جو جنهن سردار وٽ نوڪر بيهان، تنهن جي چئي ڌاران پنهنجي گهر هليو وڃان. مدائين ڏينهن جو وٽس رهندو آهيان، ۽ رات جو بيهي پهرو ڏيندو آهيان.“

ايتري ۾ جا شمع راجا جي هٿ ۾ هئي، تنهنجي سوجهري تي ڏٺائين ته راجا جي اکين مان لڙڪ پيا وهن. تنهن تي حيران ٿي پڇيائين ته ”مها راج، اوهين چوڻا روئو؟“

راجا فرمايو ته ”هڪڙيءَ عورت ڪٿي اهڙي ڏک ۽ سوز مان ويٺي رئي، جو ان جي دردناڪ آواز کان منهنجي اکين مان ٻوڙها ٻڙي ويا آهن.“

بيربل نمي چيو ته ”غلام کي هاڻي ان بابت ڪهڙو
حڪم ٿا ڏيو؟“

راجا فرمايو ته ”وڃي دريافت ڪر، ته هيءَ زال
ڪٿي آهي ۽ چوڻي روئي؟ جيڪڏهن پيسن جي لوڙ
هيجس، ته ايترو وڃي ڏيارينس، جو جان جيئري هجي،
تان تنگي نه ڏسي.“

بيربل هي حڪم ٻڌي جتان آواز ٿي آيو اوڏانهن
هليو. جڏهن راجا ڏٺو، ته هيءَ هن جي تلاش لاءِ
وڃي ٿو، تڏهن دل ۾ خيال آيس، ته رات اونڌاهي
آهي، ڏسندم ڪونه ڪو. بهتر آهي، ته مان به هن
جي پٺيان لڪي وڃي ڏسان، ته ڪيڏانهن ٿو وڃي،
۽ ڇا ٿو ڪري. اهو خيال ڪري، ترار هٿ ۾ کڻي
سندس پٺيان اهڙو هوريان هوريان هليو، جو هن کي
ڪل ٿي ڪانه پيئي.

بيربل شهر جي ٻاهر وڃي چارئي ڪنڊون ڏوندي،
نيٺ هڪڙي هنڌ ترسي، انهي آواز تي ڪن ڏٺو،
ته معلوم ٿيس، ته اهو آواز ڏکڻ پاسي کان ٿو اچي.
تنهن تي ڪاهي اوڏانهن هليو. راجا، جو پٺيانس لڳو
آيو، تنهن پنهنجي دل ۾ چيو، ته هي ڪهڙو نه
نوڪر منهنجو گهڻگرو آهي، جو منهنجي حڪم تي
هيتري محنت ۽ جفا پاڻ تي مهڻي ٿو. نيٺ بيربل
ڇا ٿو ڏسي، ته هڪڙي جوان ۽ خوبصورت زال زار زار
ويئي روئي، تنهن کي اڳڀرو ٿي پڇيائين، ته ”اي ماما!

مون کي ڇو مفت هيترو ڊوڙايو اٿئي؟ ڪهڙو سبب آهي، جو تو هيترو روڊن ڪيو آهي؟

زال چيس ته ”آءُ هن ملڪ جي راجا جي عمر آهيان، منهنجي دولت مان مون گهڻا سڪا ماڻيا آهن. هاڻي هن جي حياتي پوري ٿيڻ ۾ باقي هڪڙو ٻيو رات جو رهيو آهي، تنهنجي ارمان کان ٿي رٿان.“

بيربل هيءَ ڳالهه ٻڌي، ٿڌا شرڪارا ڀريا، ۽ ڪرم تي هٿ هڻي هاءِ هاءِ ڪري چوڻ لڳو ته ”بس، جيڪو ايشور جو ڀاڻو! لکڻي کي ڪير آڏو ورتي! جيڪڏهن ڪنهن ماڻهوءَ سان ڪم پوي ها، ته پنهنجي وسڻ ڪين گهڻايان ها.“

وري ان زال ڏي نهاري پڇيائين، ته ”اي ماما! ڪنهن ريت راجا جي ڄمار وڌي سگهندي؟“

هن جواب ڏنو ته ”جي تون هڪڙو ڪم ڪري سگهين، ته مون کي اميد آهي، ته وڌي پوندي.“

بيربل پڇيس ته ”آهو ڪهڙو ڪم آهي؟ ڀڳوان ڪندو، ته پنهنجي پڄنديءَ آهر ڪين گهڻائيندس.“

زال چيس ته ”هن راجا جي سرڪار ۾ بيربل نالي هڪڙي نوڪر کي هڪڙو سڪيلڊو پٽ، جنهن ۾ سڀاڳائيءَ جا چٽيهه، ٽي لڇن آهن، تنهنجو جي سرويڊي، منگلا ديويءَ تي سچ آڀرڻ کان اڳي ڇاڙهين ٿو، ته سو يقين آهي، جو تنهنجو راجا ٻجي پوندو ۽ سو ورم وڌيڪ جهڻندو.“

اها ڳالهه چئي هوءَ زال ته سندس اکين کان غائب
ٿي ويئي. راجا جو هن جي پٺيان بيٺو هو، تنهن
هي سڀ ڳالهيون پنهنجي ڪنن مان ٻڌيون پئي.
بيربل جو اتان ڊوڙيو، تنهن مستي پنهنجي گهر
اچي پنهنجيءَ زال کي جاڳائي ساري حقيقت ٻڌائي.
زال جواب ڏنس ته ”جيڪڏهن منهنجي پٽ جي سر
ڏني راجا ٻڃي پوي ته ٻيو ڇا گهرجي. ڇاڪاڻ ته
اسين ان جو نمڪ ايتري ئي لاءِ کائون ٿا، ته هن کي
اهڙيءَ مشڪلات جي وقت ۾ ڪم اچون.“ ۽ ٻيو
چيائينس ته ”اي بيربل! سيگهه ڪر، مٿان رات نه
وهامي وڃي.“ جيتوڻيڪ مڙس جي دل وٽان اها
ڳالهه ڪيائين ٿي، ته به اندر ۾ لهجي، هڪڙيءَ ڀل
۾ ايترا ڳوڙها ڳاڙيائين، جو سڄي هنج پنهنجي ۽ پٽ
جي پڄاڻي ڇڏيائين.

هيءَ حالت ڏسي بيربل ڇوڪر کي اتان کڻي، منگلا
ديويءَ جي مندر ۾ ويو، ۽ هن کي سنان ڪرائي، سندس
مڃتا گهريائين. ڇوڪر به راضي ٿي، آڪار ڏني. تڏهن
بيربل ڇوڪر کي هنج ۾ وٺي گهڙيءَ تي سير وهائي چيو
”هي ڀرماتما! هزار شڪرانا، جو منهنجي پٽ سر ڏيڻ
۾ ڪهايو ٿي ڪين.“

ائين چئي ڪنڌ هيٺ ڪري، دل ۾ چيائين ته
پنهنجي ڌڻي جو ٻار ته مٿي تان لاهڻ ۾ منهنجو هوڻي
دنيا ۾ اهو سڪيلڏو پٽ، جنهن کي پنهنجن هٿن

مان ماريم. هاڻي جيڪڏهن جيئرو ٿو رهان، ته ڏک کان چٽن ڪونهي. تنهن ۾ بهتر آهي، ته ههڙي ڪونڌ پٽ پٺيان مان ۾ ماھ ڏيان. نيٺ ساڳئي ترار مان پنهنجو سر به وڌيائين.

بيربل جي جوءِ به، جا شروعات کان وٺي مندس پٺيان لڳي آئي هئي، ۽ پري کان لکي بيٺي اها حالت ڏٺائين، سا پنهنجي پٽ کي ڪسندو ڏسي، يڪدم وسامي بي هوش ٿي ويئي. وري ٿوريءَ ويرم کان پوءِ جڏهن سامت ۾ آئي، ۽ ڏٺائين ته مارا منهنجي پٽ ۽ منهنجي مڙس ٻنهي جون سسيون لٽيون رکيون آهن؛ تڏهن نراس ٿي، پنهنجو به سر آني جو آني ساڳئيءَ ترار مان ڪڍي رکيائين.

راجا اهو حال پري کان ڏسي، انهن ٽنهي لڳل سسين جي ويجهو اچي اوچنگار ڏيئي، دل ۾ چيو، هنن ته ٽنهي پنهنجا سر مون تان قربان ڪيا، هاڻي جيڪڏهن اهڙيءَ حالت ڏسڻ کان پوءِ جيندس، ته مون جهڙو ڪمور دل دنيا ۾ ليکبوئي ڪونه. تڏهن سستئي مندر ۾ گهڙي، انهن ٽنهي جي پيرن تي پيئي اڃا پائينائين ته پنهنجي سسي لاهيان، ته ايتري ۾ ديويءَ درشن ڏنس، ۽ هٿ کان جهلي چيائينس ته ”اڙي راجا! بيربل وڌيڪ چاڪيو آهي، جنهن لاءِ سر ڏيڻ واسطي تيار ٿيو آهين؟ هن رکي نمڪ حلالِي ڪئي آهي، تنهن لاءِ توکي سر ڏيڻ مناسب نه آهي.“

راجا چيو ته ”جيڪڏهن اهڙي نمڪ حلال لاءِ پنهنجو سر نه ڏيان، ته منهنجي اهڙي جنم کي حيف آهي.“
ديوي هيءُ ٻڌي ڏاڍو خوش ٿي ۽ چيائين ته ”مان توکان گهڻي ڀرشن ٿي آهيان. هاڻي جيڪي گهرڻو هجيئي، سو گهر، ته آءٌ تنهنجي لاءِ ڀڳوان کان گهران.“

راجا چيو ته ”ڏٺيءَ جي مهرباني مان مون وٽ سڀ ڪجهه آهي، ڪنهن ڳالهه جي ڪمي ڪانهي. جيڪڏهن ڪا توکي پهچ آهي، ته هيءُ دعا گهر، جو هي ٿيئي چٽا وري جي پون،“ هي سوال ٻڌي ديوي الپ ٿي، ويئي، ۽ هو ٿيئي آئي جو آئي وري اٿي ڪڙا ٿيا.

راجا اتان لڪي سامهون پنهنجي مڪان تي اچي مس ويٺو، ته مٿان بيربل ترار هٿ ۾ ڪري اچي پهتو. راجا چڙي چيو ته ”اي بيربل! ڏاڍو ارمان آهي، جو جنهن ڪم لاءِ توکي موڪليو، تنهن جو اڃا تائين جواب ڪونه آنداء.“

بيربل چيو ته ”سائين، هڪڙيءَ زال رڻ پٽ ۾ ويٺي رنو، ۽ مون کي جو ڏنائين، سو اتي جو اتي غائب ٿي ويئي. پوءِ مون هيڏانهن هوڏانهن گهڻيئي دانهون ڪوڪون ڪيون، پر ڪا به ورندي ڪانه مليو ۽ نڪا سڌ پير، ته هوءَ ڪاڏي هلي ويئي.“
راءِ هي ڳالهه ٻڌي، اکين ۾ ٻاڻي آئي چيو ته ”هٻٽ ۽ پهلواني ۽ دل وڌيءَ جا لڄن جيڪي

بادشاهن ۽ راجائن ۾ هئڻ گهرجن، سي سڀ تو ۾ آهن. پوءِ جيڪي نيڪيون ۽ چڱايون رات جو پنهنجن اکين سان ڏٺيون هئائين، سي سڀ پنهنجن صلاحڪارن کي ٻڌايائين. ۽ بيربل کي گرائي پائي سرو پاءِ ڍڪائي، ۽ ڪيترو سارو مال ڏيئي، پنهنجي ملڪ جي حڪومت ۾ اڏائيوار ڪيائين.

سو، ”اي ڇهه، بيربل نئون نوڪر هو. تنهن ڏس ته ڪهڙو نه ڪم ڪري ڏيکاريو.“ هي ڳالهه ٻڌي ڇهه کي تسلي ٿي، ته بادشاهه جي لٽ کان ڏانهن گهڻي آهي، تنهنڪري پنهنجي ڳالهه قطع ڪري چيائين ته ”اي بادشاهه! سچو وزير انهي کي چئبو آهي، جو منچ چوي ۽ خوشامد کان پاسو ڪري. سائين جن سو هن کي نوازين ٿا، پر هو ڊوھ ڪندي ويرم ٿي ڪانه ڪندو.“

قاز چيو ”جي ڊوھ ڪندو، ته پنهنجي لاءِ ڀلو نه ڪندو، ٻيو مون کي ڇا ڪندو؟“

ڇهه چيس ته ”جيڪو پاڻ لاءِ ڀلو نه ڪندو، تنهن کان پر لاءِ ڪهڙو ڀلو نه ٿي سگهندو. شايد اوهان هن پٽ جي ڳالهه نه ٻڌي آهي، جنهن پنهنجي بچڙيءَ خصلت کان سڀني ٻارڙيسرين کي تپائي ڪنيو هو.“

قاز پڇيس ته ”آها ڳالهه، ڪيئن آهي؟“

۴۲- پٽ ۽ پاڙي وارا ٻانڀڻ

جيھي چيو ”ٻالھ ڪندا آھن تہ ڪنھن شھر ۾ هڪڙو پٽ ٻانڀڻ جي پاڙي ۾ رهندو هو، سو سدائين هڪڙي نہ ٻي سوسڙي پيو دکائيندو هو. ۽ جڏھن ڏسندو هو تہ هاڻي پاڙيوارن فرياد ڪيو آھي، تڏھن هڪ نہ ٻئي پاسي منھن ڏيئي پڇي ويندو هو. شھر جو ڪوٺوال جڏھن کيس ڪولڻ لاءِ ايندو هو، ۽ گھر ۾ نہ ڏسندو هوس، تڏھن ويچارڻ پاڙيوارن کي ڪوڙو سمجھي، ناحق هنن کي هٿ ڪڙيون وجھي، ڪچهريءَ ۾ آڻي ڏھن-ويھن چئن جي اکيان اهڙي جٺ ڪندو هو، جو شل ڪنھن نالائق سان بہ نہ ٿئي. نيٺ او ٻانڀڻ لاچار ٿي ٿوري گھڻي رشوت باسي، اتان پاڻ ڇڏائي ايندا هئا. اهڙيءَ طرح ويچارا پاڙي وارا ٻانڀڻ هن پٽ جي آھيءَ ۾ اچي ڪيترا ڏينھن متايا پئي. هڪڙي سال اهڙو اتفاق ٿيو، جو آرڙھ ۾ پاڻي ڪوھن مان مڪي تارڪائي ويو، ۽ ٻانڀڻ پاڻ ۾ صلاح ڪري، هڪڙو نمون ڪوھ کوٽڻ لڳا. ايتري ۾ پٽ ور ڪري اچي چوڻ لڳن تہ ”مون کي بہ هن ڪوھ کوٽڻ ۾ پاڻ سان همراھ ڪريو، تہ آڻ پاڻ هن ڪوھ جو پاڻي حلال ڪري پيان.“

تنھن تي سڀني ڄاتو، تہ جيڪس هن جي گھٽ ۾ پڳوان هاڻي مهر وڌي آھي، جو بچڙائيءَ کان پاسو ٿو ڪري، ۽ راضي ٿي ڪوھ کوٽڻ ۾ پاڻ سان شريڪ

ڪيائونس. پر هو ڪميٽو رڳو نالي جو ڪوڏر ڪي هٿ لائي، ماٺ ڪري پري وڃي بيهي رهندو هو. جڏهن ڪوھ ڪوٽجي تيار ٿيو، ۽ سڀڪو ان مان پاڻي ڀرن لڳو، تڏهن پٽ اچي ڊوهي وجهي چين، ته ”خبردار، جيستائين ڪوھ جي پاڻي جو حساب ڪتاب مون سان نه لائو اٿو، تيستائين متان ڪو ان ڪوھ جو پاڻي پيئندو هجي.“

هنن جواب ڏنس، ته ”تنهنجو حصو تمام ٿورو ٿيندو، سو وٺي ڪري پنهنجي هٿ ڪر، ۽ پوءِ پنهنجي حصي جي پاسي کان سدائين پاڻي ڀريندو رهجي.“

تڏهن هن چيو، ته ”ڇڳو ڀلا، جي توهين پنهنجي حصي جا مختار آهيو، ته آءٌ پنهنجي حصي جو مختار ٿي ان ۾ زهر گڏيندس.“ برهمڻ ڏٺو ته هيءُ ڳالهه هن لڇ کان پري نه آهي، تن ويچارن ٿورا گهڻا پئسا ڏيئي، کانئس سندس حصو ڇڏايو.

جڏهن آهي پيسا ڪاٺي ڪپائي رهيو، تڏهن موٽي اچي آرام ڦٽس، ته هاڻي ٻيو ڪهڙو حيلو ڪريان. نيٺ هڪڙي ڏينهن وڃ اچي ڏاڍي لڳي، تڏهن هي پنهنجي گهر جي اڱڻ ۾ بيهي سڌ ڪري چوڻ لڳو، ته ”ٻڌو ٿا اي ٻاڙيسريو! آءٌ توهان کي اڳي ئي ٿو چڻايان، ته منهنجي گهر ۾ نانگ ۽ وچون تمام گهڻا ٿيا آهن، تنهنڪري پائيان ٿو، ته ڪري باهه ڏيانس. تنهن ۾ اوهين خبردار ٿجو، متان ڪو سڀاڻي ڏرمائي

ڏوراهو ڏئي، ته پٽ پنهنجي ٻاڙيسرين کي ساڙي ڇڏيو.

هيءَ ڪالھ ٻڌي سڀيئي ٻاڙي وارا پنهنجن گهرن مان نڪري اچي، پٽ کي پيرن پيا، ۽ چيائونس ته ”اي يار! توجهڙو ٻاڙيسري ڪٿان ملندو، جو باھ ڏيڻ کان اڳي اسان کي چٽائي؟ هاڻي اسين توکي ڪي پيسا ڏيون ٿا، سي تون وٺ، ۽ باھ جي بچر ٿئي ڪر. ۽ جي ٿي سگهي، ته ڪا ٻي اهڙي تجويز ڪجانءِ، جنهنڪري تنهنجي گهر مان اهي نانگ وڃون نڪري وڃن.“

ائين چئي پاڻ ۾ ڦوڙي ڪري هن کي پيسا ڏنائون ۽ پوءِ گڏ ٿي چوڻ لڳا، ته ”اي ڀائرو! اهڙي رويڪار ڏسڻ ۾ اچي ٿي، جو ڪنهن ڏينهن هي پٽ اسان کي ساڙي ڇڏيندو، يا ڪنهن ٻيءَ اڙيءَ ۾ ڦاسائيندو. پوءِ جي اسين ان سان مٿو نه ٻولينداسون، ته هو شايد پاڻ کي ماري ڇڏيندو. نيٺ ڪم وڃي ڪوٽوال سان پوندو، ۽ هو اسان کي شاهوڪار ڄاڻي ڦريندو. تنهن ۾ بهتر آهي، جو هي ڳوٺ ئي ڇڏي، ٻئي ڪنهن ڳوٺ ۾ هلي رهجي.“

اها صلاح ڪري سڀيئي ٻانڀڻ راتوواھ آڻي ڀڳا، ۽ ٻرھ ڦٽندي سان ڏم ڪوھ پنڌ هڻي نڪري ويا. انهي ڊپ کان، ته مٿان هو پٽ پٺيان ڪاهي پويئون.

سو (جيھي چيو) ”سائين، هن ٻچڙي ماڻهوءَ جي ڊپ کان چڱا مڙس به ٻڃي ڀرد بستي ٿي پيا.“
 تڏهن قاز چيس ته ”اي چيها! ڪانه ڪي هتان ڪڍڻ کان پوءِ پاڻ جهڙي جا تهڙا رهجي وينداسون.
 ڇاڪاڻ ته هڪڙو ڪانه پنهنجي سڀني سنگتين سوڌو هليو ويندو، ٻيو ته ان جي وڃڻ کان پوءِ ڪاڪڙي جي سڀاهين کي ريهي ريهي اسان ڏي آڻڻ لاءِ سعي ڪندڙ ڪونه ٿيندو، ۽ ٽيون ته سڀئي ڀائيندا ته قاز کي لشڪر سان شايد ڪم ٿي ڪونهي. تنهنڪري ڀلي ته ڪانه هتي پيو گذاري.“

هيءُ ڳالهه ٻڌي جيھي لاچار ٿي ڪري ماڻ ڪئي تڏهن وري قاز چيس، ته ”اي وزير! هاڻي ويريءَ جي ٿارڻ لاءِ ڪو اهاڻ ڪر. جيئن پوءِ تئين هواجن ويجهو پوندا. ڏسجائين، مٿان غافل ٿيو آهين.“

جيھي چيو، ”مون جاسوسن جي واٽان ٻڌو آهي، ته ڪاڪڙي جو وزير ڪرگس، ڏاڍو سياڻو آهي، سو پٽيءَ وڙهن ڪين ڏيندس. پر جي اهڙي ڏاهي وزير جي ڳالهه کي لنوائي، بادشاهه لڙائيءَ تي ايندو ته هو وڏو نادان ڄڻو، ۽ پنهنجو لشڪر هٿ وٺي مارائيندو. تنهن ۾ اي بادشاهه! اڃا تائين ڪاڪڙي جي لشڪر اوهان جي قلعي کي گهيرو ڪونه ڪيو آهي، تنهنڪري گهرجيو ته پنهنجي ڪوٺوال کي سڏائي حڪم ڏيو، ته جنهن رستي کان دشمن جي

اچڻ جو ڊپ هجي تنهن کي ترٽ وڃي بند ڪري ۽ جتي جهنگ جهر هجي، تي پنهنجو لشڪر هڪيو رکي ۽ جڏهن دشمن جو اڃايل ۽ بڪايل ڪٽڪ ٽڪجي ماندو ٿي اچي ڪاٺي پوي، تڏهن گهرجيس، ته ان تي اتي ئي چڙهي ڪري، يا جنهن وقت ويڙيءَ جي فوج جهنگ يا جبل جي گھاٽ مان لنگهندي، يا نديءَ تي لهندي ڏسي، تنهن وقت مٿن ڪاه ڪري يا جي رات جو جاگيا هجن ۽ صبح جو نڊاڪرا ٿي هٿيار پوهار چوڙي بي اونا ٿي سمهي پون، ته ان حالت ۾ اتي گهٽين. اهڙن ڪمن لاءِ سڀا اهڙيون مهلون ڳوليندا آهن.

جڏهن قاز هيءَ تجويز ٻڌي تڏهن ڪهنڪ ڪوٽوال کي سڏائي، چيهي جي صلاح ڀاندر حڪم ڪيائين. تنهن تي ڪوٽوال پنهنجو لشڪر وٺي نڪتو ۽ نڪرندي شرط ڪاٺڪي مان مقابلو ٿي ويس. پنهجي جي وچ ۾ اهڙي لڙائي اچي لڳي، جو دشمن جا اٺيڪ سپاهي مارجي ويا.

تڏهن ڪاٺڪو نراس ٿي پنهنجي وزير ڪرگس کي چوڻ لڳو ته ”اي چڱا مڙس! منهنجو سمورو لشڪر مارجي ويو، ۽ توکي ذري جي ڳڻتي ڪانه ٿي. رڳو صلاح به ڪانه ڏئي، ته قاز جو ملڪ ڪيئن وٺجي. پر هاڻي انهي ڪالهه کي ڦٽو ڪر. مون کي رڳو هي اڏڪو آهي، ته جيڪا فوج سنڌ ۾ باقي بچي آهي، سا شل خير سان هلي وطن سهڙي.“

هي ٻڌي ڪرڪس چيو، ته ”اي بادشاهه! سڀني
 چيو آهي، ته اميرن وزيرن ۽ بادشاهن ۾ هي عادتون
 هئڻ نه گرجن: هڪڙي شراب خوري، ٻي رات ڏينهن
 زالن سان صحبت ڪرڻ، ٽين گهڻو وقت شڪار ۾
 گذارڻ، چوٿين جوا ڪرڻ ۽ پنجين وزير جي مصلحت
 کان منهن موڙڻ. مون جيڪو اڳي عرض ڪيو هو،
 تنهن تي سائين جن پورو ڌيان نه ڏنو. هاڻي هتان
 پوئتي ورتل هلڪائي آهي، تنهن لاءِ اهڙي صلاح
 ڏيئي نٿو سگهان، ڇاڪاڻ ته شاهانو دستور آهي،
 ته جو بادشاهه پنهنجو ملڪ ڇڏي ٻئي جي ملڪ تي
 چڙهي ڪري وڃي، سو سواءِ سوپ يا سلوڪ جي
 نه موٽي.“

ڪاٺڪي چيو ته ”منهنجي لشڪر ۾ جيڪي نامدار
 پهلوان هئا، تن مان هن لڙائيءَ ۾ ڪي مارجي، ۽
 ڪي قيد ٿي ويا. هاڻي وڃي رهي آهي باقي هيءَ
 فوج، ما الاجي ڪهڙو ٻوٽو ٻاريندي.“

تڏهن ڪرڪس چيو ”اي حضور! ڇو انهيءَ ڳالهه
 جي ويچار ۾ پيا آهيو. جي ٻن-ٽن ڏينهن جي عرصي
 ۾ دشمن جو قلعو کڻي سوپ جو تقارو نه وڃايان، ته
 مڙس ئي نه آهيان ۽ ٿيڻي آهي، ته ويريءَ جو ڪڪ
 قلعي ۾ وڃي داخل ٿيندو. پوءِ انهن جي رسد راس
 چڻ ٿي وائڻ کان بند ڪري سگهبي.“

تاز جي جاسوسن مان ڪنهن هيءَ ڳالهه ٻڌي
 ورتي، تنهن ڊوڙي اچي پنهنجي بادشاهه کي چيو ته

”اي خاوند! ڇو غافل ويٺا آهيو؟ يقين ڄاڻجو، ته ڪالڪٽو اوهان جي مڪان کي گهيري ڪرڻ ڌاران ڪين ڇڏيندو.“

قاز هي ڳالهه، ٻڌي پنهنجي وزير کي چيو ته ”آئي وڃي لشڪر جو شمار ڪر، ۽ هر هڪ سپاهي کي انعام ڏي، جيئن ته سڀاڻن چيو آهي، ته اجائي هڪڙي ڪوڏي به نه وڃائجي، پر مهل سر ڏهن هزارن تي به فلڪ نه اٿجي. اهڙي وقت ۾ جو بادشاهه لشڪر سان سخاوت ڪندو، سو البت دشمن کي ماري مڃائيندو، ڇاڪاڻ ته جي نوڪر پنهنجي ڏٺيءَ کان راضي هوندا، ته ڪنهن به حالت ۾ اڪيلو ڇڏي نه ويندس، ۽ نڪي تير ترار کان منهن موڙيندا. تنهن کان سواءِ ڪانڪٽي جو وزير ڏاڍو ميانو ٿو ڏسجي، ڇو ته ائين نه هجي ها، ته هوند هن کان اڳي بادشاهه سارو لشڪر ناس ڪرائي ڀاڄ ڪائي ها.“

اجا قاز ۽ چيهو انهي صلاح مصلحت ۾ مشغول هئا، ته مٿان ڪانڪٽي اچي سلام ڪيو، ۽ فریب ڪري چيائين ته ”سائين، ڪانڪٽي بادشاهه جي لشڪر هن قلعي کي چوگرد اچي گهيرو ڪيو آهي.“ قاز پڇيس ته ”ان جو لشڪر اٽڪل ڪيترو ٿيندو؟“ چيائين ته ”سائين، برسات جي ڪري تعداد جي پوري خبر پئي نٿي سگهي، پر تڏهين به زره پوش پيدا، ۽ سوار ايترا اچي گڏ ٿيا آهن، ۽ پيو آڙد به ايترو اچي لٿو آهي، جو آتني پير پائڻ جيتري به جاءِ ڪانهي. ۽

توبن جي شاڪ ۽ اهڙي اچي ڪڙي ٿي آهي، جو زمين ۽ آسمان اندوڪار ٿي ويو آهي، ۽ هاڻين ۽ اهو دٽڪار کڻي شروع ڪيو آهي، جو ڪڪرن جي گجگوڙ جي ۽ جاءِ نه آهي.

قاز هيءَ ڪالھ ٻڌي ترٿ وسيع ۽ پئجي ويو. تڏهن ڪانءُ چيس ته ”جيڪڏهن لڙائي ٻاهر ٿي، ته پوءِ قلعي جوڙائڻ مان ڪهڙو فائدو ٿيو؟ هاڻي جيڪڏهن ويريءَ سچ پچ اچي قلعي کي گهيرو ڪيو آهي، ته لشڪر سنباهي قلعي تي بيهاري سندس سامهون ڪريو.“

قاز هيءَ ڪالھ ٻڌي يڪدم پنهنجي سموري لشڪر کي قلعي تي ڪڙو ڪيو، جنهن جي ڏسڻ کان دشمن جو هنيون ٿي ڪاڇي ويو. ۽ اهڙو هل ۽ تقاري جو آواز ڪرايائين جو انهن جي ڪنن ۾ تارڙيون چڙهي ويون. پوءِ قاز ڪانڪڙي جي لشڪر جي سامهون پنهنجو دٻرو ڄماڻي سڀني سردارن کي سڏائي چيو ته ”اڄ اهڙي جنگ جوڻيو ۽ مارا ماري ڪريو، جو جبل تي رت ريلا ڏيئي وهي.“

هوڏانهن ڪانڪڙي قاز جو لشڪر قلعي تي ڏسي، ۽ سندن هل هنگاما ٻڌي، تپرس ۽ پئجي ڪرگس ڏي نھاري چيو، ته ”تو چيو ٿي، ته آءُ ڏينهن ٻن ۾ قلعو فتح ڪندس، ۽ رهندي ته قاز اهڙي حشمت ٿو ڏيکاري، جو اسان جي ته ساڻس دال نه ڪري.“

ڪرڪس وزير چيو ته ”اي بادشاهه! خيال ڪري
 ڏسو، ته ڪنهن غريب جي گهر ۾ به ڪو ڌاريون ٺهه پهر
 پيهي نٿو سگهي، پوءِ هي وڏو قلعو جو لشڪر سان
 ڀريل آهي، سو حڪمت ڪرڻ ڌاران هٿ ڪيئن
 ايندو؟ هاڻي پهريائين هيءَ تجويز آهي، ته جنهن
 ڏينهن دشمن جي سامهون ڏاڍي واڃ لڳي، تنهن ڏينهن
 ان واڃ جي انڌوڪار ۾ هزارين ٻاڻ چوڙجن، تن جي
 پاڇي جي اوٽ ۾ قلعي کي باهه ڏيئي، ويريءَ جي
 ڪٽڪ تي ڪاهه ڪجي. پوءِ ته، مورچي بندي ڪجي
 جنهن ڪري ويريءَ کي اڳي وڌڻ لاءِ توفيق نه ٿئي.
 ٿيون ته، قلعي کي چوڌاري اهڙيءَ طرح گهيرو
 ڪجي، جو دشمن کي نڪرڻ پھڻ کان بند رکجي.
 انهن کان سواءِ ٻيون به تجويزون آهن، پر بلڦل
 هنن ٽنهي مان جا اوهان کي پسند اچي، سا ڪريو.“
 تڏهن ڪانڪي چيو ته ”اي ڪرڪس! ويريءَ
 جي فوج ڏسي منهنجي ته ڇاتي ٿي ڏڪجي ويئي آهي
 ۽ حوصلائي خطا ٿي ويا اٿم. تنهن ڪري هاڻي ڪا
 اهڙي صلاح ڏس، جو منهنجي سوچ ٿئي.“
 ڪرڪس چيو، ته ”هاڻي سانجهيون ٿيون آهن،
 راتوڪي رات رڪو، سڀاڻي صبح جو سڀ ڀلي
 ٿي پوندي.“

ائين چئي ساري رات ويچار ۾ رهيو، ته هاڻي ڪهڙيءَ
 رڪ سان دشمن کي مات ڪري قلعو وٺجي. نيٺ ڪيترا

هوشيار ڦڙت جاسوس، جن تي گهڻو ڀروسو هوس، تن کي گهراڻي چيائين ته ”هيءُ وقت توهان جي نمڪ حلالِي ڏيکارڻ جو آهي، تنهن ڪري گهرجيو ته پنهنجا ويس مٽائي قلعي ۾ وڃو ۽ اتي ڪانءُ کان سڌ سماءُ وٺو ته هن ڪهڙي رت ڪٿي آهي ۽ ڪير ڪير ڪهڙي ڪهڙي ڪم تي مقرر ڪيا اٿس. ۽ هي به خبر لهجو، ته ڪهڙي پاسي غافل آهن، ڪهڙو مورچو ڪمزور آهي، ۽ ڪهڙي دروازي کان اسين قلعي جي اندر گهڙي سگهنداسون. اهي سڀ ڳالهون دريافت ڪري مون کي ستت اچي ٻڌايو.“

تڏهن جاسوس ڪانون جهڙو ويس ڪري آوندا هي ۽ رات جو قلعي ڏي هليا، ۽ ٻين ڪانون مان گڏجي اندر گهڙي، سڀڪنهن بازار گهٽيءَ ۽ سڀڪنهن سردار جي تنبو جي آس پاس ڦريا. خوب ڳولا ڪري ڏنائون ته ڪانءُ واري مورچي ۾ غفلت گهڻي ۽ ماڻهو ٿورا آهن. تڏهن ڏاڍا خوش ٿيا ۽ اڃا ٿوري رات پيئي هئي، ته جتان آيا هئا، تتان نڪري ڊوڙي اچي ڪرگس سان اها خوشخبري ڪيائون.

هو هيءَ ڳالهه، ٻڌي پنهنجي ڪپڙن ۾ ئي نه ماريو. ۽ جهٽ پٽ پنهنجي فوج کي تيار ڪري چيائين ته ”چئن گهڙين کان پوءِ جاسوسن کي پاڻ سان اڳيان مهڙ ۾ سونهون ڪري، اهڙيءَ عزت سان هري هري انهن جي پٺيان قلعي ڏي هلنداسون، جو ٻيو ڪن به

نه ٻڌندو، ۽ جڏهن دروازي کي ويجهو پهچنداسون،
تڏهن ڪنهن اجهي جي آڙ ۾ ويهي رهنداسين،
جيسين دروازو کٽي، پوءِ گهڙي اندر هلنداسون، ۽
ڏٺي ڪندو ته قلعو هٿ اچي ويندو.

هيءَ صلاح پنهنجي فوج سان ڪري، ڪالڪتي
وٽ اچي عرض ڪيائين ته ”هاڻي آءٌ اڳواٽ وڃان ٿو،
جڏهن منهنجا قاصد حضور ۾ اچن، تڏهن يڪدم
ساري لشڪر سوڌا هن غلام جي پٺ پرائي لاءِ اچي
سهڙجڻ ۽ جي چرڪ ڪيو ته دشمن مون کي ٿورن
سپاهين سان ڏسي چئن ئي پاسن کان ويڙهي ويندو.“
ڪالڪتو هيءَ مصلحت ٻڌي ڏاڍو سرهو ٿيو، ۽
پنهنجي وزير کي موڪل ڏيئي، سڀني سردارن کي
سڏي، حڪم ڪيائين، ته اوهان مان هرڪو پنهنجي
پنهنجي تنبوءَ ۾ هٿيارن سوڌو تيار رهي. جنهن وقت
آءٌ سوار ٿيان، تنهن وقت اوهين سڀ سوار ٿجو،
۽ جيڏانهن آءٌ هلان، تيڏانهن توهين به سڀ چپ
ڪري منهنجي پٺيان هليا اچجو، ۽ ان ۾ پٺيءَ ڪاهلي
نه ڪجو. اهو حڪم ٻڌي سردارن ساري لشڪر
کي تيار رکيو.

نيٺ جڏهن ڪرگس جي جاسوسن بادشاهه سان
اچي خبر ڪئي، ته خداوندا، اوهين هاڻي جلد سوار
ٿيو. تڏهن ڪالڪتو سڄيءَ فوج سوڌو، جاسوسن کي
هاڻ سان گڏ وٺي، جنهن رستي کان ڪرگس ويو هو
تنهن ساڳئي رستي کان روانو ٿيو.

اڃا پينپر ڪوئي پيو هو، ته ڪرڪس کانء واري دروازي کان قلعي ۾ پهچي ويو ۽ هزارين هاڻ چوڙي، تن جي پاڇي جي اوڻ ۾ هڪدم ڪاه ڪيائين. ايتري ۾ ڪاڪڙو لشڪر سان هن جي واهر لاءِ مٿان اچي سهڙيو، ۽ سندس اچڻ شرط ڪرڪس ۽ قاز جي اچي چٽاڀيٽي لڳي. نيٺ جنهن وقت سج ڪني ڪڍي ۽ هڪهڻي ڪي ڏسي سگهيا، تنهن وقت اهڙي اچي ترار ڪڙي ٿي، ۽ ٻنهي لشڪرن مان ايترا ويا قتل ٿيندا، جو قلعي جي بازارين مان رت ريلا ڪري ائين وهي آئي هليو، جو چڻ ته ڪا اورڪ نٿي هئي ۽ بندوڦن جو دونھون به اهڙو اچي ٿيو، جو چڻ ته هڪڙو ٻيو آسمان پلٽجي پيو هو.

تنهن وچ ۾ کانء پنهنجا سپاهي گڏ ڪري قلعي کي باھ ڏيئي واکا ڪندو ٻاهر نڪتو. ۽ ڪاڪڙي جي لشڪر مان جيڪي سپاهي بادشاه جي سنڀال لاءِ بيٺا هئا، تن کي اچي چوڻ لڳو ته ”هاڻي قلعي کي باھ لڳي اٿو ۽ قاز جي فوج سڄي پکڙجي ويئي آهي، تنهن ۾ هڪڙو دم ترسو ته اجهو ٿو ڦٽو فتح ٿئي.“ نيٺ جڏهن طرفين جا ٻي شمار سپاهي ڀڳڙن وانگي پهچي رهيا، تڏهن ڪاڪڙي جي لشڪر جله ڪري قاز جي فوج جا جتي سا تتي ماري، باقي ڪي ٿورا وڃي بچايا. قاز ڏٺو ته هاڻي ٻيلي مون ۾ وڌيڪ وڙهڻ جي توڙي ڪانهي، فوج جو رخ به مٽيل آهي،

۽ موت جي ڊپ کان ڪنهن ۾ به سامهون ٿيڻ جي
 ٿوڻ ڪانه رهي آهي، تڏهين لاچار ٿي ڪهنڪي
 سڏائي ڇيائين ته ”اي ڪوٽوال! مون ڇاچي ڏٺو آهي،
 ته منهنجي طالع اچي هاڻي موت کاڌي آهي، ۽ ايتري
 به آسپد ساري نقو سگهان، ته ڪي هتان سلامت نڪري
 سگهندس. تنهنڪري منهنجي مرضي آهي، جو منهنجو
 وڏو پٽ هن وقت تخت نشين ٿئي، ته اسان جي خانداني
 قائم رهي. سو انهي ڪم لاءِ ڇهه سالن پهر يائين
 صلاح ڪري، تون ڪنهن به حيلي سان پنهنجو سر بچائي
 هتان نڪري وڃ، ۽ وڃي ان کي تخت نشين ڪر.“
 ڪهنڪي چيو ته ”اي بادشاهه! مون کي ڏاڍو ڏک
 ٿئي، جو اوهين اها وائي ٿا ڪڍو. جيستائين منهنجي
 سرير ۾ ساهه هوندو، تيستائين ڪنهن کي به مجال
 نه ٿيندي، جو اوهان تي آر ڪندو. آءٌ جيئن توهان کي
 هيڪلو نه ڇڏيندس. جي منهنجو سر اوهان تان صدقي
 ٿيو، ته ٿيڻ ڏينس.“

بادشاهه چيو ”اي ڪوٽوال! آءٌ توکي جيئن چوان
 ٿو، تيئن وڃي ڪر، ڇاڪاڻ ته مون وٽ هينئر تو
 جهڙو ڪو ٻيو ڪارائتو ۽ خير خواست ڪونهي، جنهن کي
 ههڙي وقت ۾ موڪليان.“

ڪهنڪي ڄاتو ته بادشاهه مون کي لڙائي جي ميدان
 کان ٻاهر ڪڍڻ ۾ پاڻ ڀلائي ٿو، پر آءٌ بادشاهه کي
 جنگ جي ميدان ۾ هيڪلو ڇڏي وڃان، اها ڳالهه
 نمڪ حلائي کان پري آهي. تنهن ۾ مناسب هيئن آهي،

تہ ڪنهن بہ ٻر بادشاهه کي انهي خيال کان لاهيان. تڏهن چيائين ته ”خاوند، جيڪڏهن آڄ هن وقت پنهنجي سنگين کي ڦٽو ڪندس، ته خلق مون کي خوار ڪندي ۽ چوندي ته ههڙو مشڪل وقت ڏسي، بادشاهه ۽ پنهنجي يارن کي رڻ واهي ڪري گيدي ٿي پيڙهه. تنهنڪري جيستائين جيئرو هوندس، تيستائين ڪيڏي ڪين چوندس.“

هيءَ ڳالهه ٻڌي فاز چيهي کي چيو ته ”ڪهنڪ ۽ سندس ساٿين جو سڌو اهڙو ميل آهي. جهڙو پاڻيءَ ۽ چڪڻ جو، جيستائين مٿان پاڻي ۽ هيٺان چڪڻ آهي، تيستائين ٻئي رليا ملڻا پيا آهن، پر جڏهن پاڻي مڪو، تڏهن اها مٽي ڦڪري ٿي پاڻمرادو ڦٽيو چيرچير ٿيو پوي.“

اڃا انهيءَ گفتگو ۾ هئا، ته ڪاڪڙي جي لشڪر مان هڪڙو سپاهي وڃ وانگي اچي مٿان ڪڙڪيو، ۽ ايندڙي شرط فاز تي ترار آلاپيائين. تڏهن جهڙو اڃا ڪهنڪ پنهنجو نيزو هن جي چاٽيءَ ۾ هنيو ٿي، تهڙو هو سپاهي آهو دائه گسائي، وري ڪهنڪ تي لڙي آيو. ۽ هنن ٻنهي جي پاڻ ۾ اچي اهڙي چٽاڀيٽي لڳي، جو زمين ۽ آسمان ڄڻ ته هڪ ٿي پيا. نيٺ ڪهنڪ ڪوٽوال سپاهيءَ جي هٿان مارجي ڪري پيو. بادشاهه تنهن تي ڏاڍو رڻو ۽ ارمان ڪڍيائين، ۽ ڪوٽوال کي لڪ لڪ آسپاسون ڪري، پاڻ

پر ٻهرو پاڻيءَ جي رستي کان پهچي، اچي پنهنجي ملڪ نڪتو.

ڪائڪتو قاز جي پاڇ جي خبر ٻڌي، ڏاڍو نهال ٿيو، ۽ سوپ کي غنيمت ڄاڻي، ڏٺيءَ جو شڪرانو ڪيائين، ۽ فتح جو تقارو وڄرائي، شادمانو ڪري چوڻ لڳو، ته ”هن ڪهنڪ ڪوٽوال جهڙي نمڪ حلالي ۽ مردانگي ورلي ڪندو. هن پنهنجي ڏٺيءَ تان سرحد تي ڪرڻ جو هڪڙوئي اهڙو ثواب کڻيو، جو پنهنجي سڄي ٻچاڙي سرهي ڪري ڇڏيائين. ۽ ٻيو، جيڪو ان وانگي ڪندو، سو جوانمرد ليکبو ۽ سڀه سالار ٿيندو.“

وشن سرمان پنڊت هي داستان پورو ڪري، چوڻ لڳو، ته ”اي راجا جا پٽو! جيڪو هن ڳالهه کي هنئين سان هنڊائيندو، سو بلڪل مياڻو ۽ ڪڻ-ونت ٿيندو، ۽ ويرين کي جيتيندو.“

باب چوٿون

جنگ کان اڳي يا پوءِ دشمن سان ميلاپ

ڪيئن ڪجي ۽ تنهنجي بيان ۾

۳۳۳۔ قاز ۽ ڪاڏڪٽو بادشاهه ۽ سندس وزير

پنهنجي چوڻ لڳو، ٻڌو اٿس ته: قاز بادشاهه ۽ چيهو وزير ٻئي هڪڙي وقت پنهنجي لشڪر کان جدا ٿيا. بيٺا هئا. تڏهن قاز چيهي کان پڇيو ته ”توڪي ڪا خبر آهي ته قلعي کي باهه ڪيئن لڳي؟“

چيهي جواب ڏنو ته ”اي بادشاهه! اهو ڪم ڪانه جو آهي، جو سدائين فوج سان رهندو هو. مون اڳي ئي سائينءَ کي عرض ڪيو هو، ته ڪانه جي رهڻ مان ڪڏهن نه ڪڏهن جوڪو پهچندو.“

تڏهن قاز چيو ته ”هن ۾ هن ڪانه جو ڪهڙو ڏوھ؟ اهو لڳاڪ اسان جو چئبو. جيئن ڏٺيءَ جي خواهش هئي تيئن ٿيو.“

چيهي چيو ته ”جيڪو پنهنجي دوست جي صلاح نه مڃيندو، تنهنجي اهڙي حالت ٿيندي، جهڙي هن ڪچوڙءَ جي ٿي هئي.“

قاز پڇيو ته ”اها ڳالهه ڪيئن آهي؟“

۲۴- ٻه قاز ۽ هڪڙو ڪچڙون

جيھي چيو ته ”ڪنھن نديءَ تي ٻه قاز، هڪڙو ڪچڙون ڪيترن ڏينھن کان رھندا هئا. انھن قازن ۽ ڪچڙن جي پاڻ ۾ ڏاڍي پريٽ هوندي هئي. هڪڙي ڏينھن هڪڙو مهاڻو اُن نديءَ جي ڪنڌيءَ وٽان چوندو لنگهيو ته ”سڀاڻي هن ۾ چار وجهي سڀ مڇيون ڦاسائيندس.“

مهاڻي جي ڳالهه ٻڌي، ڪچڙون ۽ قاز ڏاڍا ڊٺا ۽ پاڻ ۾ صلاح ڪرڻ لڳا ته هاڻي ڪا اهڙي رٿ ڪجي، جو هن مهاڻي جي هٿن کان جيئرو بچجي.“ تڏهن قاز چيو ته ”سڀاڻو ڏينھن ڏسي وٺون، پوءِ جون ڳالهيون آھن پوءِ مان.“

ڪچڙون چيو ته ”اي يارو! جيڪڏهن هو مهاڻو سڀاڻي اچي ٿو سهڙي، ته توهين جي آڏامي مگهو ٿا، سي ته آڏامي به چٽندؤ، پر آڏو پاڻ کي ڪيئن بچائيندس؟ تنهن ڪري ايتري مهرباني ڪريو، جو مون کي هتان ڪٿي هلي اڳي ئي ڪنھن ٻيءَ نديءَ تي پهچايو.“

قازن چيو ”تولاءِ ته خشڪيءَ تان هلڻ سلامتي نه آهي.“

ڪچڙون وراڻي ڏني ته ”اي يارو! جيڪڏهن اوهين مون کي جواب ٿا ڏيو، ته آڏو پنڌ ڪري ويندس.“

هيءَ ڪالھ ٻڌي، ڳڻتيءَ ۾ پئي چيائونس ته ”جيڪڏهن تون بنا ويچار اوڏانهن ويندين، ته تنهنجي حالت به هن ڳڻهه جهڙي ٿيندي.“

ڪڇوڻءَ پڇيو، ته ”آها ڪالھ ڪيئن آهي؟“

۲۵- ڳڻهه، نور ۽ نانگ

قازن چيو ته ”ڪنهن نديءَ جي ڪپ تي هڪڙي وڻ جي پاڙ ۾ ڪو ٻر هو، تنهن ۾ هڪڙو نانگ رهندو هو. آهو ڏهاڙي ٻر مان نڪري، گهمندي ڦرندي جيڪا شئي هٿ لڳندي هيس، سا کڻي کائي ڇڏيندو هو. پر ان وڻ تي رهندڙن کي ڪو ايذا ڪونه ڏيندو هو. انهي وچ ۾ هڪڙي ڳڻهه پڪي ۽ ان وڻ تي اچي آکيرو جوڙي ڇڏا.

پر ٿورڙن ڏينهن کان پوءِ اچي ڊپ ورتس، ته مٿان هيءَ نانگ ڪنهن ڏينهن منهنجي ٻچن کي کائي وڃي، تنهنڪري دل ۾ سم ستئي، ٻين ڳڻهن کي چيائين ته ”اي يارو! اڄ هڪڙو نور هن وڻ هيٺ گهمندو ڏٺو اٿم، تنهن ۾ جي اوهين نديءَ مان پنهنجي پنهنجي جهنب ۾ هڪڙي هڪڙي مڇي جهلي آئي، هن وڻ هيٺ ڦٽي ڪريو ٿا، ته مون کي يقين آهي ته آئون مڇين جي کائڻ لاءِ نور ۽ نانگ ٻئي ايندا، ۽ پنهنجي ذاتي عداوت ڪري پاڻ ۾ وڙهندا، پوءِ نانگ نور جي هٿان مارجي ويندو.“

ڳڻهن اها ڳالهه مڃي، ۽ نديءَ مان مڇيون ڪڍي
آئي آن وٺ هيٺان ڦٽيون ڪري، پاڻ هيٺ اڪيون
پائي ٿارين تي ويهي رهيا، ته اجها ٿي هاڻي هنن
ٻنهي جي پاڻ ۾ چٽا پيٽي لڳي، ڏسون ته ڪير ٿو
ڪنهن جي هٿان مارجي.

ايتري ۾ نور اچي مڇين کي چونڊيندو ڪائيندو
ويو. نانگ به انهي وقت ٻاهر نڪتو، پر نور کي ڏسي
وٺ هيٺ ڪروندڙو ٿي ويهي رهيو، انهي لاءِ ته
ڪيڏانهن هي نور پاسي ٿئي، ته آڻ به هنن مڇين مان
وٺ ڪريان. اتفاقاً نور جي اک نانگ تي پئجي
ويئي، ۽ آئي ٻنهي جي وچ ۾ اچي جنگ لڳي، تان
جو نور نانگ کي ٽڪر ٽڪر ڪري ڇڏيو.

وري جان مٽي ڪنڌ کڻي نھاري، ته اڃا ڳڻهه
ڄمڪندا ڏسڻ ۾ آيس، تڏهن ڄاڻائين، ته اهي به
مڇيون آهن، سو مٿي چڙهي ويو. ڳڻهه ته هن کي
ڏسي آئي اڏاڻا، باقي جي سندن ٻچا آڪيرن ۾ ويٺا
هئا، تن کي نور ڪاٽي شي ڪري سڀ آڪيرا اڏائي ڇڏيا.
تنهن ڪري قازن چيو ”اي يار سڀاڻو! هو آهي،
جو پهريائين پنهنجي واسطي نئين جاءِ ويچار سان رٿي،
پوءِ اوڏانهن وڃي.“

ڪڇڙن ۽ ورائي ڏني ته ”توهين رات ڏينهن
اوڏاهين اچو وڃو ٻيا، پوءِ ته مون کي تاحق ڇاڪاڻ
ٻيا ڊيچار ٿيو؟“

قازن ڪيترائي سمجهايس، پر هن ڪا به صلاح نه ورتي. تڏهن لاچار ٿي چيائونس ته ”پلا، هاڻي تون هن ڪاٺيءَ کي وڇان چڪو وجهي جهل، ته توکي ڪٿي هلون. هر تون ايترو ڪڇ، جو جيڪڏهن ڪو توکي رستي تي مهڻو ڏئي، ته پٺيءَ وائون نه ڪڇج.“

هن جواب ڏنو ته ”مهڻو ته بجاءِ خود، پر جي ڪو سون کي ماريندو ته به آڱ ڪين ڪڇندس. اهو انجام وٺي، ڪاٺيءَ جا ٻئي مٿا پنهنجن وائن ۾ جهلي آڻي آڏاڻا. جڏهن هڪڙي گهوٽ جي مٿان اچي لنگهيا، تڏهن آڻي جا گولڻا مڙي هن تماشي ڏسڻ لاءِ ٻاهر نڪتا.

هڪڙي چوڪر منجهانئن چيو ته ”جيڪڏهن هيءُ ڪڇڻ ڪري ٿو ته سو آڱ پڇي ٿو ڪانس.“

ٻئي چيو ”جيڪڏهن منهنجي ور ٿو چڙهي، ته ڪوڪ ٿو ڪريانس.“

ڪڇڻ به ماڻ ڪري ٻئي ٻڌو. نيٺ جڏهن گهڻا اوڀالا مليس، تڏهن غصي ٿي چيائين ته ”پتر چو نه ڪاٿو؟“

اڃا ايترو ڪڇيائين، ته مٿان ڪري اچي ڌو پُٽ تي پيو ۽ ماڻهن کي شڪار ٿي آيو.

تنهن ڪري چيهي چيو ”اي بادشاهه! جو پنهنجي سنگتيءَ جو چيو نٿو مڃي، تنهن کي اهڙيون سختيون آڏو اچن ٿيون.“

اڃا انهيءَ ڳالهه بولھ، ۾ هئا، ته ڪوٽوال جي ڀاءُ
 قاز بادشاهه کي اچي سلام ڪري چيو ”ته غلام آڳيئي
 چواڻي موڪليو هو، ته قلعي جي اندر جو ڪانءُ آهي
 سو ڪانڪڻي جو موڪليل آهي. هاڻي ڪانڪڻي
 هن کي سرويءَ پهرائي هيءُ ملڪ سندس اولاد جي
 نالي مقرر ڪيو ٿي، پر ڪرگس وزير ناراض ٿي عرض
 ڪيو، ته ”هيءُ ملڪ ڪانءُ کي ڏيڻ نه گهرجي،
 ڇاڪاڻ ته ڪوٽو آهي.“

تنهن تي ڪانڪڻي چيس ته ”جو شخص هڪڙي
 دفعي نمڪ حلالي ڪري ڏيکاري، تنهن مان مهر باني
 ڪرڻ واجب آهي، ته او پهر به پنهنجي ڌيءَ جو ڪم
 دل ۽ جان مان ڪري.“

پر ڪرگس وري چيس ته ”ڪانءُ ڪوٽي سڀاءَ جو
 آهي، تنهن مان جيڪو نيڪي ڪندو، تنهن کي اهڙو
 قل ملندو، جهڙو هن ٻڌي جوڳيءَ کي مليو هو.“
 ڪانڪڻي پڇيس ته ”اها ڳالهه ڪيئن آهي؟“

۲۶- ٻڌو جوڳي ۽ ڪوٽو

ڪرگس چيو ته ”ڳالهه ڪندا آهن، ته سنڌونديءَ
 جي ڪپ تي هڪڙي جوڳيءَ جو آستان هوندو هو.
 هڪڙي ڏينهن انهيءَ جوڳيءَ پنهنجي چائنٺ وٽ ويٺي
 جپ ڪيو، ته هڪڙو ڪانءُ ڪوٽي جو ٻچو چنبي
 ۾ کڻي اچي وٽائڻس لنگهيو. اچانڪ آهو ٻچو سندس

جنهي مان ڪري، اچي جوکيءَ جي اکيان پٽ تي
 پيو. جوکيءَ اُن تي ديا آئي نيئي اهڙي پيار سان
 نپايس، جو هو اچي وڏو ٿيو.

هڪڙي ڏينهن اُن ڪٽئي کي ڪنهن ٻليءَ اچي
 جهٽ هنيو، پر جوکيءَ اُتان بچائي ورتس. نيٺ دل
 ۾ هيءُ ٻه ڪيائين ته هن ڪٽئي کي ٻلي ڪري
 ڇڏيان، ته پوءِ ٻيون ٻليون مور مندس نالو نه وٺن.
 ائين چئي چوڪارو هنيائينس، ته هو ترٽ ڪٽئي
 مان مٽجي ٻلي ٿي پيو. پوءِ ڪتن کان لڳو ڊڄڻ.
 تڏهن جوکيءَ منتر پڙهي ڦيري هن کي ڪتو ڪيو.
 نيٺ هيءَ ٻالھ دل ۾ آيس، ته هن کي اڳوڻو
 شينهن ڪري ڇڏيان، ته ڪوبه جانور نالو نه ڪنهي.
 آخر منتر پڙهي، هن کي شينهن ڪيائين، جو ڏينهن
 جو شڪار لاءِ جهنگ ۾ نڪري ويندو هو ۽ رات
 جو اچي جوکيءَ جي گهر تي پهرو ڏيندو هو.

ماڻهو جي جوکيءَ جي درشن لاءِ ايندا هئا، سي
 هڪڙي ڏينهن پاڻ ۾ چوڻ لڳا ته ”پهريائين هيءُ
 ڪٽو هو، پوءِ ٻلي ٿيو، تنهن کان پوءِ ڪتو، ۽
 هينئر ته نيٺ بنجي شينهن ٿيو آهي!“

هيءَ ٻالھ ٻڌي شينهن پنهنجي دل ۾ قياس ڪيو،
 ته جيڪي آءُ اڳي هوس، سو جي هيءُ جوکي موٽي
 مون کي ڪري ڇڏيندو، ته پوءِ آءُ ڇا ڪري

مگهندو سانس، تنهن ۾ بهتر آهي، ته هن جوکبيءَ کي ماري ڇڏيان، ته پوءِ سڀني آفتن کان چٽي پوان. اهو خيال دل ۾ آئي جوکبيءَ کي ماري ڇڏيائين.

تنهنڪري، ”اي بادشاهه! جيڪڏهن هيءُ ملڪ اوهين کانءُ کي ڏيندو، ته اوهان جي به حالت مٿئين جوکبيءَ جهڙي ٿيندي.“

”انهي جي مون کي تسلي آهي.“ ڪانڪتي چيو ”پر مون کي ڊپ آهي، مٿان هن ملڪ جي لالچ رکڻ ۽ منهنجو به حال هن ڳڻهه جهڙو ٿي پوي.“

ڪرگس پڇيس ته ”اها ڳالهه ڪيئن آهي؟“

۲۷۔ ڳڻهه ۽ ڪينڪر

ڪانڪتو چوڻ لڳو ته ”هندستان ۾ هڪڙي وڏي ڍنڍ گرمي نالي آهي، جنهن ۾ سياري جي ڏينهن ۾ پاڻي سڪي وڃي تر وٺندو آهي. ان جي ڪنڌيءَ تي ڪنهن سمي ۾ هڪڙو ڀڳو ۽ ضعيف ڳڻهه مايوس ٿيو، ڪنڌ ڪنهن ۾ لڪائي ويٺو هو، ته هڪڙي ڪينڪر ان کي اهڙيءَ طرح ويٺو ڏسي پڇيس ته ”اڄ ڳڻهيءَ ۾ ڇو ويٺو آهين؟“

هن ورائي ڏني ته ”مون ڪالهه پنهنجي هڪڙي دوست کان ٻڌو ته سڀاڻي مهاڻا هن ڍنڍ مان سڀ مڇيون اچي ماري ويندا، تنهنڪري نڪر ۾ آهيان

تہ منهنجو حال نچاڻان ڪهڙو ٿئي، چو جو منهنجو
جياپو هن ڏند جي مڇين تي ئي آهي.

ڪينڪر هيءَ ڳالهه ٻڌي وڃي مڇين کي خبر
ڏني، تنهن تي هو سڀ وائڙيون ٿي روئڻ لڳيون
۽ ان جي معرفت ٻڳه کان پڇا ڪرايائون، تہ ڪنهن
رٻت اسان جو چوٽڪارو ٿي سگهندو يا نه؟

تڏهن ٻڳه ڪينڪر کي چيو تہ ”منهنجي صلاح
آهي تہ تون هڪ- هڪ مڇي کڻي آئي مون کي ڏي، تہ
آءٌ هنن کي پنهنجي چهنڊ ۾ کڻي هڪڙي ٻيءَ ڏند
۾ ڇڏي اڃان، جا هتان ڪوھ- ٻن تي آهي، ۽ پاڻي
۾ منجهس گهڻو آهي.“

ڪينڪر ان جي صلاح تي لڳي، جيڪي مڇيون
ان ڏند ۾ هيون سي سڀ هڪ- هڪ ڪري کڻي آئي
پهچائيندو ويس، ۽ هو هڪ- هڪ کي حڪمت سان
ڪنهن ڪنڊ ۾ ٺٽي کائيندو ويو. جڏهن ڪينڪر
ڏٺو تہ مڇيون سڀ وڃي رهيون آهن، تڏهن اچي
ٻڳه کي چيائين تہ ”توهان گهڻي تڪليف ورتي
آهي، ۽ وڏو ثواب جو ڪم ڪيو اٿو، انهي جا پاڙا
اوهان کي ڀڳوان ڏيندو.“

ٻڳه چيس تہ ”هاڻي منهنجي مراد هيءَ آهي، تہ
جتي مون ٻين مڇين کي پهچايو آهي، تي توکي به
ٺٽي رسايان، تہ پوءِ مون کي دلچاءُ ٿئي.“ هن چيس
تہ ”ان ۾ اوهان کي دقت ٿيندي، تنهنڪري آءٌ

پنڌ ڪري هلندس، ڇو ته هري هري ڪوه اڌ پنڌ
ڪرڻ جيتري سگه منهنجي لڳن ۾ آهي." ٻگه چيس
ته "اي يارا آءُ ڀانيان ٿو ته توکي پنڌ هلڻ کان
گهڻي هلاڪي ٿيندي. جا تنهنجي هلاڪي سا منهنجي
هلاڪي، تنهن ۾ بهتر آهي ته تون منهنجي پٺيءَ تي
چڙهي ويهه، ته توکي به هن اوچتي بلا کان
ڪڍي هلاڻ."

نيٺ گهڻيءَ رد بدل کان پوءِ هو قبولدار ٿيو.
تڏهن ٻگه پٺيءَ تي چاڙهي نيٺي اُٺي لائس، جتي
ٻيون مڇيون کاڌيون هڻائين. ڪينڪر جو ڏٺو، ته
مارا هتي ته رڳو سڄ پيٽي واکا ڪري، پاڻيءَ جو
ته نڪو نالو نڪو نشان، رڳو مڇين جا ڪنڊا لٽا
پيا آهن. سو ڊڄي ٻگه کي چوڻ لڳو ته "تو سڀ
مڇيون اُٺي من هتي کاڌيون آهن، هاڻي مون کي
به کائيندي ڇا؟"

اها ڳالهه ڪري اڇانگ ماري ٻگه کي نرگهت
کان جهليائين. هن پنهنجي ڇڏائڻ لاءِ گهڻي مٿا هنياءُ
پر ڇڏائي نه سگهيو، ۽ اُٺي ٿي ٿڪي ساهه ڏنائين.
تڏهن ڪرڪس عرض ڪيو ته "آءُ ڪڏهن به اها
صلاح نه ڏيندس، ته اوهين هيءُ ملڪ کان ڪي ڏيو."
هن چيو "جيڪڏهن هيءُ ماڪ کانءُ جي حوالي
ڪنداسين، ته هو احسانمند رهندو ۽ اسين انهيءَ
ڪري وقت بوقت پيا ٿاندا وٺنداسين."

ڪرڪس ورائي ڏني ته ”اهڙي خيال ڪرڻ کان
اوهان جي به حالت شايد هن مزور جهڙي ٿيندي،
ته شڪ نه آهي.“

ڪانڪي پڇيو ته ”اها ڳالهه ڪيئن آهي؟“

۲۸- مزور ۽ گيهه جو دلو

ڪرڪس چيو ”ڳالهه ڪندا آهن ته هڪڙو وائيو
بازار مان تيل جو دلو ڪنهي چوڻ لڳو ته ”جيڪو
هيءُ دلو منهنجي هٿ تائين ڪٿي هلندو، تنهن کي
به ڏوڪڙ مزوري ڏيندس.“

هڪڙو مزور جو اتي بيٺو هو، سو اهو دلو ڪٿي
هن جي هٿ ڏانهن هليو، ۽ واٽ هلندي دل ۾ خيال
آيس ته ”هيءُ به ڏوڪڙ مزوريءَ جا جي ملندس،
تن جي هڪڙي ڪڪڙ ڪنهن ڏس. آها ويهه آنا ڏيندي،
تن مان ٻاويهن ڏينهن کان پوءِ ويهه ٻچا ڦٽي نڪرندا،
سي جڏهن وڏا ٿيندا، تڏهن انهن کي وڪڻي هڪڙي
ٻڪري وٺندس، ۽ ان جي ڦرن ٽڪرن مان گاءُ،
تنهن مان گهوڙي، گهوڙيءَ مان ڏاڍي، تنهن مان
هاٿي، ائين ڪري ڪنهن ڏس. جڏهن انهيءَ واپار
مان ڪهڻا پئسا ڪندي ۾ ٿيندس، تڏهن چار زالون
پرئس. پوءِ هڪ هڪ زال چار بت چڻيندي، جڏهن
اهي وڏا ٿيندا ۽ تازي گهوڙن تي چڙهي شڪار تي
ويندا، تڏهن ساڻن گڏجي آڻ به ويندس ته ماڻهو
ڏسي انهن کي آدرپاءُ ڪندا.“

هن اجائي ويچار ۾ دلي جو خيال دل تان لهي ويس، ۽ اهو دلو مالڪ ڪري پٽ تي چيهون ٿي پيو. تڏهن هن وائي هن کي ڏاڙهيءَ مان وٺي اهڙيون لپاڻون ۽ لتون هنيون جو مرندي گهڙيءَ تائين پئي ياد ڪيائين.

تنهن تي ڪالڪتي چيو ”جڏهن آءٌ به هن ملڪ جي طمع رکڻ، تڏهن تون ائين چؤ. پر جي هيءَ ملڪ آءٌ ڪانءَ کي ڏيئي ڇڏيندس، ته پوءِ ڇاڪاڻ هن مزور جهڙي حالت ٿيندم!“

وزير چيو ته ”خداوند، ڪانءَ کي گهرائي پهريائين پڇيوس ته سهي، ته قاز سان چو دغا ڪيائين، ۽ هيتري مدت هن جي گهر ۾ رهي لڙائيءَ جي وقت هن جي قلعي کي چوباه ڏنائين، جنهنڪري لڙائيءَ جو رخ ڦري پيو ۽ هن جو ملڪ ويران ٿي ويو.“

تڏهن ڪالڪتي ڪانءَ کي سڏائي پڇيو ته ”تو قاز سان اهڙي بچڙي هلت چو ڪئي؟ هن ته توهان ڪا برائي ڪانه ڪئي هئي. دنيا ۾ نيڪيءَ جو بدلو اهو آهي ڇا، جو تو هن کي ڏنو؟“

ڪانءَ جواب ڏنو ته ”حضرت، غلام سائينءَ جو نمڪ کاڌو هو، تنهنڪري نمڪ حلالِي ڪيس، نه ته قاز جي چڱاين ڪرڻ ۾ ذري جو به شڪ نه آهي؛ هو خدا ترس عاقل ۽ عادل آهي، ۽ ڪڏهن به ڪنهن کي هن نه رنجايو. هو مون تي ايترو مهربان

هو، جو مان ان جو بيان ڪري نٿو سگهان، ڇاڪاڻ ته هن وزير جي صلاح ڪڏهن به ڪين ٻڌي، ۽ سڀڪنهن حالت ۾ منهنجي ڳالهه تي ائين لڳندو هو، جيئن هو ملتاني مزور لولئين جي چوڻ تي لڳو هو. ”تڏهن ڪالڪتي پهتو ته ”آها ڳالهه ڪيئن آهي؟“

۴۹- هڪڙو ملتاني، سندس پڪري

۽ چار لوڻيا

ڪانءُ چيو ”ٻڌو اٿم، ته هڪڙو ملتاني بازار مان ڪا پڪري کنهي، ان کي نوڙيءَ کان وٺيو گهر هليو ٿي آيو. جڏهن پنهنجي گهر جي ويجهو اچي پهتو، تڏهن ڪن لولئين واٽ تي بيهي پاڻ ۾ صلاح ڪئي، ته ڪنهن چل سان هن کان هيءَ پڪري ڇڏائجي ته چڱو، ۽ پاڻ ۾ ٺهراءُ ڪري پڪڙجي رستي تي جاءِ بجاءِ بيهي رهيا.

جڏهن هو ملتاني اڳيرو آيو، تڏهن هنن مان هڪڙي ملاقات ڪري پڇيس ته ”ادا! هي نجس ڪتو توکي ڪٿان هٿ لڳو آهي؟“

جواب ڏنائين ته ”هي ڪتو آهي ڪين پڪري؟ آءٌ ته سامهون بازار مان کنهيو ٿو اچان.“ ائين چئي دل ۾ شڪ پيس، ۽ منهن ڦيري پڪريءَ ڏانهن نهاري معلوم ڪيائين، ته هيءَ برابر پڪري آهي. تڏهن ڪلهي تي ڪٽي آڻي هليس.

اڃا ٻريرو ويو، ته ٻئي سان ملاقي ٿيو، تنهن چيس ته ”اي ملتانِي هن ڪٿي ڪٿي ڪلهي ڦي ڪنيو ٿو وڃين، پر جي پيشاب ڪري ڏيئي، ته سڀ ڪپڙا پليت ٿي پوندا.“ ملتانِيءَ دل ۾ ويچار ڪيو، ته اڳي هڪڙو چئي چڪو، ته هيءُ ڪٿو آهي، هاڻي ٻيو به چوي ٿو ته هيءُ ڪٿو آهي. تڏهن ڪلهي تان لاهي، وري نوڙيءَ کان وٺي هليس.

اڃا ٿورو اڳريو ٿيو، ته ٽيون پهرسن وٺ جي هيٺان چوندو اٿيو، ته ”اي سائين لوڪا! تون چريو ته ڪين آهين، ڪي اکين جي نرت گهٽ ٿي اٿئي، جو ڪٿي جهڙو پليت جانور ڪاهيو ٿو وڃين؟“

هي سڀ ڳالهيون ٻڌي يقين ٿيس ته ”شايد عقل يا نظر ۾ خال ٿيو اٿم، جو ڪٿي ڪي ٻڪري ڄاڻي ڳنهي آئي هليو آهيان.“ تڏهن امانڪ ٻڪريءَ جي نوڙي هٿن مان ڦٽي ڪري ڪپڙن سوڌو درياءَ ۾ ٽپي ڏيئي گهر هليو ويو، ۽ هنن لولين ٻڪري نيئي منجهانئس خوب چڙه ڪيا.

تڏهن ڪانڪي چيس ته ”قاز سان تو اهڙي حرڪت ڪئي آهي، جو ورلي ڪنهن سان ڪئي هوندي.“

ڪانءُ چيو ته ”اي بادشاهه عقل وارا پنهنجي مطلب لاءِ دشمن ڪي وقت تي لاهيو ڇڏين، ۽ جڏهن غرض لهي رهين، تڏهن هن ڪي ماريندي

وڃڻ تي ڪانه ڪن. پر اوهان شايد نانگ ۽ ڏيڏرن جي آکاڻي نه ٻڌي آهي.

ڪالڪتي چيو ته ”اها ڳالهه ڪيئن آهي؟“

۳۰۔ نانگ ۽ ڏيڏر

ڪانه چيو ته ”هڪڙو ٻيو نانگ، جنهن ۾ گهمڻ ڦرڻ جي توفيق ڪانه رهي هئي، سو هڪڙي ڏينهن ڪنهن ڍنڍ جي ڪپ تي سري اچي نمانو ٿي ويهي رهيو. ڏيڏرن جي بادشاهه اهو حال ڏسي پڇيس ته ”اي نانگ! توکي ڇا ٿيو آهي، جو ايترو دلگير ٿيو ويٺو آهين؟“

هن چيس ته ”تنهن ۾ تنهنجو ڙي ڇا! وڃي پنهنجي نبيرو.“

ڏيڏر وري چيو ته ”اي نانگ! ناراض ڇاڪاڻ ٿو ٿين؟ جيڪڏهن ڪا شئي پاڻي ۾ ڪيري پئي هجيئي، ته ڇو ته آءٌ پنهنجي لشڪر کي حڪم ڪريان ته توکي ڳولي بچسي آڻي ڏين؟“

هن چيو ته، ”اي ڏيڏرا! هن شهر ۾ هڪڙي ٻانڀڻ جو هڪڙو پٽ تمام خوبصورت هو، تنهن کي مون ڏنگي ماريو هو، جنهنڪري پٽس ڏک ۾ کائڻ پيئڻ ڇڏي ڏنو. پر سندس ڀاءُ ڊڙ دلا سوڌيئي نيٺ ڪارائيس ۽ نصيحت ڪيائينس ته ”ادا، سڀني جي واٽ اها آهي، تنهن ۾ ايترو ارمان نه ڪر.“

تڏهن برهمڻ اڻي ڪڙو ٿي چيو ته ”اي ادا، آءُ هن ڳوٺ ۾ ڪين رهندس، چو ته هڪڙو سڪيلڌو پٽ هو، سو به مري ويس. هاڻي منهنجو هن شهر سان ڪهڙو ڪم آءُ وڃي بنواسي ٿيندس.“

تڏهن هن چيس ته، ”پاڻو ڏاڙهي ڪوڙائي ۽ ڪهڙا ڦاڙي جهنگ ۾ رهڻ ڪري ڪوساڌو ڪونه ٿو ٿئي، مگر جنهن جا ڪرم چڱا هوندا، سو ئي ٿيندو.“

”تنهن کان سواءِ اي ڏيڏرا“ نانگ چيو ”مون هن وقت خواب لڌو آهي ته هڪڙو پوڙهو ۽ بزرگ ماڻهو مون کي چوي ٿو ته ”هن غريب برهمڻ جي ٻار کي تو ناهق ڏنگيو آهي، ۽ سڀاڻي قيامت جي ڏينهن ڏيڏر توتي چڙهندا، ۽ انهيءَ عذاب ۾ تون سدائين گرفتار رهندين. پر جيڪڏهن انهيءَ عذاب کان چڻ پائين ته جنهن ڏند ۾ گهڻا ڏيڏر هجن، تنهن جي ڪنڌيءَ تي وڃي ڏيڏرن جي سردار کي پئي تي چاڙهي گهاء.“

ڏيڏر هيءَ ڳالهه ٻڌي ڏاڍو خوش ٿيو ۽ پنهنجي دل ۾ چوڻ لڳو ته ”واه! خدا مون کي مفت جي سواري ٿو ڏئي، منهنجو ڍاڪو وريو ٿو ڏسجي.“ ۽ انهيءَ مهل لانگ ورائي نانگ جي پٺيءَ تي چڙهي ويٺو، ۽ چيائينس ته ”فلاڻي هنڌ منهنجو هڪڙو دشمن آهي، آتي جي لشڪر سوڌو کڻي ٿو هلي، ته هلي ٿا ماريونس.“

نانگ هيءَ ڳالهه مڃي، ۽ سڀني ڏيڏرن کي کڻي آڻي هليو. جڏهن ان ڏنڊ کي ڇڏي ڀرپرو ٿيو ۽ ڏٺائين ته هي هاڻي ڀڄي به تلاءَ ۾ پهچي ڪين سگهندا، تڏهن بهاني ڪبهاني ڏيڏرن کي ڪيرائي وڌائين.

ڏيڏرن جي بادشاهه پڇيس، ته تو هي ڪيو ڇا؟ هن چيو ته ”مون کي بڪ لڳي آهي.“

تڏهن بادشاهه چيس ته ”منهنجي هن فوج مان ۽- چار ڏيڏر کڻي ڪاڏ.“

نانگ چيو ته ”اي بادشاهه! لشڪر گهٽ ٿيڻ کان توکي مٿيان لڳندي.“

هن جواب ڏنو ته ”تنهنجي کائڻ کان منهنجو لشڪر گهٽ ٿي ڪين پوندو.“

تنهن تي نانگ هر روز ۽- ٿي ڏيڏر کائڻ لڳو. نيٺ ٿورن ڏينهن ۾ سڀ کائي چٽ ڪيائين، باقي هڪڙو بادشاهه وڃي رهيو، تنهن کان پڇيائين ”سائين! اڄ آڏ ڇا کان؟ مون کي بڪ لڳي آهي.“

ڏيڏر چيو ته ”اي نانگ! ڪنهن ڏنڊ يا تلاءَ تي هلي پنهنجو پيٽ ڀري وٺ.“

تڏهن هن چيو ته ”تنهنجي ساري لشڪر منهنجي پيٽ ۾ ڇانوڻي وڌي آهي، باقي اتي بادشاهه جي گهرج آهي. اها ڳالهه جڳائيندي نه آهي، جو بادشاهه لشڪر کان پري رهي، تنهن ۾ جيڪڏهن اوهين به هلي ان ڇانوڻي ۾ داخل ٿيو ته چڱو آهي.“

تڏهن هو پنهنجو موت سمجھي ماڻ ڪري ويهي رهيو، ۽ نانگ کيس پٺ تي اڇلائي پھڙيءَ سان خوب سٺي ڪاٺي ڇڏيو.

”سو اي بادشاهه! جيڪو دشمن جي ڳالهه تي لڳي ٿو، تنهن کي پڇڙائي آڏو اچي ٿي. تنهنڪري هاڻي اوهان کي گهرجي، ته قاز سان ميلاب ڪريو.“ ڪانڪڙي چيو ته ”اي ڪانءِ! مون ڪيترا هن جا ڀائر ۽ نوڪر ڇاڪر ماريا آهن، ۽ مون هن جو ملڪ ورتو آهي ۽ هن تي غالب ٿيو آهيان، تنهنڪري هن کي گهرجي ته ڪهڙو ڪجهي ۽ ڀر وجهي، اچي مون کان بخشائي.“ اڃا انهيءَ ڳالهه جي مهاڙ ۾ هئا، ته هڪڙي جاسوس اچي سلام ڪري عرض ڪيو ته ”سائين، غافل ڇو ويٺا آهيو، مهابل ڪلنگ، چيهي وزير جو ڀاءُ، قاز بادشاهه جو ڪيترو لشڪر وٺي اوهان جي ماڻ تي چڙهي ڪري اچي ٿو. اهو لشڪر جيڪڏهن هتي آيو، ته پنهنجو سڄو ملڪ ۽ رعيت ڇڏي ڇڏي ٿو.“ تنهن تي ڪانڪڙي وزير کي چيو ته ”پنهنجي ملڪ کي پشتي ڏيئي ڪنهن به صورت ۾ قاز جي ملڪ کي ناس ڪندس.“

ڪرگس چيو ته ”اي بادشاهه! يڪدم دشمن تي ايتري آڻل ڪري پوڻ صلاح جي ڳالهه نه آهي. جيڪڏهن جنگ جي ارادي اوهين وڃي مهابل ڪلنگ سان سامهون ٿيندو، ۽ قاز وري هيڏي اسان جي

ملڪ تي چڙهي ڪري اچي، ته دوطرفيءَ جنگ مان
اوهين ڪوبه مطلب پورو ڪري ڪين سگهندو، ۽
اهڙي پشيماني حاصل ٿينديو، جهڙي هن برهمڻ
کي ٿي هئي.

ڪانڪٽي پڇيو ته ”آها ڳالهه ڪيئن آهي؟“

۳۱- برهمڻ، سندس ٻار ۽ نور

ڪرڪس چيو، ”مون ٻڌو آهي ته ڪنهن برهمڻ
هڪڙو نور ٻاليو هو. هڪڙي ڏينهن ڇا ٿيو، جو
هن جي گهر ۾ پنج- ست مهمان اچي سهڙيا. ان وقت
هي برهمڻ درياءَ تي اشنان ڪرڻ لاءِ ويو هو.
برهمڻي ويچاري ڏاڍي حيران ٿي چوڻ لڳي ته ”هاڻي
جيڪڏهن هن ٻار جي ٿي ڪريان، ته مهمانن جي
خاطرداري نٿي پڄيم، ۽ جي مهمانن جي سڏ ٿي
لهان، ته ٻار ٿو هيڪلو رهيم.“ تڏهن خيال ڪري
نور کي ٻار وٽ سنڀال لاءِ ڇڏي پاڻ مهمانن جي
ڪم ۾ وڃي لڳي.

هن جي وڃڻ کان پوءِ ٿوري وقت ۾ هڪڙو
ڪارو نانگ ان ٻار کي ڏنگڻ لاءِ آيو. نور ڏسنديئي
جهٽ هڻي نانگ کي ماري ٽڪر ٽڪر ڪري رت
۾ ڀريل وات سان ٻاهر نڪتو.

برهمڻ به اشنان ڪيو لوٽو هٿ ۾ ۽ انگوچو
ڪلهي تي رکيو ان مهل موٽيو ٿي، ۽ ايندي سان
نگاهه نور تي پيس. هن جو وات جو رت ۾ ڀريل

ڏٺائين، تنهن تي شڪيو، ته منهنجي ٻار کي ماري،
 ان جو رت پي آيو آهي، ۽ اتي جو اتي جهلي ان کي
 ماري ڇڏيائين، ۽ گهر ۾ اچي وري ڇا ٿو ڏسي،
 ته ٻار صحيح سلامت آهي، پر هڪڙو نانگ ان جي
 اکيان مٿو ٽڪر ٽڪر ٿيو پيو آهي. تڏهن ڏاڍو ارمان
 کاڌائين، ۽ ايترو رنائين جو، ٿندي رٿندي بيمار ٿي پيو.
 ”سو، اي بادشاهه بنان انديشي ڪم ڪرڻ مان
 آخر ڦل پشيماني آهي.“ ڪالڪتي چيو، ته ”اي وزير!
 ڀلا ڪنهن کي موڪل ته قازن مان سلوڪ ڪري اچي.“
 هن ورائي ڏني ته ”منهنجي وڃڻ ڌار ان پٽيءَ
 ڪنهن مان به صلح نه ٿيندو.“
 ڪالڪتي جواب ڏنو ته ”ڀلا، جيئن چڱو لڳي،
 تيئن ڪر.“

تڏهن ڪرگس حڪم وٺي قاز وٽ آيو ۽ نهايت
 ادب سان سلام ڪري پيرن تي ڪري پيس. قاز
 کيس پيار سان چاتي سان لاتو ۽ گهڻو آدرش ڪيو.
 جڏهن خوش ٿي ويٺا. تڏهن قاز ڪرگس کي چيو ته
 ”اي ڪرگس! چڱو ٿيو، جو تون مون وٽ آئين،
 نه ته مهاڀل ڪلنگ جو لشڪر اوهاڻ جي بادشاهه
 جو سمورو ملڪ آجاڙ ڪري ڇڏي ها، ۽ منهنجو
 ملڪ ۽ قلعو جو توهان جي هٿ ۾ آيو آهي، سو فقط
 هن کانءَ جي بي ايمانيءَ کان، نه ته ڪير منجهس
 دخل ڪري سگهي ها. ان فساديءَ جي مڪر ۽ فريب
 کان آءٌ ڏاڍو رنج آهيان.“

ڪرگس عرض ڪيو ته ”مون پنهنجي بادشاهه کي
هر طرح هيٺ مٿي جون ڳالهائون ٻڌائي، صلح جي
ڳالهه تي آندو آهي.“

قاز بادشاهه هن گفتگو کان ڏاڍو خوش ٿيو ۽
راضي ٿيو، ۽ چيائين ته ”اي ڪرگس! خبر ڏي ته
ڪانڪٽي توکي صلح جي لاءِ ڪيئن موڪليو؟“ هو
هيءَ ڳالهه ٻڌي مات ۾ رهيو.

بادشاهه وري چيو ته ”آءٌ ڄاڻان ٿو ته تنهنجي
بادشاهه مهاڀل ڪلنگ جي دهشت کان توکي صلح
واسطي موڪليو آهي.“

ائين چئي ڪرگس کي انعام اڪرام ڏنائين، تنهن کان
سواءِ ڪيترا آٽ جواهرن سان لڏيل، قسمن قسمن
ڪپڙا ۽ تازي ترڪي گهوڙا ڪانڪٽي واسطي موغات
ڏئي هن کي موڪل ڏنائين. جڏهن هي سڀ مال
متاع ڪرگس کي آئي ڪانڪٽي جي اکيان رکيو،
تڏهن ڪانڪٽو اهو ڏسي نهايت خوش ٿيو.

ڪرگس عرض ڪيو ته ”اي بادشاهه! آءٌ نه وڃان
ها ته ڏاڍي جٺ ٿئي ها، ڇو جو مهاڀل ڪلنگ جو
اڏام لشڪر اوهان جو ملڪ ڦري چٽ ڪري ڇڏي ها،
هائڻي شڪر ٿيو، جو صلح جو ڪم جلد پورو ٿيو،
جيئن اوهان وٽ فوج ۽ رسد گهٽ هئي، ۽
مهاڀل ڪلنگ جو لشڪر نهايت گهڻو هو. انهيءَ طرح
سان هن ڏاهي وزيرن جي ڪوشش سان پنهنجي بادشاهن

۾ صلح ٿيو ۽ ٻيئي وري پنهنجي پنهنجي ملڪ کي
سڀالڻ لڳا. ۽ پڻ اهو پڪو پڻ ڪيائون ته اڳتي
ڳڻه جهڙن ٻچاڙين جي بموقوفيءَ ۾ اچي ناحق
پاڙيسرين مان جنگ کان ڪبي، ڇاڪاڻ ته جيڪي
امن ۾ آهي، سو جنگ ۾ ڪونهي.

”هي داستان پورو ڪري وسوسرمان چوڻ لڳو
ته ”راجڪمارو! اوهين اهي سڀ ڏاهپ جون ڳالهيون
دل مان هٽائيندؤ ۽ وري وري ياد ڪندا رهندؤ
ته نهايت خوش رهندؤ ۽ اوهان جو اقبال ڏينھون
ڏينھن وڌندو ويندو.“

ان کان پوءِ جڏهن راجا پنهنجي پٽن جو امتحان ورتو
۽ کين بار بار پرڪيو، تڏهين سندن لڇڻن ۽ سمجھ ۾
تبديلي آيل ڏسي ڏاڍو خوش ٿيو ۽ وشنوسرمان کي
تمام گھڻو انعام اڪرام ڏيئي راضي ڪيائين.

پڙهندڙ نسل . پ ن

The Reading Generation

1960 جي ڏهاڪي ۾ عبدالله حسين ”اُداس نسلين“ نالي ڪتاب لکيو. 70 واري ڏهاڪي ۾ وري ماڻِڪَ ”لڙهندڙ نسل“ نالي ڪتاب لکي پنهنجي دورَ جي عڪاسي ڪرڻَ جي ڪوشش ڪئي. امداد حُسينيءَ وري 70 واري ڏهاڪي ۾ ئي لکيو:
انڌي ماءُ جڻيندي آهي اونڌا سونڌا ٻارَ
ايندڙ نسل سَمورو هوندو گونگا ٻوڙا ٻارَ

هر دور جي نوجوانن کي اُداس، لڙهندڙ، ڪڙهندڙ، ڪڙهندڙ، ٻرندڙ، چُرندڙ، ڪِرندڙ، اوسيئڙو ڪندڙ، پاڙي، ڪاڻو، پاڇوڪڙ، ڪاوڙيل ۽ وڙهندڙ نسلن سان منسوب ڪري سَگهجي ٿو، پَر اسان انهن سڀني وچان ”پڙهندڙ“ نسل جا ڳولائو آهيون. ڪتابن کي ڪاڳر تان ڪڍي ڪمپيوٽر جي دنيا ۾ آڻڻ، ٻين لفظن ۾ برقي ڪتاب يعني e-books ٺاهي ورهائڻ جي وسيلي پڙهندڙ نسل کي وَڌڻ، ويجهڻ ۽ هِڪَ ٻئي کي ڳولي سَهڪاري تحريڪ جي رستي تي آڻڻَ جي آسَ رکون ٿا.

پڙهندڙ نسل (پَن) ڪا به تنظيم ناهي. اُن جو ڪو به صدر، عهديدار يا پايو وجهندڙ نه آهي. جيڪڏهن ڪو به شخص اهڙي دعويٰ ڪري ٿو ته پڪ ڄاڻو ته اهو ڪوڙو آهي. نه ئي وري پَن جي نالي ڪي پئسا گڏ ڪيا ويندا. جيڪڏهن ڪو اهڙي ڪوشش ڪري ٿو ته پڪ ڄاڻو ته اهو به ڪوڙو آهي.

جهڙيءَ طرح وڻن جا پَن ساوا، ڳاڙها، نيرا، پيلا يا ناسي هوندا آهن اهڙيءَ طرح پڙهندڙ نسل وارا پَن به مختلف آهن ۽ هوندا. اُهي ساڳئي ئي وقت اداس ۽ پڙهندڙ، ٻرندڙ ۽ پڙهندڙ، سُست ۽ پڙهندڙ يا وڙهندڙ ۽ پڙهندڙ به ٿي سگهن ٿا. ٻين لفظن ۾ پَن ڪا خصوصي ۽ تالي لڳل ڪلب Exclusive Club نه آهي.

ڪوشش اها هوندي ته پَن جا سڀ ڪم ڪار سهڪاري ۽ رضاڪار بنيادن تي ٿين، پر ممڪن آهي ته ڪي ڪم اجرتي بنيادن تي به ٿين. اهڙي حالت ۾ پَن پاڻ هڪٻئي جي مدد ڪرڻ جي اصول هيٺ ڏي وٺ ڪندا ۽ غير تجارتي non-commercial رهندا. پَن پاران ڪتابن کي ڊجيٽائيز digitize ڪرڻ جي عمل مان ڪو به مالي فائدو يا نفعو حاصل ڪرڻ جي ڪوشش نه ڪئي ويندي.

ڪتابن کي ڊجيٽائيز ڪرڻ کان پوءِ اهم مرحلو ورهائڻ distribution جو ٿيندو. اهو ڪم ڪرڻ وارن مان جيڪڏهن ڪو پيسا ڪمائي سگهي ٿو ته ڀلي ڪمائي، رڳو پَن سان اُن جو ڪو به لاڳاپو نه هوندو.

پَنَ کي کليل اکرن ۾ صلاح ڏجي ٿي ته هو وَس پُٽاندڙ وڌ
 کان وَڌ ڪتاب خريد ڪري ڪتابن جي ليکڪن، ڇپائيندڙن ۽
 ڇاپيندڙن کي همٿائن. پر ساڳئي وقت علم حاصل ڪرڻ ۽ ڄاڻ
 کي ڦهلائڻ جي ڪوشش دوران ڪنهن به رُڪاوٽ کي نه مڃن.
 شيخ اياز علم، ڄاڻ، سمجھ ۽ ڏاهپ کي گيت، بيت، سٺ،
 پُڪار سان تشبيهه ڏيندي انهن سڀني کي بَمَن، گولين ۽ بارود
 جي مد مقابل بيهاريو آهي. اياز چوي ٿو ته:
 گيت به ڄڻ گوريلا آهن، جي ويريءَ تي وار ڪرڻ ٿا.

... ..

جئن جئن جاڙ وڌي ٿي جڳ ۾، هو ٻوليءَ جي آڙ ڇڻن ٿا؛
 ريتيءَ تي راتاها ڪن ٿا، موتي منجهه پهڙ ڇڻن ٿا؛

... ..

ڪالهه هُيا جي سُرخ گُلن جيئن، اڄڪلهه نيلا پيلا آهن؛
 گيت به ڄڻ گوريلا آهن.....

... ..

هي بيتُ آهي، هي بَمَ - گولو،

جيڪي به ڪٽين، جيڪي به ڪٽين!

مون لاءِ ٻنهي ۾ فرقُ نه آ، هي بيتُ به بَمَ جو ساٿي آ،

جنهن رڻ ۾ رات ڪيا راڙا، تنهن هڏ ۽ چَمَ جو ساٿي آ -

ان حساب سان اڻڄاڻائي کي پاڻ تي اهو سوچي مڙهڻ ته

”هاڻي ويڙهه ۽ عمل جو دور آهي، اُن ڪري پڙهڻ تي وقت نه

وڃايو“ نادانيءَ جي نشاني آهي.

پَنَ جو پڙهڻ عام ڪتابي ڪيڙن وانگر رڳو نصابي ڪتابن تائين محدود نه هوندو. رڳو نصابي ڪتابن ۾ پاڻ کي قيد ڪري ڇڏڻ سان سماج ۽ سماجي حالتن تان نظر ڪڍي ويندي ۽ نتيجي طور سماجي ۽ حڪومتي پاليسيون policies اڻڄاڻن ۽ نادانن جي هٿن ۾ رهنديون. پَنَ نصابي ڪتابن سان گڏوگڏ ادبي، تاريخي، سياسي، سماجي، اقتصادي، سائنسي ۽ ٻين ڪتابن کي پڙهي سماجي حالتن کي بهتر بنائڻ جي ڪوشش ڪندا.

پڙهندڙ سُئل جا پَنَ سڀني کي **چو، ڇالاءِ ۽ ڪينئن** جهڙن سوالن کي هر بيان تي لاڳو ڪرڻ جي ڪوٺ ڏين ٿا ۽ انهن تي ويچار ڪرڻ سان گڏ جواب ڳولڻ کي نه رڳو پنهنجو حق، پر فرض ۽ اڻٽر گهرج unavoidable necessity سمجهندي ڪتابن کي پاڻ پڙهڻ ۽ وڌ کان وڌ ماڻهن تائين پهچائڻ جي ڪوشش جديد ترين طريقن وسيلي ڪرڻ جو ويچار رکن ٿا.

توهان به پڙهڻ، پڙهائڻ ۽ ڦهلائڻ جي ان سهڪاري تحريڪ ۾ شامل ٿي سگهو ٿا، بس پنهنجي اوسي پاسي ۾ ڏسو، هر قسم جا ڳاڙها توڙي نيرا، ساوا توڙي پيلا پن ضرور نظر اچي ويندا.

وڻ وڻ کي مون پاڪي پائي چيو ته ”منهنجا پاءُ
پهتو منهنجي من ۾ تنهنجي پَنَ پَنَ جو پڙلاءُ.“
- اياز (ڪلهي پاتم ڪينرو)